

aj. mama

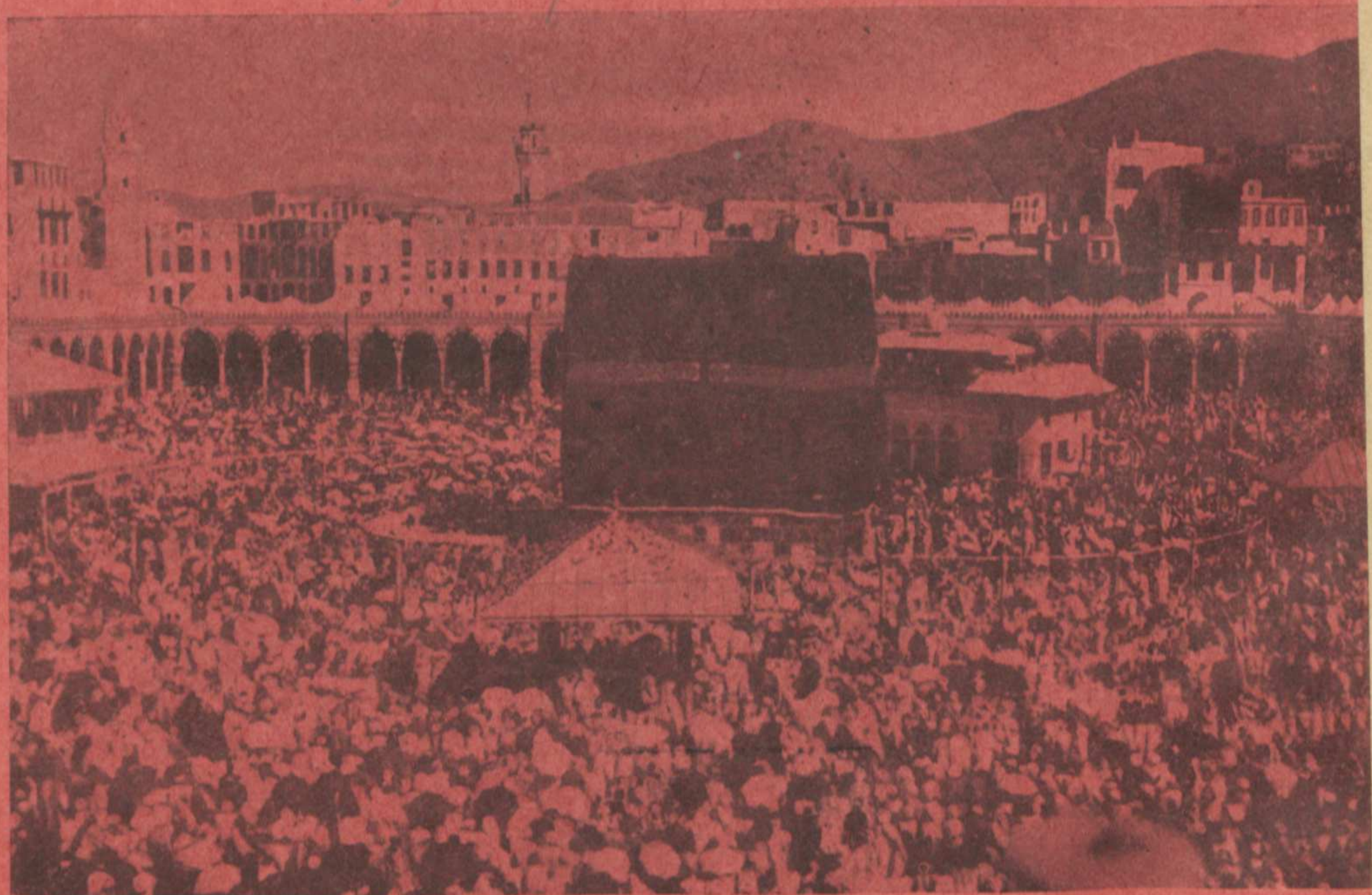
зала
шкафъ
полка № 38

م. م. نیکولسکی

Татар
3-38

حج سفری

823 / W 77

مطبعة کریمیه قران .
۱۹۱۲

برادرانہ کریمخضر نشری .

Казань
Лито-Типографія Т. Д. „Бр. Каримовы“
1912 г.

W

Татар.
3-3838

М. ۱۰۰. نیکولسکی

حج سفری

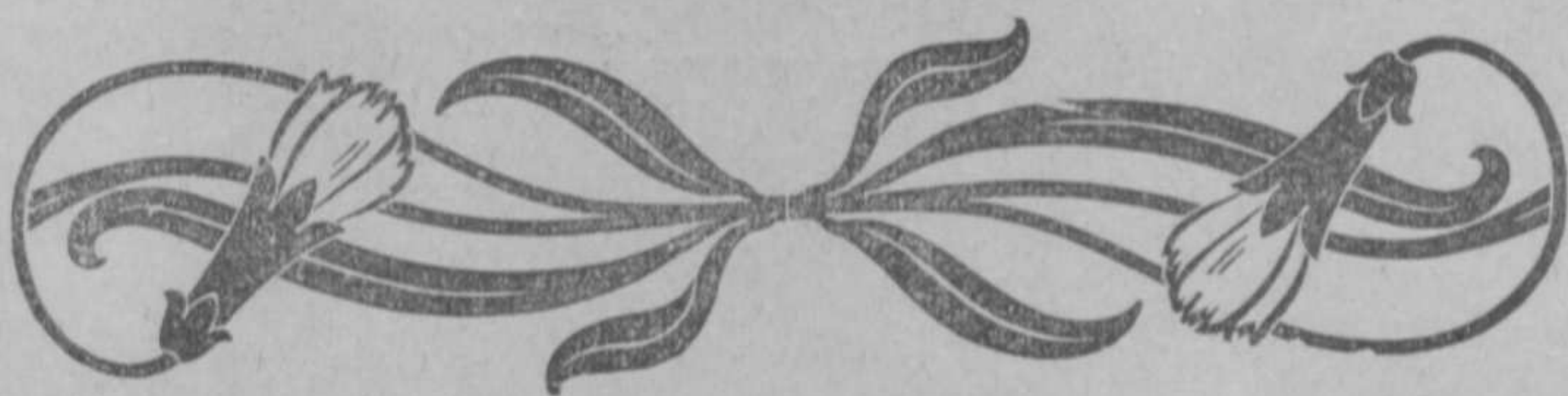
برادرانہ کریمہ قزاقی .

مطبعة کریمہ قزاقی .

۱۹۱۲

Инв. № 11838

КАЗАНЬ .
Лито-Типография Т-го Д-ма „Бр. Каримовы“
1912

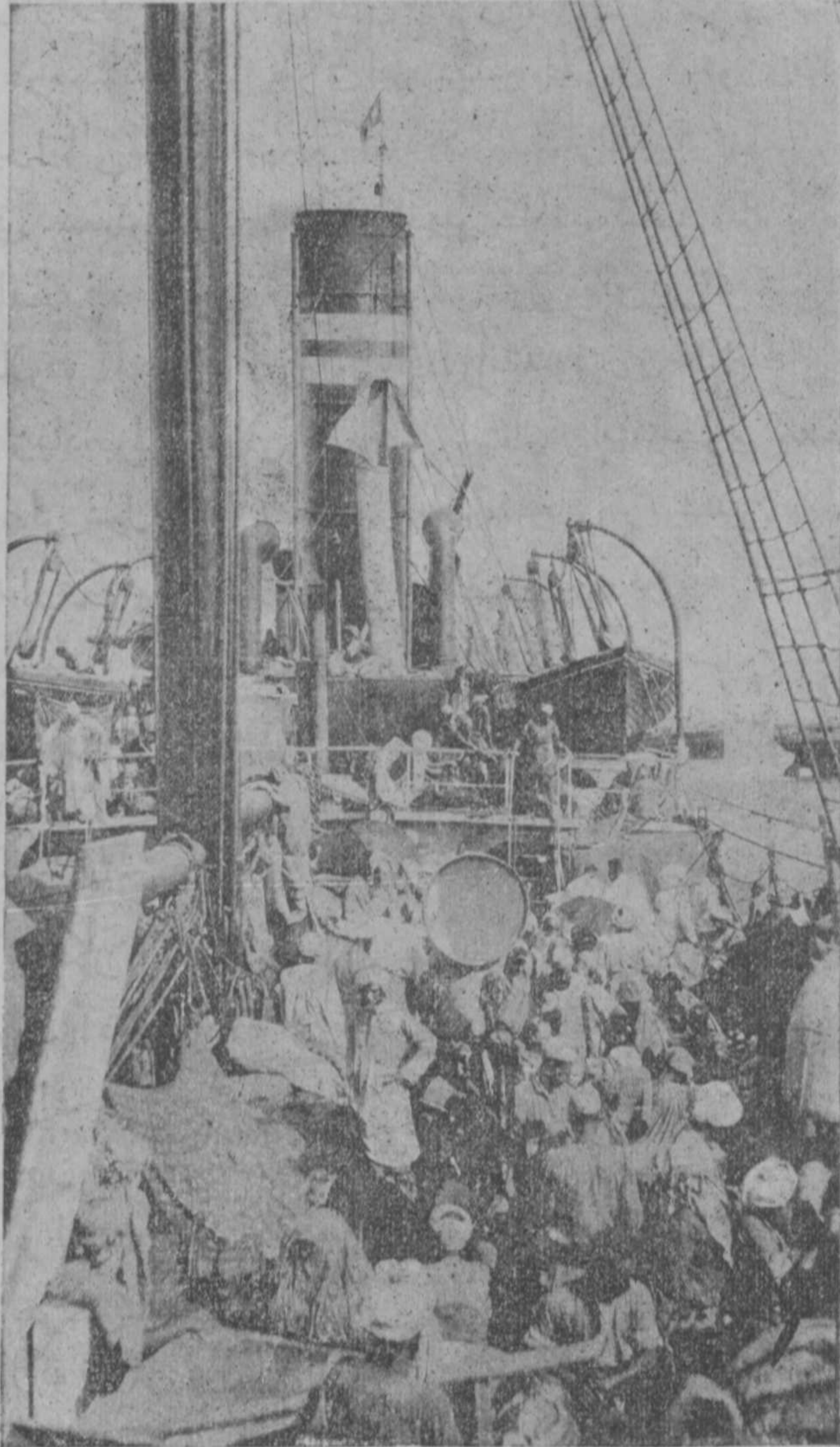
حج سفرى .

حجنىڭ مىسلمانلارغە ۋاجىب بولۇى ھىم كىعبەئەللاھ . — حىجازغە ھىر يىل حىج نىقى بىلەن كىلىگىن مىسلمانلارنىڭ عددى . — روسىيە مىسلمانلارنىڭ حىج مىسلىرىندە توتقان يوللارى . — استانبول آرقىلى ھىم ھىندىستان آرقىلى بارا تورغان يوللار . — حىج عمللىرى . — حىجازنىڭ آب ۋ ھواسى . — كارانتىنا .

I .

وللہ علی الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا (يولغە كۈچى يىتىگەن ھىر كىمگە بىتەللىنى حىج قىلماق اللە اوچون آدمىلارنىڭ بورچىدۇر) دىوب كلام قىدىمى بىلەن ھىر مىسلمانغە حىج قىلماق ۋاجىب، ايتۇلگەن . شۇل امرگە انقىداد ايتۇپ بىتون كىرۈ ارضەغى مىسلمانلاردان اون مىڭ يوز مىڭ حاجىلار ھىمە اطرافدان ، ھىمە اسلام عالمى اوچون مىقس بولغان حىجازغە . عربىستانغە فوج فوج بولۇپ آغللار . مەكە بىتون عالم اسلام اوچون مىقس تۇتۇلغان بىلەن مەباركەدركە ھىر مىسلمان اوزىنىڭ عبادت ۋقتلارنىدە يوزلارنى شۇل طرفقە يۈزەلدە ھىم بىتون اويىللىرى ۋفىكللىرى بىلەن شۇنە تۈجە قىلا . كىعبە اللەغە ، — شىمالدىن آسىيە ۋسىطى مىسلمانلارى ، بىتون تركىيە اهل اسلامى ، ۋاسە روسىيەنىڭ ھىمە اطرافندەغى مىسلمانلار يۈنەلەر ؛ جىنۇبىن يىرى اسسىيەلىك بىلەن مەرووف كىڭى آفرىقا مىسلمانلارى تۈمە قىللالار ؛ مىشرىقنى قۇجە ھىندىستان طولى مىسلمانلار ، سىندى آطاۋللىرى بىتون چىن مىسلمانلارى

يوزلەرىنى پوتالار؛ مغربىن گلستان زمين مصر اولكاسى، الجزائر، تونس، مراکش
اسلاملارى يۈنەلەر. حج وقتىدا، يوغارى كورسە تەلگەن اورنلارنىڭ ھەممەسىدىن بىر جان
بىر تەن بولۇپ كۆڭل باغلاب ھىيات دىنيە بىلەن مەھسۇس جانلى تولقۇنلار
كعبەلەنى زىيارەت اوچۇن شول طرفقە آغلار.

پاراخودە جاچىر.

كعبەلەنى طواف ھەمدە ھىجرەت كە يۈز سۈرۈ ھەمدە جاھلىت

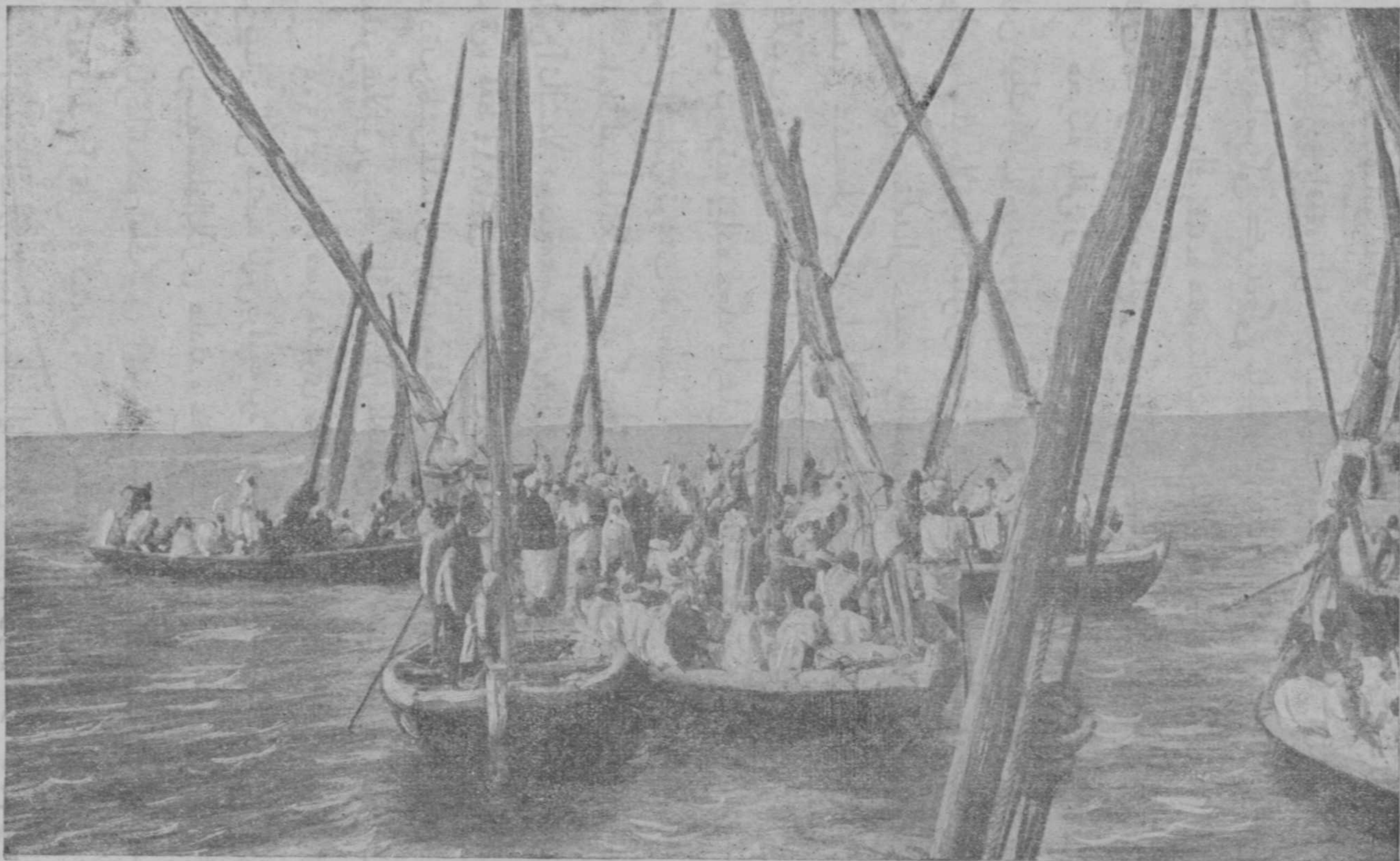
زمانىدە اوق بارايدى. اول چاغندوق عربلار ايرلار و خاتونلار بىرگە طواف قىلالار ايدى. محمد (عليه السلام) عربلارنىڭ بو ناچار عادىتىنى تاشلاتتى. حج عمللىرىنى تەرتىپكە سالدى.

حجنىڭ فرض ايتاوى اسلام تارىخىدە زور اۋرۇن تۈتتى؛ شۇل رۇشچە كە اۋللىرى تارقاق عربىستان خەلقىنى قۇتلى غىرتلى بىر خەلق؛ اتفاقلى بىر مەلت ياشادى. بو كۈنلەردە عربىستانغە مەقس طواف ايلە دىگەن يوللارنى ھەم قۇرى يوللار وچوللار آرقىلى ھەربىل ايللى مەكەن اوچىوز مەكەن قەدىر مەسلمان حاجىلار مەكە مەكرمەگە بارالار. عىدەرفە كۈنى جەمە كۈن بولغان يىلدە حاجىلار عادىتدە گىدىن ئىللە نىچە الوش آرتق بولا ھەم بويلىدە غى حجغە «حج اكبر» دىلەر. روسىيەدىن بارغان حاجىلارنىڭ عددى بو صۇكشى يىللاردا آلتى مەكەنلەن اۋن مەكەن آراسىدە يۈرى ھەم ايلنى كۈب يىلدە اۋن آلتى مەكەن زىيادە بولى. بولاردان باشقە مەلتلەردىن ايلنى كۈبى حجارغە يقىنراق طرفلەردىن كىلەر شۇل رۇشچە كە ھىندىستاندىن مىسردىن ھەربىر سەننىل يىل صايون يىگرمى بىش مەكەن مەقدارى آدم جىولالار؛ بولاردان قالاعدىلرى بويىنچە - جاۋالىلار، تۈنس خەلقى، جزائىرلىلار، فارسلىر كىلەر؛ بۈيۈك باشقە جەمەتلىرىدىن سودان، مىسرى، ھىندىستان، باجىستان، ئافغانىستان، بوسنىيەلىلار، سۈرىيەلىلار، طراباسايلار، آلبانلار، كىتايىلار ھەم بولاردان بۈيۈك خەلقلەردىن حاجىلار كۈب بولالار.

قارا خەلق آغزىدە سۈيلىنەنە تورغان ھەيكەتلەرگە اشانىلىسە، رەسۇل اللە صلى اللە عليه وسلم ئەيتىگەن ايمەش كە كەبە اللە ھەربىلنى آلتى يۈز مەكەن حاجى طرفىدىن طواف قىلىنوب آدمىلەرنىڭ سانى بوعدىكە تولىماسە فرشتەلەر طوطرالار دىوب. بو ھەيكەتكە قاراغاندا، ھەم بو فەكرگە اشتراك ايتىگەن تەقدىردە، آدمىلەرنىڭ سانى آزاينغان سايون فرشتەلەرنىڭ عددى كۈب بولا.

فرشتەلەر طائىفەسى انسانلاردىن قەدىرلىرەك طائىفە بولغانلىقىدىن آلارنىڭ عددى كۈب بولۇ ھەرقى مەسلمان اوچۇن كۈتۈلەيدىكە بولۇرغە تىيۈش ھەم آلار شۇنى ياراپا تۈشەرگە تىيۈش شەكىللى كۈرنە.

لەكىن اوزىنە ھەم نەسلىدە شەرىنە فائىدە كىلۇ ياغن آلدە تۇتا تورغان نەيم ايزىكى بىر عرب «فرشتەلەر آز بولسە بولسۇن، اما كشىلەر كۈب بولسۇن ايدى. بوسى فائىدە لىرەك» دىوب جواب بىرە.

جەدەدە حاجىلارنىڭ پاراخودىدىن چىقىشلىرى.

گرچه ماقتانورغە ياراتقان حجاز خلقى و بايلنى غنە حاجيلرنىڭ عددى كىم بولا دىسەلردە واقعە قاراغاندا اسلامنىڭ قوتلى چاغنىدە طواف اوچون كىلگان عددىنە حاضرگى كوندەگى حاجيلرنىڭ عددىنى چاغشدرغان چاغنىدە گرچه دىن اسلام صوڭ وقتدە ھندستاندە آفريقادە ھم كىتاي اچلرنىدە الكىگىدىن كوب طامر جەيسەدە حاضر حاجيلرنىڭ عددى بىك كوب كىمىگىنى كوريلە. ھجرتكە ياقن زمانىدەغى خليفەلر ھر يىل حجگە بارالار ايدى. ھم آلار بلەن بىك كوب وزير وزرا واعيان حج قىلالار ايدى. و بو سفرلرنىدە حجاز يولنىدە مىليونلارچە دىنارلر صرف قىلالار ايدى؛ شول رەشچە كە ۳۵۰ نچى سنى ھجرىدە مقامدار خليفە عرفاتدە قرق مىڭ صغروايللى مىڭ قوى قربان كىسدى. خليفەلر حجگە بارغاندە زور كرۋانلار بلەن يوزەر مىڭ دۈەرلەرگە آتلانوب بارالار ايدى. ھارون الرشيدنىڭ حج قىلولارى شول رەشچە كە ھارون الرشيد بىر مرتبە پيادە حجگە بارغان ھم اويندىن چغوب مكە مكرمەگە يتكانچە يول بويىنە پالاسلار توشەب قويغانلار.

اماترك ساطانلارى ايسە گرچه اوزلرى خليفە روى زمين خليفە مسلمەين اسمى بلەن آتالسا لار دە نيچە عصرلار دىن بىرلى نيچە سلطان كىلسەدە برسى دە حجگە بارغانى يوق. فقط ۱۸۱۴ نچى يىلدە محمد على مىصرى مكەگە بىاردى، لىكن آنىڭ باروى عادتىن طش طنطنەلى بولدى حتى كە آنىڭ بو طنطنەسى مىڭدە بىر كىچەدە توصيف قىلنورغە لايىق رەشچە آنىڭ چادرلار ينىڭ اچى، طشى آلتون كەش بىرلەن مەزىن ايدى. ۱۹۰۹ نچى يىلدە مىصر حدىوى حجازگە باردى لىكن آنىڭ باروى موندى تەزىمات بلەن طنطنە بلەن بولمىچە بولارغە قاراغاندا بىك كوب مرتبە عادى ايدى. روسىيە مسلمانلارى عادتدە حج آيندىن ايكى آى مقدم حجازغە كىتەر؛ حجغە بارغاندە ايلنىڭ كۈبى آدىسا ھم سىواستوپول شەرلرى آرقلى اوتوب بىك آزغىنە باطوم آرقلى دە كىتەر.

آندە حاجيلار اوچون حاضرلەنگان مخصوص روسىيە شىركەتلرى پاراخودلارى ھم سودا پاراخودلارى ھمدە دابراۋولنى فلوپلار حاضر بولوب طورالار. لىكن تركىيەدىن كىلگان داللر روسىيە مسلمانلارىنى قىزىقروب تركىيەنىڭ يوناننىڭ

ناچار پاراخودلارینه اوطروب کیتەرگه مجبور ایتهلر. آلازمونه بولای دیوب دعوت قیلالار. «سز، نیک روس پاراخودلارنده باررغه جگه قدر بیلیت آلاسز؟ سز استانبولغه قدرگنه بیلیت آلاز؛ آنک سلطان طرفندن بوش بیلیت بیرله، دیوب نیمه منی صارتلار آراسینه کیلوب برسی نه یته ده «سلطان بوش بیلیت بیره» دیگان خبر حاجیلر آراسنک بیک تیز تارالا.

هم شول خبرگه اوشان-وب آلازمه سی اجنبی واپورلارینه شول دلاللارغه ایروپ صارق کتووی کبک چابالار.

اجنبی پراخودلارغه توشکاج آلارنی استانبولغه قدر ایملی آلتمش ساعت وقتده آلوب بارالار (اوپز - اوپز آلتی ساعتک یول) هم آلاردان کشی باشینه بیش آلتی صوم توله تهلر (روس پراخودلارنک بیلیت بهاسی اوج صوم یتمش بیش تین).

استانبولغه بارغاج سلطان طرفندن بیلیت بیرامه گانیینی بلهلر آلایده بولسه آلا بوش قالمیلار. آنک آلارنی ئله نیچه مسلمان واپورلاری خدمت لرینه طیار هم عسکر کبک کوب یاکی دلاللر آلا رغه خدمت ایتهلر.

نی حکمتدر بر مرتبه آلدانغان خلق یا کیدان شول دلاللار آرتفندن بارالارده روس پراخودلارنده غیدن ئله نیچه ئلوش اوکایسز شرطلارغه رضا بولوب مسلمان واپورلارینه اوطروب کیتهلر. اول واپورلارده آلا رغه حتی صاف صوده بیرلمی. اما روس پراخودلارنده بولسه تله گانکچه آلورغه ممکن. بوندن باشقه اجنبی واپورلار ایکی کوبی دورت یوزدن سکزیوز طونغه قدر اورناری بولوب کوب بارغانک ساعتنه آلتی - یدی اوزل بارا آلالار اما عادتک دورت اوزلندن برده آرتق یورمیلر. حاجیلر ایسه شول واپورلارغه عادتده گیدن ئله نیچه ئلوش آرتق بولوب طولوب کیتهلر.

حاجیلارنک قای برلری روس پراخودلارینه اوطروب پورت سיעدکه قدر بارالارده آندان توشوب تیمر یول بلهن سویس که قدر باروب ینه دن جگه قدر بارورغه یا کیدان پراخودقه اوطرالار. قای برلری شونندان طوب طوری قاهره گه اوتدلر. چونکه قایتقاند قاهره گه توشو ممکن بولمی - آنک شول یر حاجیلارینی غنه بیره لر.

کاراتین هم حاجیلرنی جدہ گہ توشورہ تورغان بیر.

پورت سعیددن سویسكە تيمر يول بلەن باروچىلارغە بىك اوڭايسزلىقغە
اوچرارغەدە طوغرى كىياگەلى، شول رەوشچەكە آلارنى قاي چاغندە قورى
يردەگى استانسيەلار دە توشوروب قالارالار دە اسسى قوياش آستىدە توبەسز
وا كزاللار دە طورورغە طوغرى كىلە ھەم شولاي ايتوب ئللە نىچە شەر تەولك دە
كوچكە ايتوب يتكرەلر.

حج سفرىنىڭ ايك قورقنچلى ھەم ايك ياخشى ساقلا نورغە تيوش نرسە شول كە
خواھ روسيە دە بولسون خواھ تركيە دە بولسون حاجىلارنىڭ تيرەسنىڭ ئەيلەنوب يورى
تورغان كىسە بارلارنىڭ كويلاگى.

عموما حاجىلار اوزلرىنىڭ آقچەلارنى بىك جىناق سز يوروتەلر يە بىلبايلارنى
قسترغان بولالار يايىسە بىر صومقەغە طغوب موينلارنىڭ آصقان بولالار. بوايسە
كىسە بارلارنىڭ كوزىنە ايك چاغلىغان اورن بولوب آلار اوڭاي اورنىنى
صاقلابقە يوريلر ھەم بىك كويىس جگە بارام دىگان بولوب بارلىغى شونى
صلتاۋ بلەن گنە غريب بولوب دە برگە يوريلر. ھەم ئللە نىچە مرتبە حج قىلغان
كىشى بولغان بولوب حاجىلارنىڭ انابتىنى قازانالار دە آقتىغنىڭ اوڭاي اورنىنى
طوغرى كيتروب اوز وظيفەلرىنى اوتىلر «اوزگىز بىليت آلوب مشقتلەنوب
يورگانچە ميڭاغنىڭ آقچەغزنى بىرگىز، مین آلوب كىلورمن» دىوب آقچە جىالار دە
غائب ايرانلردن بولوب كىتەلر. اگر حىلە بلەن آقچە آلو مەكەن بولماسە نرسە گە دە
رضا بولالار: «سز يوموشغزنى اوتەرگە بارا بىرگىز، غم غصە چىكەمەگىز، نرسە لرگىزنى
اوزم ساقلا رمن» دىوب قالالار دە آقتىغىن نرسەلرنى توگل ساقلاۋچىنى دە
تابووى مشكل بولوب قالا.

حاجىلار يوروتە تورغان روس پراخودلارنىڭ مارشرونلارى عادەتتە بولاي
بوللا: آديسا (ياكە سيواستوپول) - استانبول (بىر نىچە كون توقتى) اسميرنا -
بىروت - يافە (اوچ دورت كون توقتاب طررا، چونكە حاجىلار قدس شريفنى

حاجىلىرىڭ باغزالارنى بوشاتقور اوجون جىدە پرېستانى.

«حاجيلاردان بىرە كىمە كم طرفىدىن تالانسه، خىزىنەدن اول حاجىغە اوزى كورسەتكەن مقدار ضرردن اون الوش آرتق ايتوب قايتارلور هم زمانى شول تالاغان يىرنىڭ خەلقىنە توشەر هم شولاردان خەبر آلفور» دىوب امرتارتقان. بو اشنىڭ بولوى حاجى اوچون ھەبە مأمورلار اوچون فائىدەلى ياخشى بولسەلار دە خەلق اوچون بىك اوڭايسىز بولغانغە كورە موندى اشلر آنە بىردە اوچرامىلار.

بويول، بارلىغى حفظ صەحت جەھەتتىن بىك اوڭايسىز؛ چۈنكى بوندە ھېچ بىر اورنىڭ كارانتىن ساقلامىلار، لىكىن موندىن قوتلۇننىڭ چارەسىنى تابالار.

بو يول دە يورورگە - سىرقىدىن پىشاورگە مەڭ بېشى يوز چاقىرم آطلانوب بارورغە طوغرى كىلوب پىشاوردان بومبايغە قىر تىمىر يول بارادر.

روسىيە اچنىڭكى مىسلمانلار حجازغە دىگەن يولى بلەن كەتە بارالار. اما دىگەن يولدىن باشقە مەككە بارور اوچون بىر نىچە قورى يول بلەن: عصىردىن، نىجدىن، يەمەن ھەم دىمشىقنى كىتوب بولا. ھەر يىلىنى اداءىچى وقتىنىڭ سىلطاندىن نائىب بولوب بىر كرۋان بلەن ترك پاشاسى بارا. پاشا مەيلى مەككە سىلطان طرفىدىن يەھراڭگان ھەدىلەر كوب بارغانغە كورە پاشا بارغان كرۋان ياننىڭ بىر مقدار حفظە عىسكرلرى دە بارالار.

حج وقتى سەنە شەمسىيە بلەن حسابلانغان ھەر يىل آلماشىنوب كىلە اما سەنە قەمەريە بلەن ذوالحجە آيىنىڭ اونىنچى كۈنىنىڭ باشلانسا سەنە قەمەريە ھەر يىل سەنە شەمسىيەدن اون بىر كۈن آلك كىلەگەنلىكىدىن اوطزاوچ يىل اچنىڭ سەنە شەمسىيەنىڭ ھەر آيىلارنىڭ بىر نىچە مرتبە بولوب اوتە.

جاي كۈنلىرىنىڭ حج قىلو قىش كۈنلىرىنىڭ قىلوغە قاراغاندا حاجىلار اوچون اوڭايسىزراق ھەم آغىرراق بولا. چۈنكى حجازنىڭ ھواسى ھەمما اسسىلىكى قوتلى بولوب شىلەزىيە مەقسەس حرارەسى بلەن حسابلانغاندا جاي كۈنى اوطزاوچ - اوطز دورت درجەگە اىروشە، اما قىش كۈنلىرىنىڭ يىگىرىمى بېشى درجەگە قىر بولا. اما اوى اچلىرىنىڭ قىر بلەن قىر ايكى درجە آراسىنىڭ بولوب ھەتتى تۈنلەردە دە

يىكرمى دن اۈن بيش دن تۈبەن توشى . جەنەنڭ ھۈاس غايت سۈلى بولغانلىقدان چىداۋى بىگەرەك اوڭايسىز بولا حتى اسى قوياشنى قىزىلغە اوپىرەنگان تركستانلىلارغەدە بايتاق تائىر ايتە . قان باشقە جىولا؛ چىگەلر تىبەلر، كۈزلەرگە قىزىل توگەرەكلر پىدا بولا ، كۈكرە كىكە آغر طاش باصدرغان شىكلى طويولا . اسىدىن صاقلانور اوچون يۈزەرايدىڭ مەكن توگل؛ چۈنكە دىگەن سۈي غايت طۈزلىغى بلەن بىر ابر آندەغى آقۈلە بالقىلاردانە قورقنچ ؛ آقۈللار بىك كۈب بولوب بارلىغى قارا تەنلىلەرگە گنە تىمىلر . فقط حجازدە شىمال طرفىدىن ايسكان يىل گنە كوڭلىنى آچا . اما جنۈب طرفلىرىدىن كىلگەن يىللر بولسە آلا رەوانىڭ اسىلەگىنى گنە آرتىرالار . مغربىدىن كىلگەن يىللر بولسە بعض وقتلردە رىح شەوم بولوب آفرىكا چىدىن قوم بورانى بولوب كىلەر . اما مەكەنڭ ھۈاسى قورى بولغانلىقدان آندە طورۇ يىكەرەك بولا .

فقط اطرافىدىن يىل كىلو آز بولغانلىق سببىلى ھۈا آلاشا آلمانغە كۈرە ھەمىشە آندەدە بور كەۈلك دوام ايتە ...

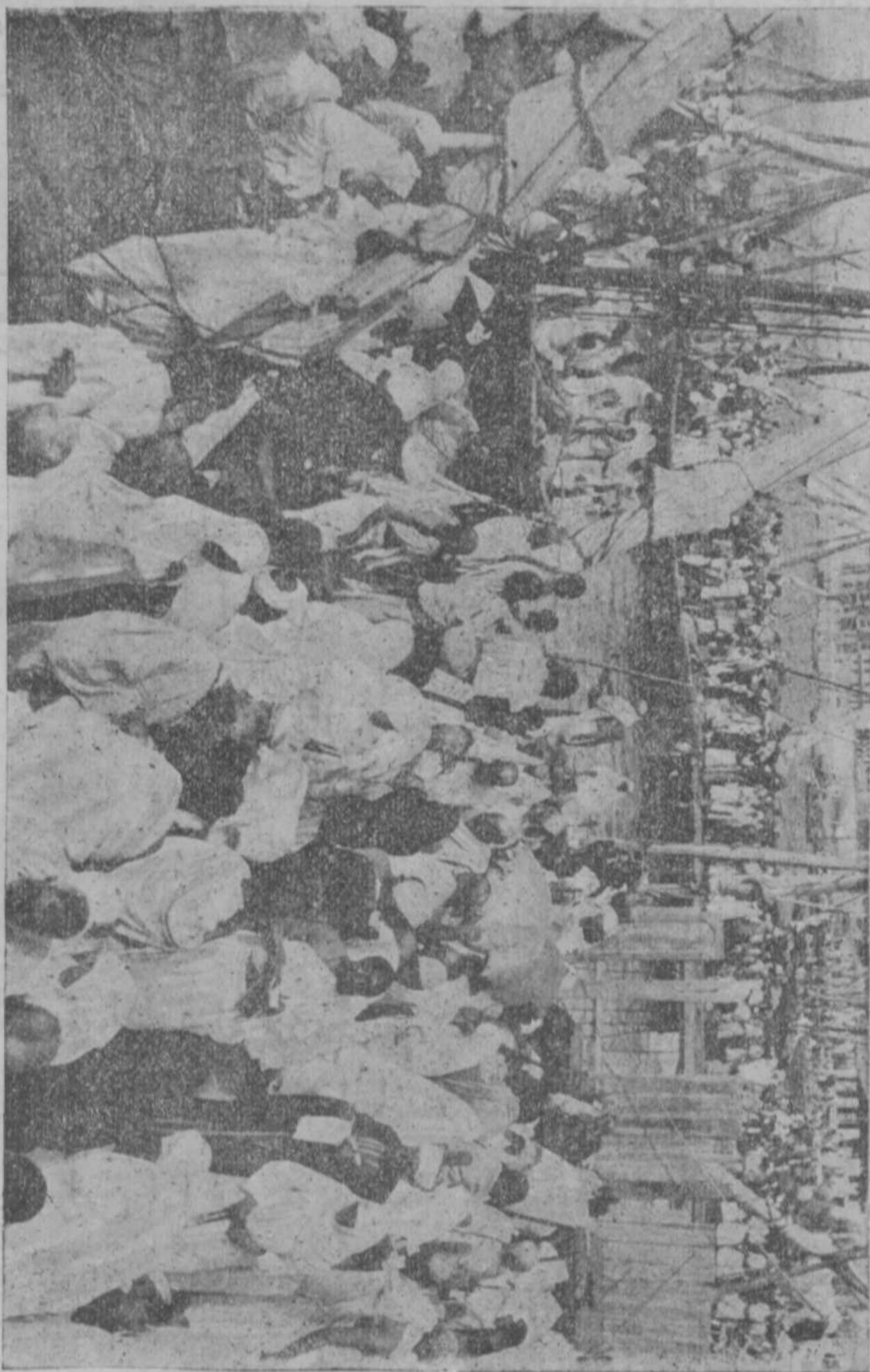
مەدەنەنڭ ھۈاسى مەكەنكىنە قاراغاندە كۈب ياخشى چۈنكە آندە جاي كۈنى قاتى اسىلەكلردە بولمى اما قش كۈنى ايسە حتى صووقلاردە بولغالى .

اينڭ ياخشى ھۈالى يىردىۈب مەكەدىن ايكى كۈنلۈك يۈلە واقع بولغان طائفىنى صانارغە يارى . شريف مەكە ، والى حجاز ھەم بىتون مەكەنڭ اشرافى ھەرجاينى اوتكارورگە طائەكە كۈچسەلردە حاجىلر آندە سىرەك بارالار .

جنوبىدىن كىلە تورغان واپورلار قەمران آطاۈندە بيش كۈن مەت كارانتىن صاقلاب اوتەرگە مەجبۇرلر .

شمالدىن كىلگەن واپورلار ايسە مىردە وعموما شىمالى آفرىقادە وبا بولغان يىللاردە طوردە ياكە ابوسعاددە تفتىش قىلىنوب اوتكارولەر .

مىردە و آفرىقادە وبا بولماغان يىللاردە حاجىلر يىنبوعغە ياكە جەگە طوب طوغرى كارانتىنسىز تفتىشسىز اوتكارولەر .

حاجىلارنىڭ يىپىغىگە توشىپ تۇرغان پىرىستىنى

مىسلىمانلار ھەممەي كارانتىننى ياراتمىلار، آلار موڭا دشمان كوز بىلەن قارىلار
آلار تەقدىرگە بىك اشانغانلىقدان ھەمدە بىو اشانولارى كوڭللىرىنە بىك نىق
سۆڭىگانلىكدىن مونى تەقدىرگە قارشى كىلو دىوب قارىلار. مىسلىمانلار، لوح
المىھفوظە يازغان نىرسەنى آدم قولى بىلەن اوزگارتوب بولمى؛ كىمگە قايدە
ئولەرگە كىمگە نى كوررگە يازغان بولسە شونى كورمى قالمى دىلر شوڭار كورە
مىسلىمانلار كارانتىن بىلەن ماتاشونى تەقدىر خىداغە قارشى كىلو دىوب اويليلار.
كارانتىن ياساونى آلار، مىسلىمانلارغە قارشى كىلور اوچون آلارنىڭ يوللارىنە سىد

چىگو اوچون آفچەلار يىنى تالاو اوچون گنە گاورلر طرفىدىن اويىلاب چغارلغان بىر
اش دىوب قارىلار. كلاسلاردە يورۇچىلارگە بىرلەنگان امتىيازلاز تەقدىرنەڭ آلارى
طاغنىك باشقاچە اويىلىلار؛ آلار كارانتىنىنى تەجسس اوچونگنە ياسالادە لىكن آفچە
تولەب قوتولوب بولا دىوب اويىلىلار.

ابوسعاد آطاوى جە شىكللى اوك اوسىلكسىز چولگنە بولغانغە آنەك وقت
اوتكارو حاجىلر اوچون بىگرەك اوڭايسىز. طعاملر بىك قىمت. لىكن حاجىلر
بوڭا تىزكونگەلر چوندەككە آلار حجازغە كرگاچ دىن دە ھەمە يىردە قىمەتچىلەرگە
اوپرارغە طوغرى كىلەدر.

II

حاجىلار واپورى كىلگەچ جەنەك روھلانووى. — كىمەچىلر نەك
قوشولارى. — پاساژىرلرنى اوزلرئە مخصوص روشچە قبول ايتولرى. —
حاجىلردن كوچلەب آفچە آلولىرى. — حاجىلارنى دللەرگە تابشرو. — جە ھەم
آنەك مسجدلرى و بازارلارى. — شەرنەك نظافتىنى قاراو ھەم اتلر نەك بوڭا خدمتى. —
اورنەك يىشمەوى، آشاملىق اچمەكنەك قىمتلىكى. — جەدە روس سفارتخانىسى.

واپور! واپور! واپور ياقنلاشدى! دىگان تاوشلار، دىگىز اوستەنگى
واپورنەك ترەكلرنەك اوچلارى غنە كورۈنە باشلاغاچ اوق باشلانا.

نىندى واپور؟ قاي ياقدان؟ نىندى حاجىلار كىلە؟ دىوب بارا اعتبارلار يىن
صرف ايتوب كىلە تورغان واپور جەتئەنە ھەملىت خلقى يونەلەر ھەم شول سوؤاللرنى
حل قىلورغە طرشالار.

خلق تورلى ياقدان نظافت تفتىش قىلوناتورغان پرىستانگە تابا آشغالار؛
حاجىلار توشەچك اورنغە جىولالار.

كىمەچىلر بىررەتكە تىلوب حاضرلەنەر ھەم ھىچ برسى مخصوص خىرگە قدر
اورنلارندىن قوزغالا آلەمىلار؛ بارلىقى اولدىن بىرەرىسى سفىر طرفىدىن ياكە شونەك غى
بىر باي طرفىدىن ياللانوب قويلغان بولساغنە لدان كىتە آلا. اشارە قىلوننا. ھەمەسى
بىردىن گورت ايتوب كورەكلرنى قوزغاتالاردە واپورغە تابا كىتەلر.

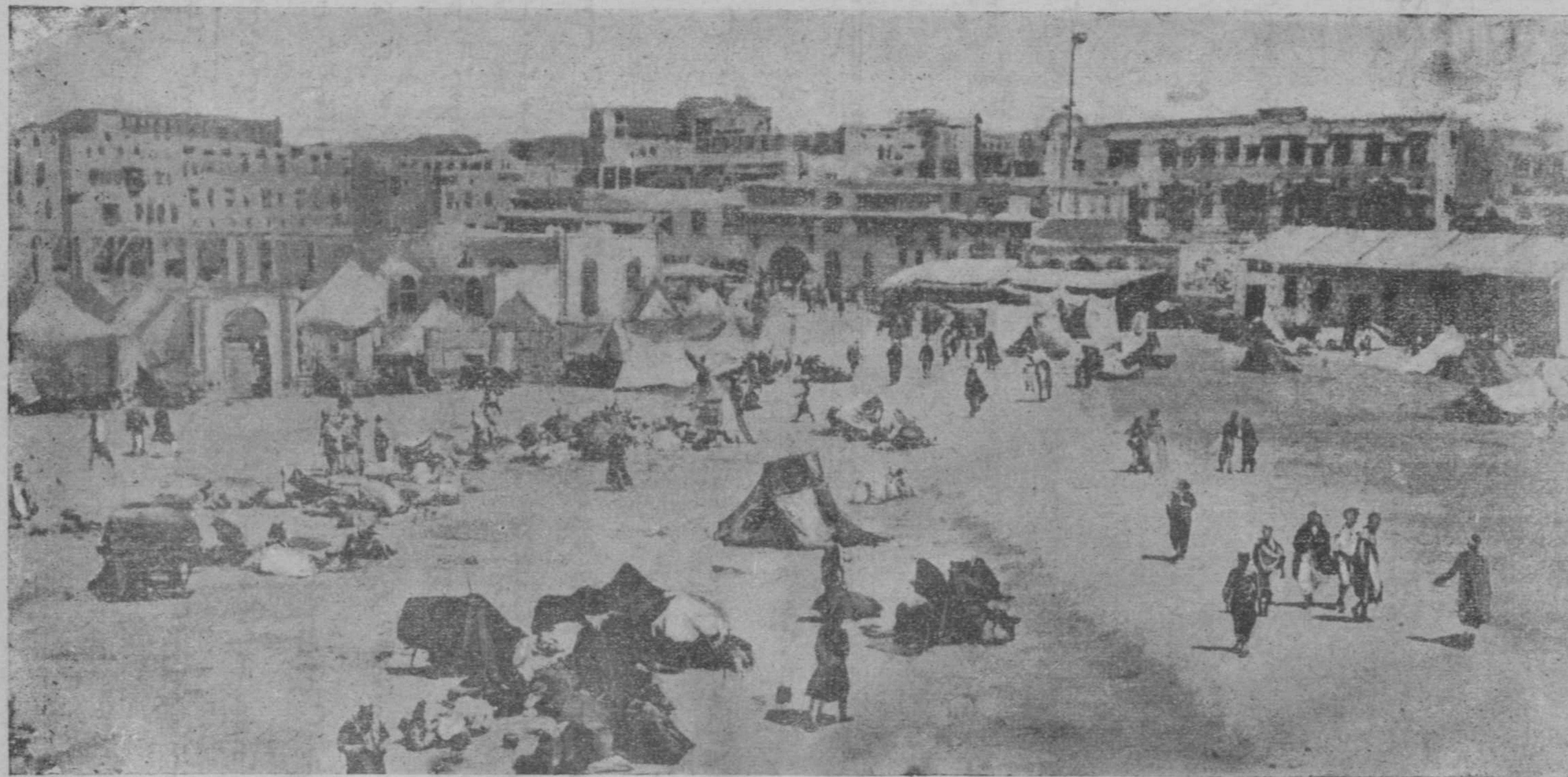
جده نك عمومی كورنشى.

جده ياننده ايکي اورنده مرجانلر اوطراوی بولوب قالغان صای اورنلار بولغانغه کوره کیمه چیلر قای وقتده، بربرسندن اوزوب ئلك يیتەر اوچون آشغوب بارغانده شول مرجانلکرگه اوچریلارده اوطروب قالالار. شوندن قوتلورغه هم آلدن کیتکان کوندلشیرینی (رقیبیلرینی) قووب ییتەرگه بار کوچلری بـلهـن طروشالار. قوشوچیلر آراسنده طاوش، فچقرش، سوغش کونه رله هر کیمه ده گی آلتی ییدی عرب هم قاب قارا زنجیلر بتونله ی تیرگه باطب کوبکله نوب بته لر. واپوردن نظافت تیکشیرلوب بتکانگه علامت بولغان صاری علم توشورلگاج کیمه چیلر همه یاقدن واپورغه یاقنلاشالارده طارتوب صوزوب یولقغالی یولقغالی اوز کیمه لرینه آلوب بارالار.

قاب قارا عرب کیله ده آب آق صاقاللی حاجینک صاقالینه یابشوب ای عزیز آقساقال کیل مینم کیمه ده دیوب تارتقالاب کیتهلر. قارت حاجی ده بوتعظیمگه بیک شادبولوب شول تارتقان یاققه کیتهلر. کیتهی حالی ده یوق آنک صاقالندان تارتوب آلوب کیتکان بولا. بو وقتده حاجیلارنی ایبدن ایبدن دوستنی دوستدن آیروب کیته گنه بیرهلر، برده آلاردن تله مه ولرینه ده قارامیلار، رضالقلارینی توگللکرینی ده کوتوب طورمیلار.

کیمهلری طولغانلاری واپوردان آیرلوب کیتکاج ئهلله نیچه وقتدن بیرلی بوشقه کوتکان ایکنچی کیمه چیلر شول اورنغه کیله لرده اختیاری هم غیراختیاری روشچه تاغن تارتقالاب اوزلرینه اوطروچیلار آلالار.

چیتکه کیتکان کیمه لرده حاجیلرنی جبرله و باشلانای واپوردان آیرلغاج ده کشی باشینه بیشه رغروش آلالار، آندن بر آز کیتکاج یبه جیوب آلالار. دینگز اوستنده تارتقالاشر حال یوق حاجیلار صورغانلارینی بیره بارالار.

جەدە نىڭ مېدانلار ئىدى بىر سى.

اما تاغى بر آز كيتكاج تاغنى شولاي صوراب بولماسه قورقتوب جيوب
آلار. بوندى جېرلر بىگره كده حاجيلار قايتقان وقتده، كونسولخانىده دن يراق
كيتوب عرض قىلورغه كشي تابىلماغان وقتد، كوب بولا.

جدهده حاجيلارنى بوشاتور اوچون ايكي پرستان بار. بريسى حاجيلارنىڭ
اوزلارنى توشوره تورغان ايكنچىسى آلارنىڭ نرسه لرېنى بوشاتا تورغان. نرسه
بوشاتقاندا، حاجيلار اوزلرى نرسه لرى يانفده بولمىلار. شونسى عجب كه شوندى
طغزلقده هم شوندى بلمه گان يىرده حاجيلارنىڭ نرسه لرى اوغ-رلانو هم يوغالو
بيك آز بولا.

پلاتفورماده غى اورنده خلق شول قدر كوب بولا كه هيچ طغزلقغه چدار
حال بولمى هر كشي باشيفه اونار غروش تولهب كرسى بولسده خلق آڭا موڭا
قاراماسدان تاياق بلهن قيناغانغه اعتبار قىلماسدان طغلاغنه بيره لر. پرستان
عموما بىك كچكنه، بىگره كده ايكي اوچ واپور برگه كىلسه هيچ ممكن ده توگل.

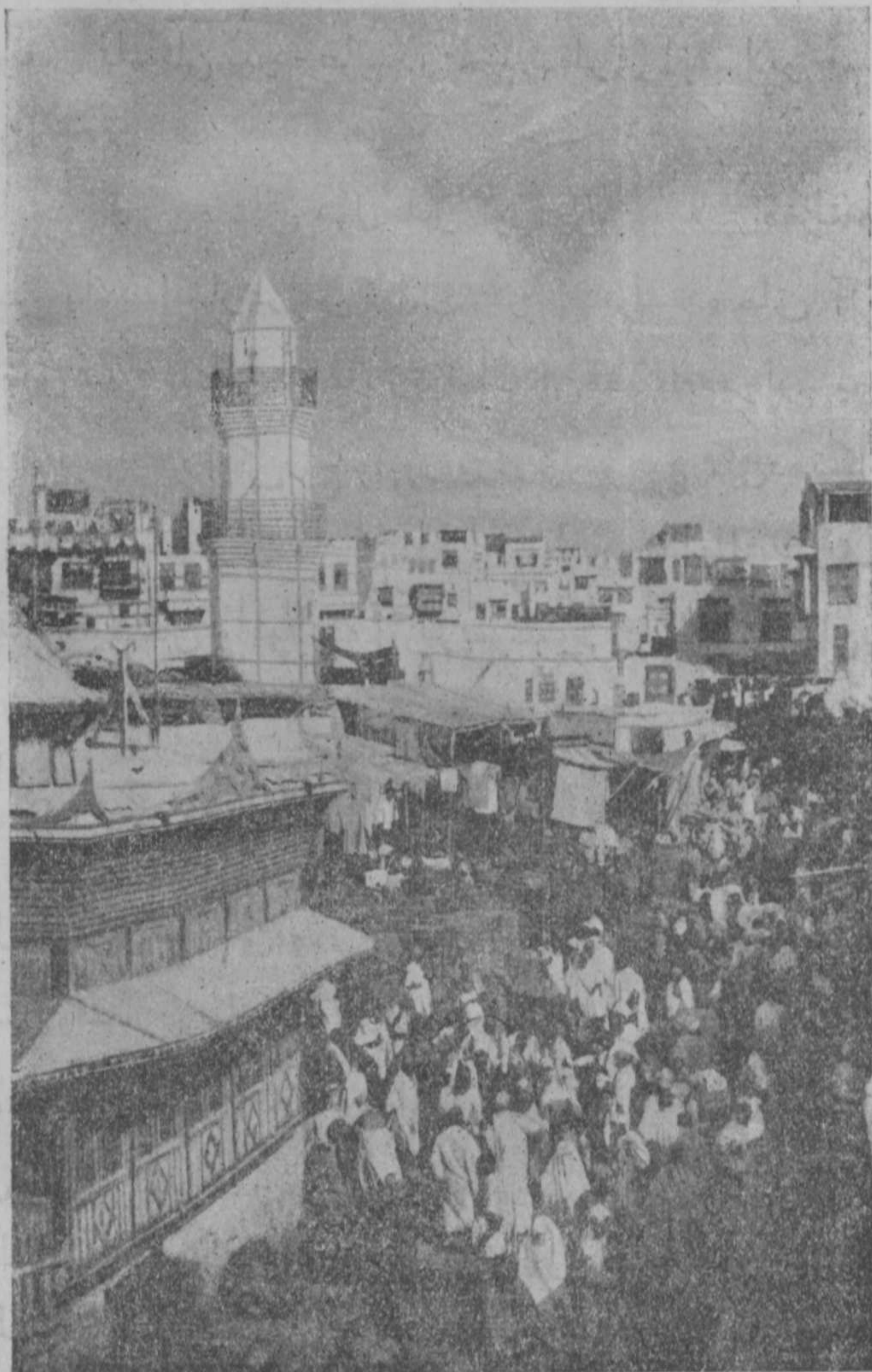
واپوردن توشكاج حاجيلارنى دليالمر آلوب كىته لر. دليالر شريف مكه
طرفندن هر ياقدان كىلگان حاجيلارغه اوزلر ينه مخصوص تعيين ايتولگان بولالر.
— سىن قايدان؟

— اندى جاندا.

— آلايسه كىل بيرى ديوب دلاللار آراسندن شول ياق خلقينه مخصوص دليالردن
برسى چغاده يول بلمه گان حاجينى اوزياغندان كىلگان حاجيلار يانينه آلوب كىته.

ايك اسسى وقتلارده حاجيلارنىڭ ايك كوب جيولغان وقتلارنده حج آيلرنده
تقريباً بر آي مقىم باشلانوب جدهده اويله رده اورن تابولمى باشلى بتون
اوراملار تورلى قاشش بويره لر دن تورلى چوپره كىردن يا صالغان ويا بولغان
صالاشلار بلهن طولالار. بتون جده طاوشلانا، بتون شهر جانلانا. بتون اش نىڭ باشى
بتون روحلارنىڭ كوز توشهر بيرى بىگره ك بازارده بولا. كىبتلر آوروپا اصالنده

توز دىگان بولسە دە كوبرە گى عرب اصولنىڭ آلدى توشور لە تورغان ھەم ايداننىڭ اطراب
صاتولانلار دەر. بازارلارنىڭ توبەلىرى تاقىتا بلەن يابلغان بولوب اسسى كونا رە
قوياشنىڭ قىزىندان صاقلانور اوچون بىك اوڭاي بولادر. ايكنچى ياقىدان ھىچ بىر
طرفدان جىل بولماوى، ايرى ايرى چىنلارنىڭ كۆب بولووى ھەمە اوزىنە مخصوص
برابىس بلەن طنچىنان بولووى آوروپا لىلارنىڭ كوبيسى اوچون چىدارلىق بولىدەر. فقط
قاي بىرلىرىنە شىرق عادىلرىنىڭ اوزىنە بىر تورلى بولووى ياخشى دە كورنەدەر.

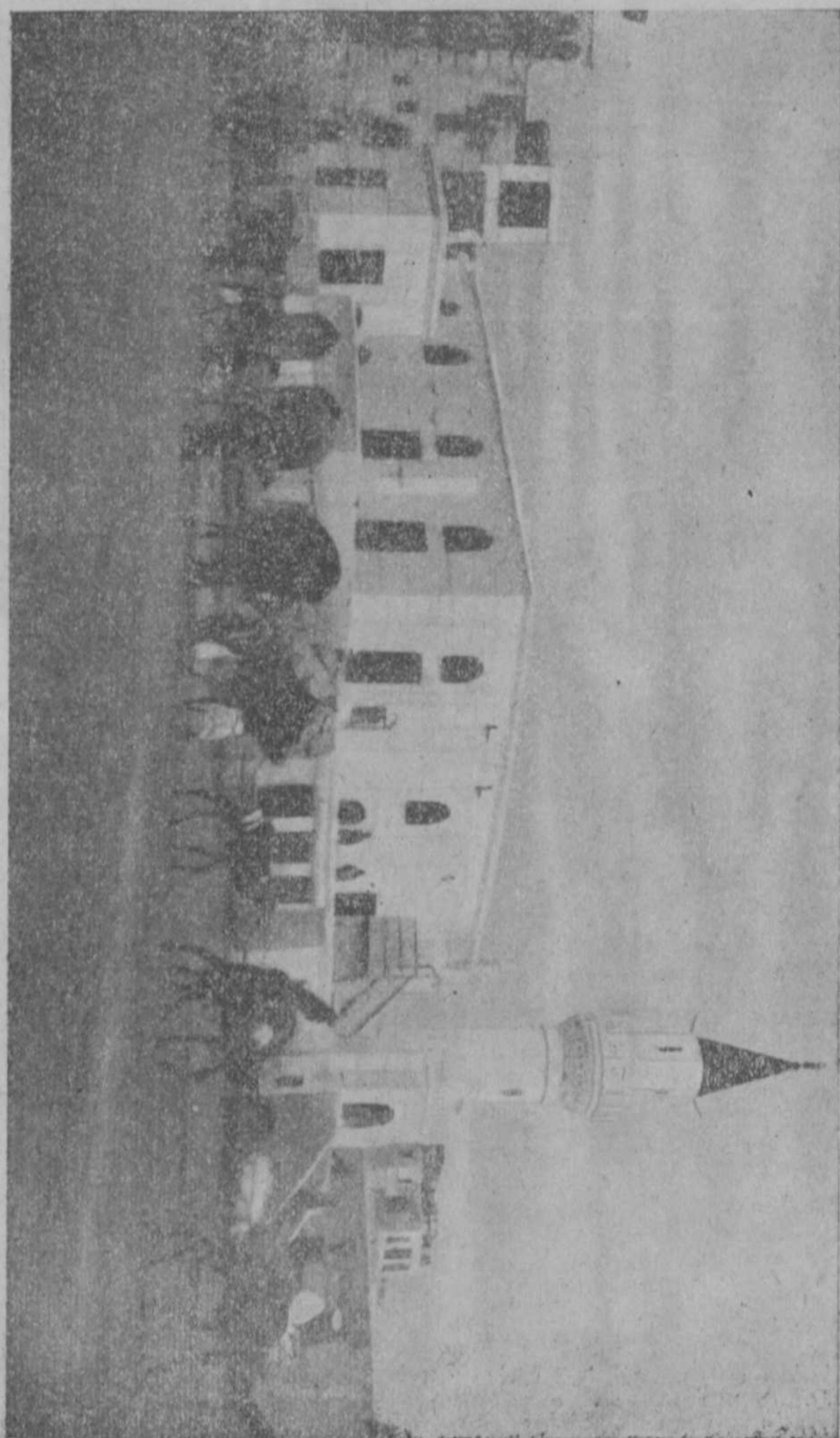
جەمەتخانىسى

اوراملارنىڭ ھەيىرلەرنىڭ قەھۋەخانىھلار بولۇپ مھابىت قىياقتلى بىۋىلار ھەر ۋەقت
 ئىسكەمىيەدە بولالار. كىسەلەرنىڭ بىر نىچە تىن آفچەسى بولسە بىدەن كۈن بۈيى شول قەھۋە
 خانىھىن چەمەسەي بولۇپ طۇرالار؛ شۇنىڭ سۈيەكە صوغۇپ اوينىۋېتى قىمار بازىلار
 ئۈستەل ياندىن بىردە طورمىنچە اوينىپ اوطرالار.

بىۋە اۆرەي.

اوراملارده (تویه‌لر) بتون کتولری بلهن تزلشوب یانتقان بولالار همه آللارینه
 قویلغان صولیغه اوزون موینلارینی الوغسماق صوزوب صوزوب کوشه‌ب یاتالار.
 جده‌نک عمارت‌لری (اویلری) مکهنکی شیکلمی اوك صاف عرب اصولنده
 طازا، زور لکن کیلوشسز اشله‌نگان بولوب ایکیشهر اوچهر قاتلیلاری ده
 اوچریدر، دیگگز اوستندن قاراءانده بو اویلر قویاشقه، قارشى طوروب کوز
 چاغلدر تورغان آپپاق کیسه‌کلر کبک کورنه‌لر.

مکه حرم

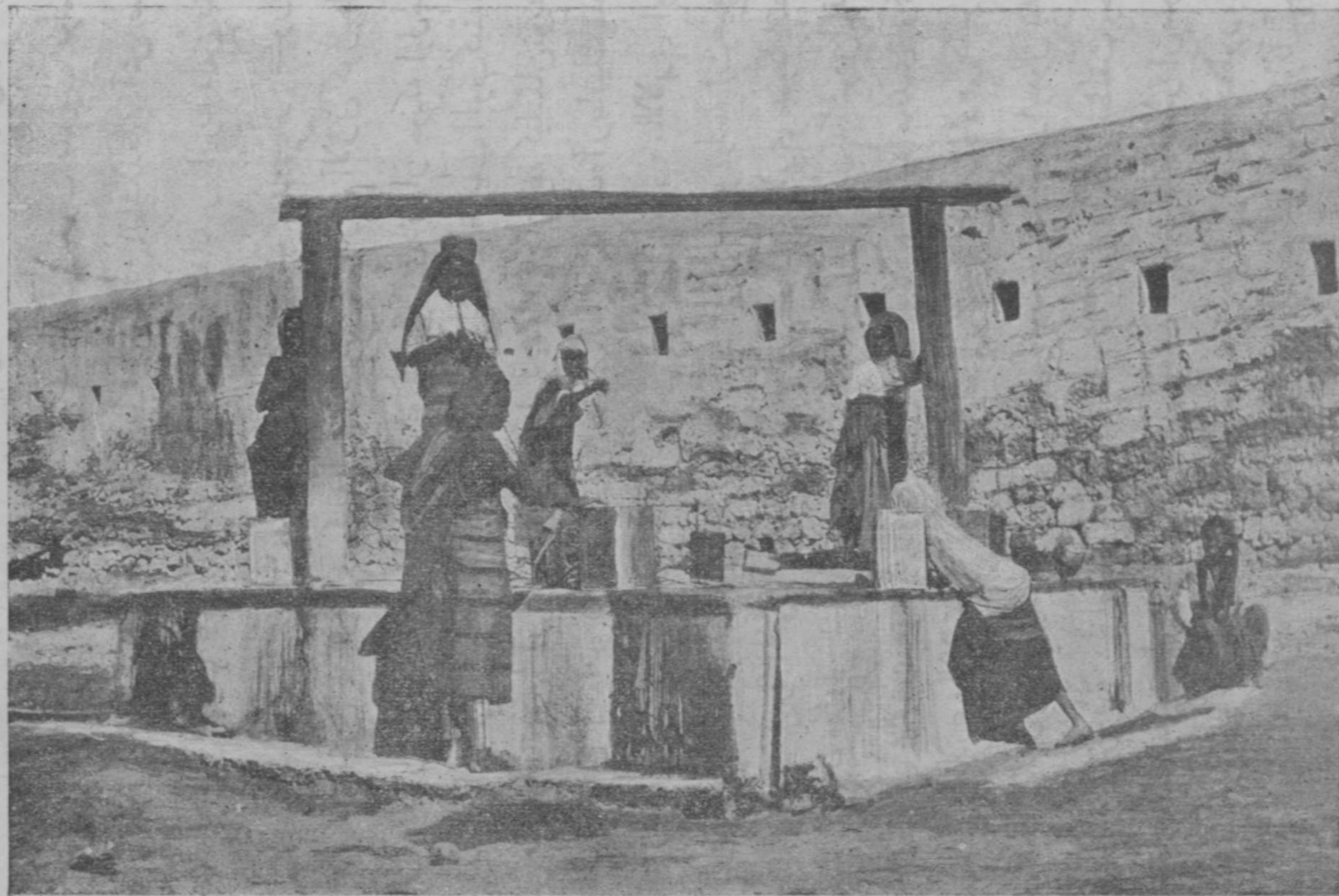
امایاقن کیلاگاج بتونلہی منظرہ کورنہ: کیلاشسرالکری ہم دہ نیگزسرالکری
بولارنی توزہ تدر و کیرہک ایکانن کوزگہ تورنوب ٹہ یتوب طورالار. لکن قویاشنک
اورنی کیچکہ آوشقاچ اسسیسی بتوب کولہ گہ لرتوشہ باشلاب ہواویلاردہ گی بویاوار
کورینہ باشلاغاچ منظرہ لرتونلہی آلاماشا حتی قاراب طویماسلق ماتورتوسکہ
کردلر. ہمہ اوینک آلدینہ جتمہ شیکلمی ایتوب آغاچدان ماتورلاب اشلہنگان
بالا خانہ لاریا صالغان. لکن اوینک ہمہ تہرہ زہ لری یابلغان بولالار. حج وقتند
اوراملار جانلانا، لکن اویلر ہیچ قدرده اوزلرینک قیافتلرینی آلماشترمیلار.
تہرہ زہ لر آچلسہ لاردہ حاجیلاردان باشقہ ہیچ کم کورنمی، چونکہ ایرلر ہمہ سی
اشدہ یا کہ خدمتد بولالار اما خاتونلار ایسہ ہیچ برسی کورنمی قاچقان بولالار
چونکہ آلا رغہ شریعت بوینچہ شولای یورورگہ امر قیلونغاندر.

جەدە مسجدلىرىنىڭ منارەلىرى بىك بىك بولماسا لاردە بىك ماتوراشلەنگان
ھەمدە اويلر بىردە قابىلماغانغە دىگىز اوستىندىن ئالە قايدان ئىك ئلوك كوزگە
چاغللار. بومنارەلرغايت الوغىماق، ماتور بولوب طورغانلىقلارى بلەن گوياكە
ھەر دائىم كوككە قاراب «لا الە الا اللە محمد رسول اللە» كەمەسىنى عرش اعلاغە
آشروب طورماقدە درلار ھەم مۇذنلىرى دە بىش وقت نماز اوچون شونە منوب
اذان ايتىكان چاقلارندە كوكلارنى ئالە نىندى عالى اويلارغە باطرالار.
خصوصا حجاز مۇذنلىرىنىڭ تونىكى اذانلارى ساعت دورىلرگە قدر تارتىلوب
ايركسىز رادىئەلەنوب طىكلاپ تورورغە مجبور ايتەلر. آلار اوزلىرىنىڭ ماتور
طاوشلارى بلەر اھل اسلامنى خلاق عالم نىڭ حضورىنە عبادت كە چاقىرالار. بولارنىڭ
طاوشلارن طىكلاپ طورغاندە قاراڭغى قابىلغان كوك يوزندە يالتراب طورغان
يوللوزلارغە كوزىك توشە اختىيارسىز ئالە نىندى اويلارغە توشەسنى بتون دىنى
حسلىرىك اويغانلار.

عرب بالالاری

نظافت جەتەندىن قاراغاندا جە شەرىنە آوروپايلار نظرى بلەن قاراغاندا
 خصوصاً حاجىلار جيولغان وقتىدا نظافت مەفتىشلىرى بىك نىققە تەفتىش قىلسالاردا
 نى قدر نظافتكە رعايە قىلسالاردا بىك پاك دىوب ئەيتوب بىتروب بولىمى .
 جەدە تەنظىف اشىنى كوبرەگى اتلار ايفا قىلسەلاردا (تاشلانغان آش صونى
 كىمەسلەردە) بىر نى قدر آدملىرىدە ياللانىپ قويغاندا . ايرتە بلەن بتون
 جەدە بىرايكى آربا دىورلك آربا بلەن چوب جيوب يورۇچىلار كورنە .
 آلارغە بولسە بتون جە اتلار كوتەرلۇپ قارشى كىلەلرەم آلارنى كورۇبلەن
 اورۇپ قالالار . آلارنىڭ بولاي اورۇپ قالورغە حقلارىدە بار چۈنكە اول چوب
 جيۇچىلار خواجهلرى طويدىرماغان اتلارنىڭ نصىبەلرىنى تويەپ آلۇپ كىتەلر .
 موندىن باشقە جەدە اتلار اوچون طورموش اوڭايسىزلىقى بازارغە كىلگەن تويەلر
 وباشقەلر آياق آستىدا قالۇپ ايزلۇ احتمالى گە چۈنكە آندە آربا بىك سىرەك
 كورىنە كورنەدە اول آربانىڭ آلدىدىن آرتىدىن عرب بالالارى اورام
 طوطروب تماشاقىلۇپ بارالار . عرب بالالارى كۇپ يىردە بولسە ات ھىچ بىر
 رەوشقە قاچە ھىچە طورا آلمى . چۈنكە نى اوچۇندىر عرب بالالارى ھوما اتكە
 اوچ بولالار . يوقلاغان اتكە طاش آتۇپ شىكشتۇپ ھىم شول شىكشۇدن لىت
 آلمانغان عرب بالاسى ھىچ كورۇپ بولىمى . استانبۇلدە بولسە موندى رىختۇ
 اوچون زورراقلارى بالالارنى طيالار اما جەدە بولسە موڭا اعتبار قىلۇچى دە يوق .
 مەكەگە كىتەر وقت يىتەكچە جەدە قالۇپ طورۇچى حاجىلار اوچون جەدە
 طورۇ بىك چىتن بولا . حاجىلار طورا طورغان اورۇنلار - اويلار نظافت وحفظ
 صحت قاعدەلرىنە بىتونلەي خلاف بولا . تارغە بىك بىوك باصقچىلاردان مەنۇب
 توشۇپ يورۇرگە ، بىك پەچراق ھەدە بىك كۇپ كىشى تولغان بولمەلردە طورۇرغە
 طورى كىلە . اول بولمەلردە طورغاندەدە صاف ھوانىڭ يوقلىقى ھەدە كوڭل آچار
 نەرسە بولماغانغە قاىغروب اوطرالار ، كارىدورلاردا يورۇنلار ھەمەسى
 حاجىلارنىڭ طورموشلارنى بىايتاق تائىر ايتكانن كورگەزە . مەكەدە بولسە آندەدە
 موندان كۇپ آرتق توگۇل .

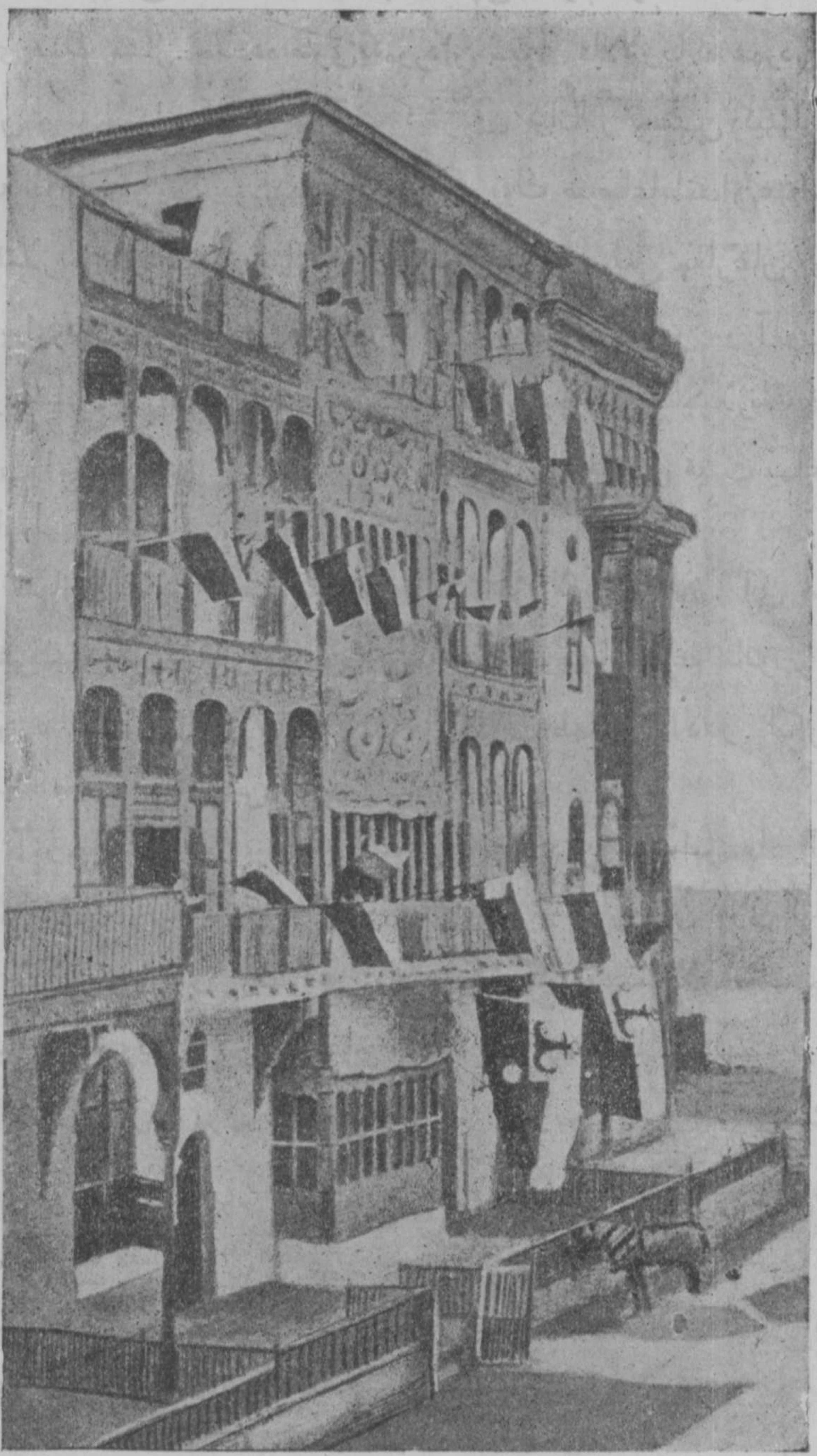
قیو یاننده ز میجه لر.

فقط شونىسى بارمكەدە صافى سو تەلەگانچى تابوب بولا ، اماجدەدە ايسە آنى تابوى بىك مشكل. جەدەدە صونى يغموردان جىوب قالالارياكە شەردن طشقارى بىردن چوقورلاردان آلار هم آنى كىتروپ ساتالار چىتەن كىترلگان سو بولسە طوزلى بولوب چىت يىردن كىلوچىلر بىك صوصاغانلىقدان غنەاچە آلار. بروقتلارەدە جەگە وادا پراۋود بلەن سو كىترو اصولنى چغارغان بولسەلارە وادا پراوودنى بدويلر بىك تىز بوزدىلار. چونكە آلار اوچون سو آلوب كىلوب ساتوفائىدەلى كورنىدى . جەدە خلقى ايسە آلار اوچون دە حاجىلارنىڭ فانتاندىن باروب اچوب بوشلى فائىدەلەنولرىنە قاراغاندە اوزلرىدىن قىمەت بەاغە آلوب سو اچولرى فائىدەدن حسابلانادر .

طهارة اوچون صونى شەر اچىندەگى قويولاردان آلار. آنى ھرقەمغانى (حبشى خانوللارى كراسىندىن آرچلغان قالاي صاوتلارغە صالوب ايكىشەر تىندىن صانوب يورىلر) ايكى تىندىن آلوب طهارة آلار. لىكن بو سو اچەرلك بولمى بىك آچى بولا .

آوروپالىلار هم كونسوللار صونى واپورلاردان ياكە ابوسعاد آطاوندىن ۱۹۰۶نجى يىلدە قويلغان ماشىنا واسطەسى بلەن چىستارتلغان صونى كىلترتەلر. حج مۇسەمى جاي كونلرىنە طوغرى كىلگەندە حاجىلار بىك چوللىلر. اول چاغندە صويىتكروب بولماغاچ ھەدە كىلگان صونىڭ دە تەمى بىك ناچار بولغانغە حاجىلار قاربوز هم قازغە يابشالار. قاربوز قاون اول چاغندە دانەسى قرق تىن آلتەش تىن بولا(*) قابوزلار موندى قىمەت بولغانغە آلارنى آلو كوب كشىگە مىسر بولمى. فقيرلر پشمەگان قاربوز بلەن قناعتلەنەلر. پشمەگان قاربوزلارنى لىموندى بىك آزغە زور بولسەدە ۳-۵ تىن گە صانوب يورىلر. موندى پشمەگان يىمەشلر ياخشى آش كورمەگان حاجىلارنىڭ صحتلرىنە ضرر

(*) مەككەدە ايسە قاربوز وقاون ۲۰ - ۳۰ تىن بولا ھەمدە آندە ھەمە بەشلىچەلرنى مەككەدن ايكى كوناك يىردن طائىدىن كىترەلر.

جده روس : فارخانسی

ايتى قالاميلار. ايكىك جده ده هند اونىدىن حاضرلەنگانى آرزان بولسەدە بىك تەمسز بولغانغە حاجيلارنى قناعتلەندىروب بترە آلمى .

اما روس اونىدىن پىشەرلەنگان كۈمەچلەر بىر آرز ياخشىراق بولسەدە بىك قىمتلىكى جەتتىدىن (بىر كىسەگى سىكز تىن) ھەمدە پىشەر وچىلارنىڭ ياخشى پىشەر آلمانلارنىڭ حاجيلار بىك كۈب بولغانغە يىتمى دە قناعت دە ايتىدە آلمى . صارق ايتى ايسە جده دە حج آلتلارنىڭ قاداغى يگرىمى بيش تىنگە قدر كۈتەرلە .

روسىيەدىن كىلگان حاجيلارنىڭ حقوقينى ساقلاپ اوچون جده دە قونسولخاھە بولوب جىر كورگان حاجيلار شۇندە مراجعت قىلوب حمايە سىنە صيىنلار .

III.

چىتتىن كىلگان حاجيلار جده گە توشكاچ دە تىزىرەك مەكە گە كىتەرگە آشغالار ھەم كىلوب توشولرى بلەن كعبە اللەغە يوزلرىنى سورورگە ھەم شول مقدس بيت اللەنى كوررگە آشغوب تويە ازلەرگە كىرۈشلەر . بىر ياقدان آلا مقدس بيت اللەنى كوررگە ايكىنچى ياقدان جەنەنىڭ ھواسىنە قاراغاندە مەكە مكرمەنىڭ ھواسى ياخشىلغى ھەمدە آندە طورموش آرزانلغى آلا رنى آندە تارتادىر . جە بلەن مەكە آراسى سىكسان طوقسان چاقىرم ياكە عادى تويەدە ايكى كۈنلەك اما ھىچىنە بلەن — تىز يورى تورغان تويەلردە بارغاندە بىر كۈنلەك يولدىر . ھىچىنە دە بارو بىك قىمت بولغانغە كۈرە حاجيلار عادى تويەلردە يورىلار . بارلغى عرفە كۈننىدىن اوچ دورت كۈنگە آلدەراق يعنى صوڭغە قالوب كىلگان حاجيلارغە ياللىلار .

حج وقتىنە قدر جە بلەن مەدېنە آراسىدە تويەدە يورتىكان اوچون عادەتە ايكى اوچ مەيدىيە (مەيدىيە ۱ صوم ۶۰ تىن) گنە آلالار . اما حج وقتى يىتكەچ بۇندىن ايكى

الوش اوج الوش كوتەرلەر. موندن ماعدا بها حاجيلارنىڭ قاي ياقدان ھەم قايىسى مەلىكتىن كىلەن بولۇپ قاراب دە ئالماشا. اگر حاجى كۈچلەرەك مەلىكت كىشىسى ھەم اول مەلىكتنىڭ قونىسولى نىفوزلىرەك بولسە اول ياق حاجيلارنىڭ باشقەلارغە قاراغاندە آزاراق آلالار. روسيە حاجيلارنىڭ ئەلىگە قىر بوئەنلەرگە قاراغاندە آزاراق آلا كىلەر ايدى. لىكن اما بولاي بھانى كوتەر و بارى بر توپە ايسە سىنە فائىدەنى آرتىرمى بىلەكە آچ كوزلى دلاللارنىڭ كسەلرىنى گنە قالمايتالار. توپە ياللاغاندە دلاللر بونى بىردە كوزدن يىبەر مىلر.

يولە بارغاندە حاجيلار يە ايكى كىشىگە بر توپە ياللاب ايكە و آطلانوب بارالار يايىسە شە و فلردە چىتەن كارزىنكەلەرگە او طروب بارالار.

حاجيلار يولە يورگاندە توپە ايلتۇچى بدوى بلەن بىك يوشاق مەاملە ايتەرگە ھەم آكار ھىيەلر بىروب صىلاب كوئان تابارغە مېبور بولالار. چونكە اگر كوئان تابماسەلار اشەك آخىرى بىك او ك ماقتانورلق بولماوى اھتەمالى دە بىك قىرىب.

چونكە آلالر بو حاجى بو ايزگى يولغە بارا دىوب كۈب تىكشروب طور مىلار نادان بدوى طوتادە يە بر اوئاي كىلگاندە يغوب توشورە، يە طالى يايىسە قاي بر چاقە قورقتوب آقچە سىنى آلا ياخودا و تروب تاشلاب دە كىتەر. حتى آلالارنىڭ حاجيلارنىڭ بىلبا و لارىنە بەيلەگان آقچەلارنى كىسوب آلورغە مھصوص پچاقلارى بولوب ھىشە يانلارندە يوروتەر.

صەرادە بدويلرنىڭ ھجومىندىن صاقلار اوچون كرۋان يانندە برنى قىر صالدا تىن عبارت صاچىلار دە بولا. آلالر بر مەرھلە دن ايكىنچى مەرھلە گە قىر اوزانوب آندان ايكىنچىلر كرۋاننى صاقلاب كىتە ھەم شولاي ايتوب بدويلر طالاماسونلار دىوب عسكر بلەن كرۋاننى صاقلاب اوتكارەر.

چەندىن كارواننىڭ چىنۇي.

بىدويلرنىڭ ھجومىدىن ساقلىنىۋاتقان گرچە بوعسكىرنىڭ فائىدەسى بولسىمۇ،
 ھەم كاروانغا بىر ئاز جان كىرتىسىمۇ بىدويلرنىڭ كۈيلىگى ئازلىغىنى قاراپقىنە بولارغە
 طايبانورغە مەكەن. چۈنكى ئازغىنە مەقداردا بىدويلر چىقىسىلار ياكە بىرنىچە كىشىدىن
 عبارت كىچىك قەبىلەگە ھجوم قىلىسىمۇ ئۇلارنىڭ ساقلىنىۋاتقان بولسا، ئۇلارنىڭ بىرنىچە
 قەبىلە بىرگە جىيولۇپ ھجوم قىلىسىلار ئۇلارنىڭ كاروانىنى ئوزاتىپ بارغان كىشىگە گە

طایانوی بیک چیتون بولا. چونکه کاروان بر جبرگه جیولوب بارمی بلکه بر
بر آرتلی تزلوب بر نیچه چاقرمغه قدر سوزلغان بولا. موندی هجوملر قای چاغند
بتون کارواننى تلف ایتوب تاشیلار. مثلا ۱۹۰۴ نچی یل ۳۱ مارتده غی ره یتر
تیلیگرامی بوینچه بدویلرنک ۴۰۰۰ حاجینی تالانلقلاری خبر بیروله.

بدویلر حکومتکده بیک ایساری کیتمی. بوکار دلیله آلارنک ۱۹۰۵ نچی
یلده مصر دن کیلگان شریف کارواننى مدینه بله ینبوع آراسنده توتوب ۱۵۰۰
لیرای عثمانی (لیرا ۸ صوم ۵۳ تین) توله گاجکنه یبه رگانلر ایدی. مصر کارواننده
یاخشی اوققنه کوب عسکرده بار ایدی همده یانلارنده طوبلارده بار ایدی
آلایده بدویلردن ساقلانا آلمادیلار. چونکه آلارنک عددلری ۵۰۰۰ کشیکه بالغ
بولوب کاروان ایکی طاو آراسینه ککرگاج اوتهرگه ایکی اوکایسز اورنک هجوم
ایتکانلر ایدی.

۱۹۰۸ نچی یلده مکه بله مدینه آراسنده سالونغان تیمر یولنک بدویلر
طرفندن بوزلوی ده حقیقتدر.

ترکیه حکومتی بدویلرگه کوب یاخشیلقلار قیلا - آلارنک کوکان ده تابارغه
طرشا، آلا رغه هر یل آزق آلورغه بیک کوبکنه آچه ده یبه ره (لکن بدویلر
صحرا بزگه عائد، بز آندان اوتکان حقنى آلورغه تیوش دیوب اعتقاد قیاب
هم شوکا اسناد قیلوب معامله قیلالار). ایکنچی طرفدن ترکیه حکومتی بیک کوب
آچه ببه رسه ده بو آچه لار بدویلرگه باروب بیتکانچه حکومت رجالی کسه سیننه طولوب
قالا ایدی ده شوندن آرتقانی غنه بدویلرگه بارا ایدی. ایسکی اداره وقتنک شولای
ایدی. ایندی یاکا اداره وقتنک بلکه موندی اشلرگه سدچیکلور دیوب کوتوله.
مصر اداره سفندن ده هر یل ایکی کاراب آشا ق کیترله لکن بوده شولای اوق
مرکز اداره دن براق تحت نظارتدن آرتده بولغان ترک مأمورلری کسه سیننه
طولا ایدی.

مصدقن كيتەرلگان آشلق مصردن كىلە تورغان مھمل شريف برا بىرنە كىلە.
مھمل شريفە كعبە اللہ اوچون كسۈه آلۈب كىلونىگانگە كۈرە بىك طنطنەلى قبول
ايتولە ھەم ھەمما بىك ماتور روشە اوتكازلە. مھمل دە مصردن كىلگان ۳۰۰-۲۰۰
كشىدن عبارت آتلى صالدا تىلار ھەم بىر نىچە طوب بولا. جەدە دە گى فورتىدان
طوب آتلغاچ دە مھملنى پالاسلار بلەن بىزەلگان كىمەلر بلەن قارشى آلالار. ھەم
بۈنلرغە شۈنداغى عسكر دە قاتوشا. بو كارواندە كسۈهنى ايكى تۈيە اۋستىنە يۈكلەپ
مكە گە تابا يۈنەلۈب شەر بۈيىنچە غايت مطمئن روشچە كىتەلر. عسكرلر ھەمەسى
صالدا تىلار آراسىدان ابىك ماتور ھەم صنى صفتى كىلشلىلردن جىۈلغان عسكر
بولوب ھەمەسى احرام باغلاب (آق كىۈملر كىۈنۈب) قىچلار مطلقلار تاغوب
ياخشى آطلارغە آطلانۈب كىتەلر. بولارنىڭ بوقىياقتلىرى اوزىنە بىر تورلى
ماتورلىق بىرە ھەم ھەمما كاروانغە بىر رنك بىرە.

مھمل شريف ھەم باشقە كاروان جەدەن ايرتە بلەن ايرتوك چغوب مكە گە تابا
بى حساب كۈب كشى بىر بىر آرتلى تىلۈب صوزلۈب كىتەلر. شەر قابقاسىدىن
ايرتەدن باشلاپ ساعەت ۸-۹ غە قىر چغۇچى بىرە اوزلىمى بارلىقى ۸-۹ دن
صوك جەدە پاليتسەسى غنە يۈلدە بىۈيىلرنىڭ تالاندىن قورقوب چغۇدن منع ايتە.
بۈرە وشچە كارواننىڭ صحرا دە تىلۈب كىتۈى ايس كىتەرگىچ ماتور بولوب ئەللە نىندى
شاعرانە بىر منظرەنى كوز آلدىنە كىتەرەدر. تۈيەلرنىڭ ماتور پالاسلار بلەن بىزەلگان
كۈي بارولارى شۇقلىرىنى طولقۇن شىكىللى قىمىلدا تۈلارى بىتون منظرە گە
ايكنچى بىر ماتورلىق بىرەدر.

خاتونلاردان حج وقتىدە بارلىقى جاۋالىلر ھەم مىصرلىلار غنە يابىنەمىلار ھەم
ھىندۈسى خاتونلارى بىك آزغە بۈر كەنەلرگە. جاۋالىلر اۋىلرنىڭ وقتىك ھىچ
يابىنەمىلار ھەم بۈر كەنەمىلر. اما مىصرلىلار ايسە مىردە وقتىلرنىڭ شەرلردە ھەمەسى
تۈرنۈب يۈرىلر. بارلىقى قىرەلردە گنە يۈزلرىنى يابىمىچە يۈرۈچىلر اوچرىلار،

بدوی شیخی.

اما صارت خاتونلاری، فارس هم تورك خاتونلاری بتونله ی چورنالوب
ایرلردن قورقوب طورالار، بیگرهكده آوروپالیلاردن یه شرنه-ار. اما مصر
خاتونلاری ایسه قاشلارین اویناتقلاب قویوچیلاری ده اوچری .
مصر خاتونلاری آراسنده آل، قزل آلما كبك بیتلی رومالیلارنقی
كبك ماتور بورونلی زور قارا کوزلی بیک چیمبر خاتونلار کوب اوچریلار. بولار
طوم قارا چه چار آراسنده کورنوب اوزینه آیرم بره ماتورلق تصویرایتهلر.

عربستان خاتون قىزى مانورلىق جەتەندىن بولاردان كۈب تۈبەن طوردا، بارلىقى
آلار كۈزلىرىنىڭ بىك مانورلىق بىلەن گەنە آيرىلالار. شۇنىڭ ئۈچۈندە عربىلار ئاسلام
عرفىدە خەلق بولسىدە كۈب ۋەقتىدە مىسىر خاتۇنلىرى ئۆتكەندە كۈزلىرى بىلەن گەنە
قاراب ئۈستىدە ھەتتا تەجەب ئىظھار قىلۇپ ئۆز آرا سۈيىلەشۈپتە قالالار.

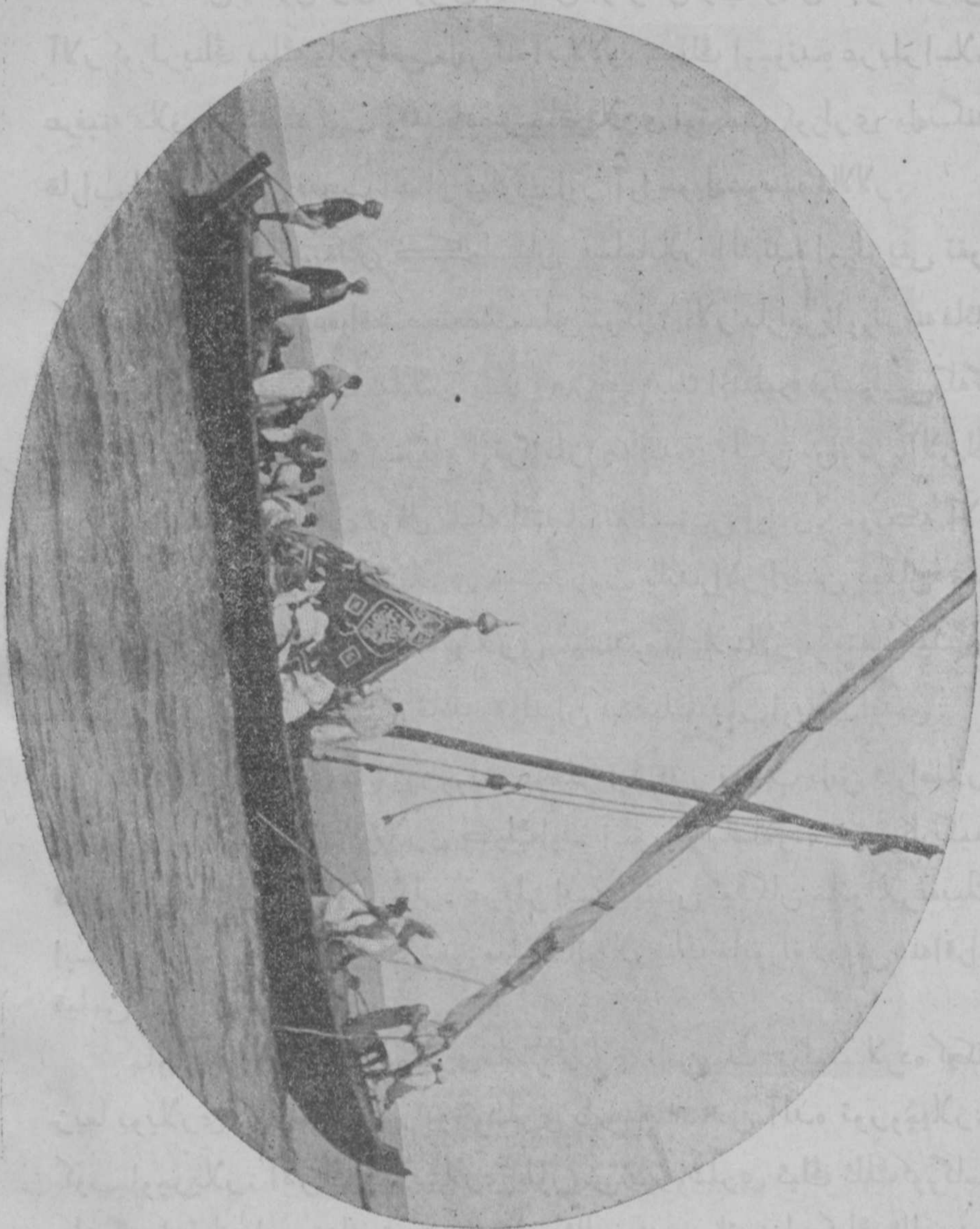
عربىلەر ھەمما چىتەن كىلگەن مىسلىمەنلەر ئالدىدە ئۆزلىرىنى تىقوا
كۈرسەتۈرگە ئىشەنچلىك ۋەقەدە تەئەببۇ خەلق تۈگۈل. آلار بارلىقى ئۆزلىرىدە فائىدە
كىلەچەك ئۆزىدە غەنە تەئەببۇ قىلالار. مىثلا ۱۸۹۴ ئىچى يىلى ئىنگىلىز قونسولىنى مەككە
دىزىنەفەكسىيە ئۈچۈن بولمە كىتەرگەچ ئۆتەرگانلەر (*) ئىدى. لىكىن بولمە ئۆزىدە
دىن نەقشە نەزەردىن قاراپ تۈگۈل بىلكە ئىقتىساد نەقشە سەندىن ئىدى. چۈنكى آلار
ئاسىندە شۇندە كۈتۈپ خاتۇنلارنى چىشەندۈرۈپ ياندۇرالىار ئىمىش دىگەن خەبەر
تاراتىدىلار. مۇندە ئاگر چىنلەيدە خاتۇنلارنى چىشەندۈرە باشلاسالىار، چىتەن كىلگەن
ھاجىلەر ئازايچاق ھەم بايتاق فائىدە قولىدىن كىتەچەك دىۋىپ ئويلاپ ئىدى.

ئامما خاتۇنلارنىڭ ئاچق يۈرۈۋىدە ئۆزلىرى ئول قەد تەئەببۇ بىلەن قارامىلار.
ئالەدە خاتۇنلار مىسىر خاتۇنلىرى كەبەك ئۆك ئاچق بولمەسالىار دە ئۆزۈڭلەرنىڭ
قاراغاندە بايتاق ئىرەن يۈزلىرى. عربىلەر ئىسە چىتەن كىلگەن خاتۇنلارغە بىك
ئىسلىرى كىتۈپ قارامىلار. بارلىقى مىسىر خاتۇنلىرىنىڭ مانورلىقلارنى غەنە ئاقرار
قىلماي ئۆتە ئالمىلار.

جاۋا خاتۇن قىزى ئالەي يۈزلىرى مانورلىقلار بىلەن بىك ئايرىلماسالىار دە كەچكە
زىفا بويلىرى؛ كۈڭلۈكى مانور يۈزلىرى بىلەن ھەمە سەندىن ئالەدە ئۆزۈڭلەرنى
كۈب ئۆزلىرى. آلارنىڭ قىلانچىلىرى ئۆزۈڭلەرنى ئۆزۈڭلەرنى ئۆزۈڭلەرنى ئۆزۈڭلەرنى
ھازىرگە ئورماندىن چىققان قۇيان شەكىللى ئالە نەندى ياتىغان كەبەك ئالە نەندى
قۇرۇغان كەبەك ئۆزلىرىنىڭ يۈزلىرىدە كى مانور باقچەلىقلارنى ھەم ئاندىن ياڭى غەنە
دىنىيە چەنەلىقلارنى ئىسكە توشۇرەلەر.

(*) ئىنگىلىز قونسولى شەرنەك چىتەندە ئۆزۈڭلەرنى ئۆزۈڭلەرنى شۇندە بىرگە بولغان

روس قونسولى بىرەندىدە جەراھەتلىگەن ئىدى.

مصر محل شریفی جده گه کیتو.

کاروان الک چغانده تورلی ملت خلقتن جیولوب تورلی تورلی بولکرگه
آیرلساده آقتمن برتورلیسی آله کیتو بر تورلیسی آرتقه قالو سبیلی بو
ترتیب بوزولا همه ملتاردن قوشاوشالارده چوب چوار بولوب آژدها یلان شیکای

صحرا بويىنە صوزلۇپ كېتە. كارۋاندا بارغاندا قايسى لارى ايگەۋى بىر تويەگە
 آطلانۇب قايسىلار يالغىز وقاي بىر تورلىسى ايشەكلەرگە ۋاۋگىزەرگە آطلانۇبىدە
 كېتەر. اما تويە ياللارغە قوتلرى يېتەگانلرى جەيەۋ كېتەر. تويەنىڭ
 يوروشى بىك اچ پوشىرغىچ بولغانغە ھىدە طولقون شېكىللى بىك سىكتەكانىگە
 كورە قاي بىر كىشى يولدا بارغاندا مرض بىرى بلەن دە آوروچىلار بولا.

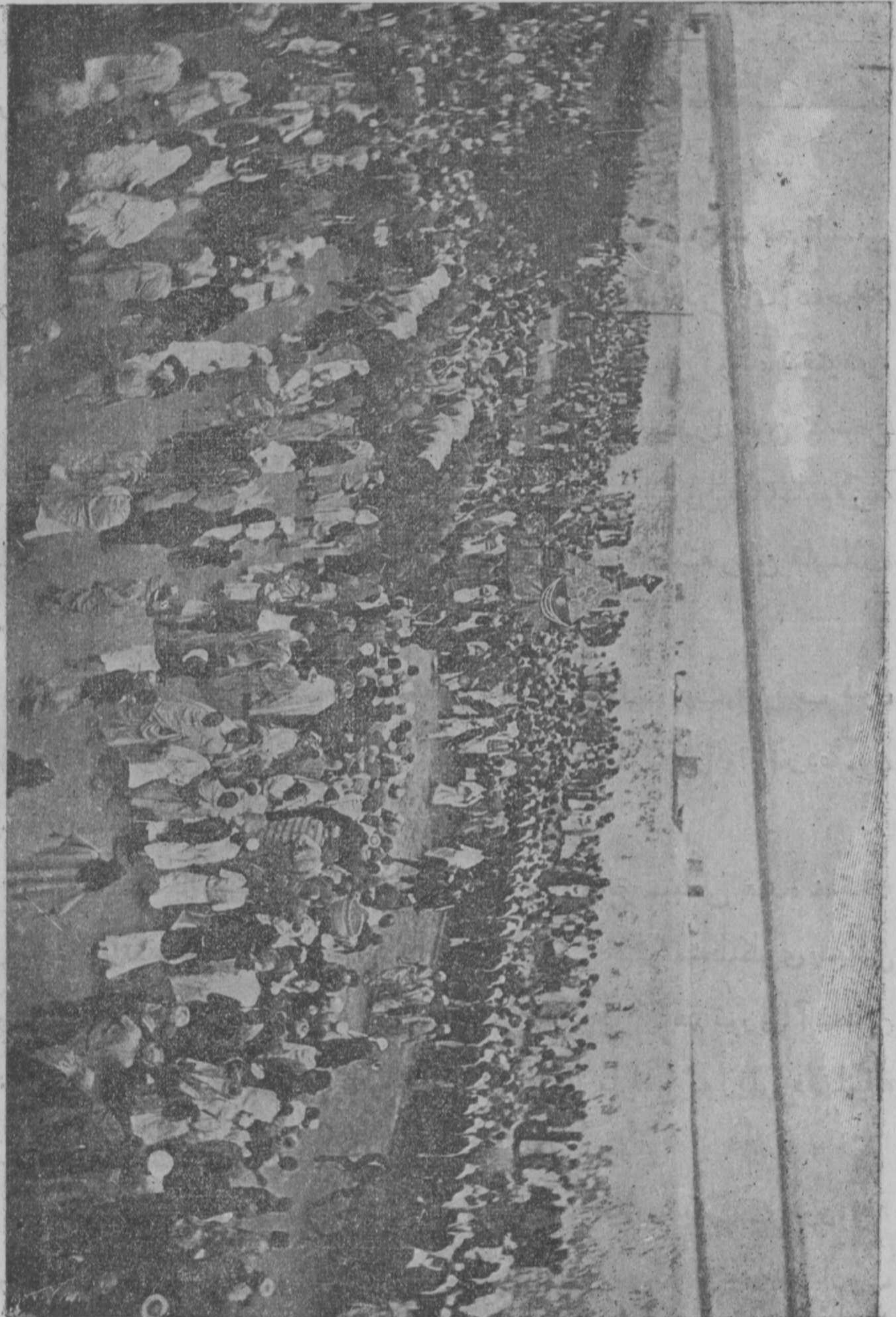
جەدە بلەن مەكە آراسىدە ۱۸ مەرھلە بولۇپ اىك اورتادا دىورلك بىھرا اسملى
 بدويلر آولى بار. تويەدە باروچىلار بىھرا دە طوقتاب كىچ قونالار. اما آشغىراق
 يوروشى حيوانلارداغىلار بىھرادىن يىراق توگىلگەنە حضرا اسملى آولە توقتىلار.
 بىھرا بدويلر آولى بولسەدە بايتاق قەدە زور بولۇپ حاجىلار اوچون مخصوص
 بىر نىچە تاش عمارتلرى ھىدە بدويلرنىڭ اوزلرى طورورا اوچون ھىدە حاجىلارغە
 اجارەگە بىرو اوچون اورام طولى تورلى چوپرەكلردىن ، قامشىلاردان قابىلاب
 ياساغان چاترلارى بار.

حاجىلار عمارتلردىن يىراق كېتسەر بدويلر نالار دىوب قورقوب شول
 تېرەدەگەنە اشلىرىنى كورگانگە كورە حاجىلار ھەر كون اوتىكان وقتلاردا آول
 بايتاق نظافتسىز بولا.

عموما جەدە بلەن مەكە آراسىدە بىرگەنە يول بولۇ سىبىلى ھىدە خلىقنىڭ
 كارۋاندىن چىتەكە كېتەرگە قورقۇى؛ كارۋاندىن آرتقە قالو مشكللىكلرى سىبىلى
 وبولار اوستىنە يولدا ئولگان حيوانلارنىڭ ئولەكسەلرى ھىم تورلى آشاملىق
 تاشلاندىقلارنىڭ شول كويى قالدىرلۇلارى ، بولارنى بارلىغى بورىلر فلانلرگە
 قازارتقانلىغى آرقاسىدە يول بىك دىورلك شاخشى بولا.

حتى يولدا آدم وفات بولسە آنى دە كىوب اوزاقىلاب يىرلەب طورورغە
 ھمكىن بولمى. تىز تىزگەنە قېر قازىلاردا بىر آرشىن يا آندىن دە كىمەرەك قازوب
 يىرلەپ كىرواندىن قالماستە طرشوب كېتەر.

حضراء ايسه اول ده بايتاق قنه زور آور بولوب تاشلاندق مسجدده بايتاق
كشيدن (صالدا تندن) عبارت قاراول طور ا.

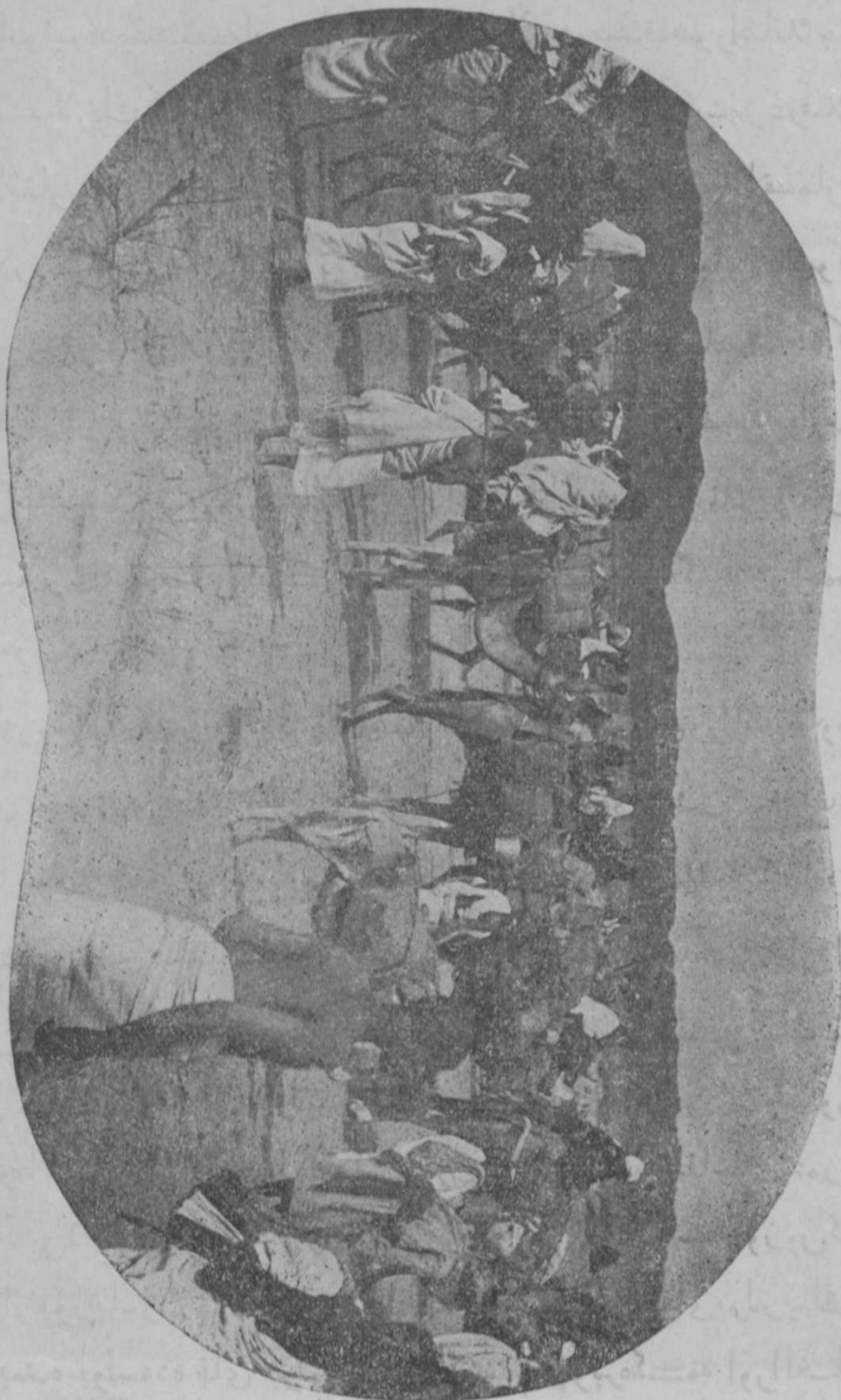

موندە يىتىكچ حاجىلارنىڭ كوڭلىرى آچولا. آلارغە دىڭگىز اوستىدە ئىللە قاين چىتىدىن گنە كورنىگان ماتور خرما آغاچلارى موندە ئوز آللارىنە كىلە. عموما حضرا دە ئوسىلار كوپ بولغانغە موندە يىتىكچ حاجىلار ئوچون بتونلەي باشقە عالم بولوب كورونە حضرا دە آلارغە قوناق بولواوچون مەمانخانەلەر شالاشلار هم كوڭل آچار اوچون قەھۋە خانەلەر حاضردر.

عموما بوتىرە دە صدقە چىلەر بىك كوپ اوچرىلار هم صدقە سوراغانىك جودە تىكناچە سوريلار. بولارنىڭ كوبسى بتونلەي يالانغاچ بولوب حتى شەر عرفنىك يىتىگان قىزغە حسابلانغان ۸-۹ يەشلىك قىزلار دە ئوچرىلار. آلار باشلارىنە ياولقسىمان نرسە گنە يابقان بولالار. شولوق حاجىلارغە تورلى يەشاچەلەر هم آش اسبابى وصىكىتروب صانالار. صونى قويودن آلومشكىل هم قويوغە باروبىك چىتون هم بارساڭ دە كوپ صو آلوسىبىلى قويىغان بولغانچى بولوب بىتىگانگە كورە اول دە بىك ياخشى بولوب بىتمى. حضراغە يىتىكچ حاجىلار هم يارتى يىلدىن آرتىق مەكەدىن چىتىك بولغان مەكەلىلەر احرام باغلىلار. اما چىتىدىن كىلگان حاجىلارنىڭ كوبرەگى بىر احمەردىن اوق احرام كيونوب كىلەر.

جەدەدىن مەكەگە قىدر بولغان يول بتونلەي تب تىگىزدىورلىك طاوسىز نىسىز بولوب قاي براورنىلار دە غنە تاشلىق بولوب كوبرەگى قوماقىدر. شونىڭ اوچون دە آندە آربا يولى ياصاو بىك مشكىل بولاچاق. هم ياصاوى چىتىنلىك بلەن گنە مەكىن بولسادە بدويلەر آنى ياشاتەچكى توگىل. چونكە آلارنىڭ بىك كوپ وارداتلىرىنىڭ قوللارنىدىن كىتوينە سىبب بولاچاقىدر. آلارنى طىوايسە مەھال قىيىلدىن بىك چىتىن اش؛ چونكە آلار حاضراچىندە قوم چولىنىڭ ئىللە قاي يىرلىرىنە قاچوب ئولگورە آلالار. بدويلەر عموما آوازىس (واحە) لردە ايگىن اىگوب، تويە بلەن يوك ناشوب عمر سورەلەر؛ اوچراغانىك كىشى تاللاودىن دە بىك تارتىنوب طورمىلار. آلار دەمەسى اوزون كۆلمە كلردىن هم چالما داندان يورىلار. چالما ايسە حاللى حالنچە كىيىپ قاي بىرلىرىنىڭ اوطزار آرشىن بويىدە بولسە دە قاي بىرلىرىنىڭ بىر كىسىك چوپرەككە اورالغان بولا.

يورگانده آلار بىك مهابت يوريلر. بدويلر ضرورت وقتنده بىك طرشوب
اشليلر لکن ضرورت کوتهرلیدی حاضری بالقاولق باصوب قهوهخانه دن ئاله
نیچه شهر ساعت چقمی یاتالار. اوی اشلرینی خاتونلری اداره قیلوب بایتاق قنه
حر طورموش بلهن طورالار. حر طورموشلاری بلهن برابر آلارنڭ خاتونلاری
حجاز شهرلرینڭ خاتونلارینه قاراغانده عفتلیره كده بولالار.

قوم صحرا سنده کاروان

IV .

اسلام تھام نغوب يېتمەس بورون مکه مكرمه گە وحتى ارض مھجازغە مشركرنى كىرگزودن منع ايتولگان ايدى . وبوارض مقدس نىڭ حدودىنى بېغمبر عليه السلام اوزى وآننىڭ خليفەلىرى تعيين ايتكانلار ايدى . ايندى بوكوندە اسلام نغوب يېتكەن بولسەدە آنە كرودن منع قىلوو حكىمى ھمان اجرا قىلونما كىلە . كعبە اللہغە ايسە مسلمەندىن بو تەنلەرنىڭ كىرۈى ھېچ ۈجە بلەن مەكن توگل . اهل اسلامغە مھصوص و مقدس يىر سانالوب ھېچ بر مشركنى آياق باصدمىلار .

بو ارض مقدس آدم و حوا عليھما السلام نىڭ يىر يوزىنە اينگاچ يولقغان اورنلارى در . آدم بلەن حوا يولقغاچ ابليس نىڭ شىرنىن استعاذە قىلوب خدادىن بو يىرگە ابليس كرە آلماسون دىوب دعا قىلغانلار و دعالارى مقبول بولوب اول مقدس يىرگە فرشتەلەر اينگان وشول فرشتەلەر تورغان يىرگە ھېچ بر موسوس و ھېچ بر مشرك آياق باصا آلمىدر .

آوروپالىلاردىن حاجى صفتىندە باروب كعبە اللە نىڭ اچىنە كرۈچىلەر بولغانلادى لىكن آلارنىڭ قاي برلارى طوتلوب ئوتىرلىلەر .

مكە طارغىنە بر تىگىزلا كەدە بولوب اوسىلكارى بىردە يوق ھەم تىرە ياغى اوسىل كىسز طاوالار بلەن چولغانوب ۱۵۰ مېترە بىيىكلىگىنى كى طاوالاردە بار . كعبە اللە ايسە چوقۇر يىردە بولوب يىغورلاردىن حاصل بولغان سىللەردە بوزلۇغە بىيىك قىرىب بولغانلىقدىن سلطان محمد رابع زمانە سىندە احاطە ياصاتلمىشدر .

مكەدە ايلنىڭ زور اورام برگىنە بولوب باشقە اوراملار شوڭا چغا تورغان تىرقلاردىن عبارتدر . زور اورام ايسە كۈن بويى خلق بلەن طولى بولوب بازار شىكلى آلا ھەمدە اويلارنىڭ تۈبەنگى قاتلارى كىيىتلەر چايخانىە وقھوۋە خانەدىن عبارت بولوب دائىماسودا قىلونوب طورما و اوراملاردە كۆتەرۈپ ساتۇچىلار

قچقروب يورى وتويهلر ايسه بر توقتامى اوتوب تورادر، مكه ده تجارتخانهلر
باريسى ۲۰۰۰ حساب ايتولمكه در.

كعبة الله كورونه باشلاغاچده حاجيلارنىڭ اوج كره هممىسى بر آغزىدىن
(لبىك اللهم لبيك لاشريك لك) الخ دىوب تالبيه ايتكان تاوشلارى آسمانغە
كوتەرله. حاجيلارنىڭ كوزلرىدىن ياشلار آغا. شادلىق بلەن ئالە نىندى صاغىنولار
بولارنىڭ كوڭللىرىدە ئالە نىندى اثرلار بىرە. يىرگە يوزلارنى سورتەلر. سجدە
شكرلار قىلالار. يىرنى اوبىلر. الحاصل شونىدە كىللوب كىتكان پىغمبران عظام
واولياء كراملارنى خطرلار يەنە كىترەلر و دىنى روح بلەن روحلانىلار.
مكه ده حاجيلار اوچون مقدس بولغان كعبة الله دن باشقە نظر دقتنى جلب
ايتەرلىك نرسە يوق. چونكه اويلارى اوراملارى وكشيارى هممىسى جەنەنكى
كېڭوك بولوب كوب حاجيلار جىولغانغە عموما طغز هم كىرەك اسبابنى
تابووى دە جەنەنە گىدن چىتىندىك در حتى قونارغە اورن تابووى دە جەنەنە گىدن
چىتىندىك بولادر.

مكه ده نظافت جەتتەنچە ، حاجيلار اوزلارى رعايه قىلماغانغە كورە ،
جەنەنە گىدندە اوڭايسىزراق. نظافت مأمورلارى تونى كونى خىدمتىدىن بوشامىلار.
حاجيلارنىڭ اعتبار سىزلىقلارنىدان حتى زارلانوچىلارى دە اوچرى. حاجيلارنىڭ
اوزلارنىڭ اعتبار سىزلىقلارنىدن، كشىنىڭ كوباگى سىببى طغزاق حاصل بولغاندىن
هممە عموما هوا آلهاشماغانلىقدان حاجيلار اوچون مكه ده طورمش بىك چىتون.
مكه شەرنە اوسىلكلر بتولەلى يوق دىورلىك. فقط آپتىك يانندە غنە بر
كچكنە گنە باقچە بولوب مكەنىڭ چىتىندە شريف مكەنىڭ بر باقچە سىغىنە بار صوايسە
مكه گە جبل حرادن كېلە. جبل حرا مكەدن ايللى چاقىرم چاماسى چىتىدە بولوب
شول آراغە ھارون الرشيد خاتونى زبىدە طرفىدىن آرىق يىصالغان. جبل
حرادن عرفات طاغىنە قدر آرىق بويىنچە كىللوب عرفاتدىن مكەدە گى اون بىش

حوضغە يېر آستىدىن يوللار ياصاب چغارولادىر. موندىن باشقە شەھەر چىندە يىغور صولارىنى جىوب قالور اوچون ياصالغان حوضلار ياصالغان ھەمىزىم قويوسى باردىر.

مكەگە كېلگەچ ھاجىلارنى دىللار اورناشتىرالىار. بو دىللار ھاجىلارنىڭ بايراقلىرى ياندى كوبرەك يورىلار ھتى بازارلارغە چىوب نرسەلردە آلوشالار ھاجىلار آچەلرىنى دىللارگە ساقلاشقا بېرىلەر. بو ۋاقىتتا آلار دىن ھېچ بىر يازوبىرلىمى. فقط كۆبىمى آلغانلىقلارنى اوز دىقترلىرىنىڭ يازوب قوبىلار. ھاجىلار وفات بولسا آچە دىل فائىدەسىنى قالا. چونكى آندىن ازىل يورۇچى بولمى. قاي بىر چاقىدە وفات بولماسىدە قايتاروب بىرلىمى قالغانى.

شرىعتىدە دىللار ھقنىدە بىر سوزدە بولماسىدە ھاجىلار طرفىدىن دىللار بىك تەظىم قىلۇنالىار. چونكى مكەدەگى ھەر بىر كىشى قايدە بارۇرغە ونىندى ھەملىر قىلۇرغە تىوش ايكەن بىك ياخشى بىلىنىدە بىر اشارەگە وسويلەب بىرۈگە يېتىسەدە دىللار اوزلىرى بىرگە يورۇسەلر ھاجىلارنىڭ احتىياجىنى تىز تابالار ۋاۋىرلىرغە طوغرى آلۇب بارالىار.

ھەر بىرگە ھەمە بىرۈگەگە ھىج ۋاقىتتا بىتونىل اوچون آزىق ھاصل بولا ھەم بايتاق آچە جىولادىر. چىتىدىن كېلگەن ھاجىلارنىڭ قاي بىرلىرى شوڭاقىزغوب ھىجازدە قالالىر. شولاي قالاقالا مكەدە جىولغان كىشىلردىن جىولۇپ كەدە ھازىردە بايتاق قەندە ھىندىستانلىلار، جاۋالىلار، جزائىرلىلار ھەم فارسلىر كۆبىدىر.

ھىندىستانلىلار دىانت اسلامىدە بىك اۈكەنق توگىلەر. آلار خدانىڭ بىرلىكىنى ۋە پىغمبىرنىڭ راستلىقىنى ايمان كافي دىوب اعتقاد قىلالىر. ھەمگە كېلگەندە اوزلىرىنىڭ ايسكى براھمانلىقتىن قالغان عادىتىنى دە آراغە قاتشىرغالىلار. آلار كەبە اللەغە بارۇ قايتۇرۇپ تۇتۇلغان آچەنى شۇنىڭ بىلەن بىر ھەم قىلىدىغان كەبە اللەنى تەظىم تابولا دىوب بىلەر.

مكەدە ھەم مەدەنەدە روس تەبەئەسى ھەم روسىيەدىن كۈچكەن خەلقكە بايتاققە بار.
آلار ماللارنى ساتىپ بىرەر ئورماندا قالغان سودا گەرلەردىن بىرەر. ھەزەدە
روسىيەدىن جەزادەن، بىرەر ئورمان، تۈرمەدىن ھەم سالىداتىدىن قاچىپ كېتەتتىن بىرەرلەشكەن
تاتارلار كۆپ. آلار كۆپرەكى مەدەنەدە تۇراتتىن. بۇلارنى مەدەنەنىڭ ھەسەسى
ياخشىلىغى ھەمە ئاندەغى مەدرەسەلەر ئۆزلىرىگە جەلپ ايتەلەر.

بۇندەغى تاتارلارنىڭ ئەرەب دىن ئويلىنىپ چىقىرى دە ئوچرى. ھەم قىزلىرىنى
ئەرەبكە بىرگەنلەردە بار. قەي بىرلەرى قەزەن ئايراقىنى قەيتەتتىن ئويلىنىپ چىقىرى. بۇندەغى
تاتارلار ئۆزلىرى بىرەر كۆرە دىيۈپ قەزەن بىرەرلەش قىزلىرىنى قەرتەنە كەشەلەرگە دە
بىرەر بىرەرلەر. لەكىن قىزلىرى ئۆلەن ئۆزلىرى بىرەرلەرگە قەزەن بىرەرلەرگە دە ئۆلەن
بارغاچ ھەمەنىڭ ئالماشەن ئۆلەن بىرەرلەرگە دە ئۆلەن بىرەرلەرگە دە ئۆلەن بىرەرلەرگە دە ئۆلەن

روسىيەدىن بارغان مۇسۇلمانلاردىن بۇندەغى ياقىنلىرى قەتەنە قىلىمىلەر. چۈنكى
آلار ياھىگە دەت قىلالەر؛ ياھۇد ياھىشى ياھىشى غەنە بىلەن جەلپ تاتالار.

بىلەن ھەم روسىيەدەغى كەشەلەرگە دە بىرەرلەر. ئۆلەن ئۆزلىرى ھەم قىلىمىغان
كەشى بىلەن ھەم قىلىمىغان، كەبەئەللىنى كۆرۈ بىلەن ئۆزىگە دە ھەم قىلىمىغان
بولۇپ ئۆزلىرىگە كۆرە؛ ئۆلەن كەشى ئۆزلىرى ھەم قىلىمىغان قەدەر ھەزەدە قالما ھەم
ئۆزلىرى بىلەن ئۆزلىرى ھەم قىلىمىغان.

روسىيەدىن بىلەن ھەم كۆپرەكى قەزەن، ئۆزلىرى بىرەرلەر، ئۆزلىرى بىرەرلەر.
ئۆزلىرى بىرەرلەر ئۆزلىرى بىلەن ھەم قىلىمىغان بىلەن بىرەرلەر. ئۆزلىرى بىرەرلەر.
ئۆزلىرى بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان ئۆزلىرى بىرەرلەر.

مەكەدە تۈرۈپ روسىيەلى مۇسۇلمانلار مەكەدىن ئۆزلىرى بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان
ئۆزلىرى بىرەرلەر. ھەم بۇ ھەم قىلىمىغان بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان بىرەرلەر.

V.

كەبەئەللىنى ئۆزلىرى بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان بىرەرلەر.
ئۆزلىرى بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان بىرەرلەر ھەم قىلىمىغان بىرەرلەر.

كعبة الله نىڭ بىناسى ھىقنەدە بىيىك كۆپ روایتلار بار بولۇپ آنىڭ بىناسى دە-
قېلالتارىخ ۋەقتلەردىن بىرلى قالغانىدۇر .

قۇلاقدان قۇلاققە كۆچكەن ھىكايەلەرگە بىنەئ آدم بىلەن ھىۋا جەننەتتىن سۈرۈلگەچ
آدم ئالەيھىسسالام ھىجاز ئۇرۇقلىرىغە كىرىدى . بۇلار بىيىك كۆپ ۋەقتلەر بىر بىرىدىن
آيىرلۇپ يۈردىلەر . آخىر ئالامىر ئالەيھىسسالام نىڭ رەھىمىتى بىلەن بۇلار ئۇرۇقلىرىغا
اۋچىراشدىلەر . ھىم كعبة الله نى ئەللىگى اۋرۇنىغە بىنا قىلدۇلار .

بىر ۋەقتلەر ئاسىيلىرى كۆپەيىپ مۇشۇلار ئۇرۇقلىرىغا كعبة الله جىبرا ئىل ئالەيھىسسالام
آرقىلى كۆككە كۆتۈرۈلدى . مۇنداقان سۆڭ بىيىك كۆپ ۋەقتلەر اۋتۇقچى يەنەدىن ابراھىم
ئالەيھىسسالام ۋاۋىلى اسماعىل ئالەيھىسسالام ئۇرۇقلىرىدىن يا ئىدىن بىنا قىلدۇرۇلدى .
ابلىس ئالەيھىسسالام بۇ بىنانىڭ يا ئۇرۇقلىرىغە ھەمە ئۇرۇقلىرىغا بۇرۇن كىلۇپ عىبادەت
قىلچاڭغىنە ھىم ئۇرۇقلىرىغا ھەمە ئۇرۇقلىرىغا نائىل بۇلۇپ ئۇرۇقلىرىغا كۆنلەشەدى دە كىلۇپ
كعبة نى بۇرۇنقى بۇلدى . لىكىن ابراھىم ئالەيھىسسالام تاش بىلەن آتۇپ ابلىس نى
قۇچۇردى . كعبة الله بىيىك اۋزاق زىمانلار سىلامەت ئۇرۇقلىرىغا بۇرۇلغان اۋرۇقلىرى
ئۇرۇقلىرىغا كىلدى . اىللىق سۆڭ مۇرتىبە ۱۰۷۰ نچى سەئە ھىجرى دە يا ئىدىن ئۇرۇقلىرىغا .
كعبة الله دە شۇندىن بىرلى ئۇرۇقلىرىغا .

شۇندى ۋاقىتلىرىغا قاراغانىدە ھىجر اسود اۋللىرى جىبرا ئىل ئالەيھىسسالام
آرقىلى جەننەتتىن كىرىشكەنلەرگە لىكىن گىناھلىرىنىڭ
اىرنىلىرى تىيە تىيە قارا ئۇرۇقلىرىغا . قىيامەت كۈنىدە ھىجر اسود كە ئالەيھىسسالام ئۇرۇقلىرى
اىكى كۆز خىلق ايتەچك ھىم شۇندە اول اۋزىنى زىيارەت قىلغانلارنى كۆرەچك ھەمە
شۇل كىشىلەرگە شىفاعەت ايتەچك ۋەخدا ھىزۇرئىدە شىھادەت بىرەچكىدۇر .

ھىجر اسودنىڭ سۆڭى تارىخلىرىغە كىلەسەك بايتاق قەنە ۋاقىتلىرىغا اۋچىراغانىنى
كۆرەمىز : ۶۹۲ نچى سەئە ھىجرى دە خلىفە عبد الملك مەكە نى فەتھ قىلغانىدە كعبة الله نىڭ
قاي بىر يىرلىرى ۋاتلىدى . ۹۳۰ نچى يىلدە ابو سەيىد اۋىلى ابو ئاھىر ھىجرى

يئونلەي بىترمىچى بولدى ھەمدە مەكەنى تالادى وشول آرادە حجر اسودنى آلوب كىتدى فقط توقز يىلدىن سوڭغە اورنىنە قايتاردى.

كعبە مەكەننىڭ ايكى اورتاسىدە بىنا قىلىنمىشدر. كعبە بىتون اخاطەلرى بلەن حسابلانغاندە دورت دىسەتىنە قدر يىردىر. ايشىك آلدى مربع شىكىنى بولوب اطرافى ۲۴۰ عدد مرمر ھەم بىرونە عمود اوستىنە يىصالغان طام بلەن اخاطە قىلونغان طاملار اوستىدە ۹۲ گومبەزى بار. طاملارنىڭ بعض يىرلىرى عادى تاش وكوبىرەگى مرمر تاشى بلەن توشەلگەندىر. دورت پوچماغىدە دورت مقام يىصالغان بولوب بودور مقام دورت مەھب: حنفى، حنبلى، مالكى، شافعى اھلىرىنە مەھسۇددر. كعبە اللەنىڭ ايشىك آلدى چىتىدەگى اوراملاردان بىرىرم ساژىن قدر توبەن بولوب اطرافى ۲۹ زور وىك كوب كەڭە قابىقالارى باردر. ايشىك آلدىنىڭ ايكى اورتاسىدە طوقز مربع ساژىن مەدارى زورلىقە وىش ساژىن بىوكلىگىدە بىنا بولوب بىت اللە آتالا وشول بىت اللەدە حجر اسود ساقلىنادىر.

بىت اللە طاشدىن بىنا قىلىنوب كسۈە بلەن اور تولگەندىر. كسۈە قاراتوسلى قالن يىكەدىن توغولغان بولوب اوستىنە بىر آرشىن مەدارى بوىنىڭ آلتون حرفلىر بلەن «لا اله الا الله محمد رسول الله» دىوب يازلغاندىر. بوكسۈە ھەر يىلە ياڭىدىن ھەيە بىرلەگەن كسۈەدىن صوڭ الوككىسى مجاورلىرگە بىرولە آلتونى ايسە شريف مەكەگە بىرولەدر. مجاورلىر كسۈەنى كىسكەھاب حاجىلارغە ھەيە ايتەلر. حاجىلار مونىڭ قارشىسىنە مكافات بىرەلر. بوكسۈەنى يىرنىڭ ھەم اطرافلىرىدە مەھس ساناب يوزلارنىنە سورەلر؛ وتەظىم قىللار.

حجر اسود بىت اللەدە كوكرەك بىوكلىگىدە بىر اورنىغە قويلوب تىرەسى كەش بلەن ئەيلەندىرلوب اورتا بىرنەك آچىلق قالدۇرغان. حاجىلار كەشكە توتونوب حجر اسودنى اوبەلر.

بیت اللهنىڭ ايشىكى آغاچدان بولوب مزىن كىشىلى تاقىتالار بىلەن يابلغان ھەمدە آلتون بىلەن چىگىلىگەن قارا يىغەك پىردە بىلەن اورتولىگان . ايشىك يىردىن بىر سائىن مىقدارى يوغارى بولوب آلىدىنە حج وقتىدە مزىن چوڭ باسقۇچ قويللا . اما عادى وقتىدە عادى آغاچ باسقۇچ قويلغان بولا . بىت اللهنىڭ اچى آدم بوي مىقدارى مەرمەر بىلەن اورتولىگان بولوب ھەر يىرى آيت ھىدىت يازولغانىدى . مەرمەردىن يوغارى يىرلىرى ھەم توشەمى ھەمەسى آلتون پارچە بىلەن اورتولىگانىدى . بىت اللهنىڭ اچىدىنە ھىنان ، مەنان ، دىيان اسمەلەندە اوچ ھەمدە بار . بو ھەمدە كە باو بەيلەنوب بو باودە آلتون كەوش ھەيدەلەرلىگەندى . بىت اللهنىڭ توبەسىنە ايكى آرشىن بوينىدە وچىرك آرشىن قىدر كىگىلىكەدە و يارتى دويىمە قالغىلىقە يا كىغىر صوۋى آقسون اوچون آلتون آرقى باصالغان .

كەبە اللهنىڭ طىشىدە بىش سائىن مىقدارى يىراقلىقىدە چوڭ باغانالار بىلەن ئەيلەندىرلوب بو چوڭ باغانالارغە بارماق قالغىلىقىدە تىمەر چىقىلار بىرگىلىگەن بو آرا قارا مەرمەر بىلەن توشەلگەندى .

بىت اللهنىڭ ايشىكى توبىنىدە مەرمەردىن مەنبر باصالغان بولوب شونىدە خطبە او قولادى . مەنبر آرقاسىدە اوچ سائىدىن آرتىق بىوگىلىكە «باب السلام» قاپوسى بار . كەبە يورطىدە ابراھىم ھەيە السلام ؛ امام ابو ھنىفە ، ھىنبل مەرقىللىرى باردى . بىت الله حج كۈنلىرىدە اوچ كۈنگە گىنە آچىلا ، شونىڭ اوچونىدە بو كۈنلىردە بىت اللهنىڭ ايشىك آلىدى و اطرافى طب طغز طولى بولا . ھەر كىم نوبىت كۈتۈپ طورا و ئالەنچە شەر وقت نوبىت كۈتەرگەدە طوغرى كىلەدى .

بىت اللهغە كىرگەچ تىزلەنىو تىوش بولسىدە خلىق بىك كۈبلىكىدىن مۈنى يىرىنە يىتىكىرو بىك چىتۈن بولا . شونىڭ اوچون دە آلاىغە اىيولو بىلەن اكتىفا قىلورغە طوغرى كىلە .

بىت اللهغە كىرگەن كىشىگە بىتون ھەيىنە ھىچ بىر سوز بولسۇن يالغان سۈيلىمەك بىتون ھىيىنىڭ ئوابىن بىترە دىوب اشانغانغە مىسلمانلار كۈبەرەگى ھىجگە بارۈنى صوڭغەراق قالدىرغە طرىشالار .

VI

کعبه ننگ اطرافندہ دائمی حرکت . چونکہ طواف قیلوچیلار ہمیشہ برسی آرتندان برسی کیلگانگہ ہمدہ ہر کم یدی مرتبہ ۷۰ بلہ نورگہ تیوش بولغانغہ اچن طشدہ یورو حرکت رکوع سجدہ وباشقہ عبادتار بلہن اوتہ فقط فرض نمازلار وقتندہ غنہ خلق بتون ایشک آلدی ہمہ سی برخط مستقیم بلہن صف بولوب قزلہ لر . ہم نماز اوقیلار .

قای بر اورنلار دہ آورودان ضعیفہ نگان کشیلر یاتالار ہم اوزلرینی بیت اللہ غہ یاقن ایتہرگہ اوتنہ لر . چونکہ بیت اللہ دہ ٹولوگہ شادلانورغہ تیوش چونکہ یتمش حج ثوابینہ مقابل بولا شوگزار کورہ دہ بیت اللہ دہ ٹولگان کشی آقتق صولولارندہ راحتلہ نوب جامایوب کولہ کولہ جان بیرہ در .

تونلہ بلہن بیت اللہ اطرافینہ نیچہ شہر یوز قندیللر یاندرالار . وشول مصابیح یاقتیسنده طواف قیلاو دوام ایتہ در .

حج کونلرندن بر آی آی یارم الکدن باشلاب بیت اللہ دہ عنبر والعوا یاندرالار . وشوننگ خوش ایسی بلہن حتی بتون اطراف ایسلہ نوب طورادر . وحاجیلارنی قارشى آلا در .

مجاورلر حج وقتندہ ارض مقدس دہ یاصالغان تورلی نرسہ لرنی حاجیلارغہ قایتقاچ ہدیہ ایتوب بیروور اوچون تقدیم قیلالار و صوگھیلار ایسہ بایتاق قفہ مکافات برابرینہ آلالار . ہم ایلارینہ قایتقاچ ایزگی ییر بولہ گی ایتوب یاقنلارینہ تاراتالار .

حاجیلار مکہ گہ کیلوب بیتکچہ نرسہ لرینی دلیللر کورسہ تکان اورنلار دہ قالدرالار دہ بیت اللہ نی طواف قیلورغہ آشغالار . بیت اللہ نی طواف قیلغانہ ییدی مرتبہ ایلہ نہ لر ہم ہر مرتبہ سنک حجر اسودنی اوبہرگہ طرشالار یاخود قوللارینی تیگزرگہ طرشالار .

فرض بولغان طواف برگنه مرتبه بولسه ده حسیات دینییه بلهن متحسس حاجیلار هرکون یا که بعض لری کونینه بر نیچه مرتبه ده قیلالار. بودعالار اچنه غایت معنالی ومؤثرلری ده باردرد. دعالاردن بعضیلری:

مکه شهرینه کرگانه اوقیلار :

اللهم هذا البلد بلدك، والبيت بيتك جئت لطلب رحمتك واهم طاعتك متبعاً لامرك، راضياً بقدرك مسلماً لامرك، اسئلك مسئلة المضطرين اليك المشفقين من عذابك ان تستقبلني بعفوك وان تجاوز عني برحمتك وان تدخلني جنتك. باب سلامدن كروب بیت الله نی كورگا چ ده فچقروب تكبير نه يته لر هم لا اله الا الله كلمه سينى اوقيلار وبو دعانى اوقيلار : اللهم انت السلام واليك يرجع السلام فحينما ربنا بالسلام اللهم زد بيتك هذا تعظيماً وتكريماً ومهابة وزد من عظمه وشرفه ممن حجه واعتمره تعظيماً وتكريماً وايماناً. اللهم صل على محمد وعلى آل محمد عبدك ورسولك واسئلك ان ترحمني وتقبل عثرتي وتغفر لي ذنوبي وتضع عني وزري برحمتك يا ارحم الراحمين.

اللهم انك تعلم سرى وعلا نيتى فاقبل معذرتى وتعلم حاجتى فاعطنى سؤالى وتعلم ما فى نفسى فاغفر لى ذنوبى اللهم انى اسئلك ايماناً يباشر قلبى ويقينا صادقاً حتى اعلم انه لا يصيبنى الا ما كتبت على وارضى بما قسمت لى.. وبوندن باشقه كوب دعالار اوقيلار.

بيت الله نی نه يله نگاندن (طوافدان) صوڭ حاجیلار زمزم قویوسینه بارالار قبرکا صواچه لر. صواچکانه مغفرت استهب وتله کترینی تلهب دعا قیلوب اچه لر. زمزم بر چیشه دن عبارت بولوب بیت الله دن بیدش ساژین چاماسی چیتنه رهک هم تیره سی اوستینه حاجیلار طغزلق بلهن کیلگانده حاجیلارغه هم چیشه گه ضرر کیلو احتمالندن صاقلانور اوچون تیهز جتمه بلهن قورولغان.

زمزم چىشمەسىنىڭ ئاھىر بولۇى قىغىدەدە رىاىت بار!

آزراوزىنىڭ اوغلى اسماعىل علىە السلام بلەن قوولغاچ حجازغە كىتتى.
چولندە بر كون بىك صوصادى ھەم ئولەر حالگە يىتكاج « يارب اورگنىڭ
الوغلغىڭ حقى حرمىتىنە سوريەن، ياراتقان بىنىڭنى صوسزاوترمە مېنى ئولمىن
صاقلا» دىوب دعا قىلغان دعاسىنى قىلوب بىترىر بىترمەس دعاسى قبول بولوب
آياق آستىنى چىشمە ئاھىر بولغان. ھەم اوغلى اسماعىلنى زمزم كىل كىل دىوب
چاقرغان. بو سوزلر چىشمەگە اسم بولوب قالغان.

زمزم يىردىن چغا تورغان صوبولوب توسى صاف وتەمى دە بىك ياخشى.
زمزم قويوسى تىرەسندە تونى كونى حاجىلار يوروسەلدە كويىمى آلسەلار
واچسەلدە ھىچ كىمومى ۋەيچ بوزولمى. دىوارلرى آيتلر يازلغان مرمردىن
ياصالغاندىر.

بوصوكە زمزم صوى ھەمە آورولارغە دوا دىيوب تلىقى قىلونغان.
زمزم صوى ھر كىمگە آلورغە مختار بولوب آلغان وقتىدە متولىلرىنە
حاجىلار طرفىدىن ھىيەگنە بىرولەدر.

زمزم متولىلرى آل عباسدىن تىيىن ايتولە. بونىڭ سىببى ايسە محمد پىغىمبىر
مىنىدەن مكەگە قايتوب كىلوب فتح قىلغاچ اىڭى الوك زمزم قىيوسىنە باردى
ھەمدە اۆل باشلاب آل عباس بر صاوت بلەن زمزم صوى اچردى وشوندىن
بىرلى زمزم متولىلگى آل عباسدە قالىدى.

حاجىلر بىت اللەنى طواف قىلوب زمزم قىيوسىدىن اچكاندىن صوك سەى
باشلانا. سەى ايسە كعبەدىن يراق توگل يردە شەرنىڭ اچىدە بولغان صفا بىرلەن
مروە آراسىدە آشغوب يورمىكىدىن عبارتدر. بو اورنلار ھاجرنىڭ اسماعىل
علىە السلام بلەن صو ازەب يورگان اورنلارىدر. شونىڭ اوچونىدە حاجىلار

هاجرگە اوخشاب يورورگە طرشارلار شول رەوشچە آلار گویا صو ازله گان ديك
ئەلى آشغوب كىتەلر ئەلى آقرنلار، ئلى آرتلار يەنە ئەبلەنوب قارىلار.

سعى قىلا تورغان اورام نىڭ بويى ۶۰۰ آدوم اوزوناغندە بولوب كىبتلر
بلەن طولغاندر. حاجيلار سعى وقتندە بودعانى اوقيلار:

الله اكبر الله اكبر والله الحمد الله اكبر على ما اولينا والله الحمد على
ما هدينا لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيى ويميت بيده
الخير وهو على كل شىء قدير لا اله الا الله ولا نعبد الا اياه مخلصين له الدين
ولو كره الكافرون لا اله الا الله وحده لا شريك له وانجز وعده ونصر عبده وهزم
الاحزاب وحده اللهم انك قلت وقولك الحق ادعوني استجب لكم وانى لا تخلف
الميعاد اللهم انى اسئلك كما هديتنى الى الاسلام ان لاتنزع منى مناحتى توفنى مسلماً.
سعى دن صوڭ شەردن سىكز چاقرم مسافە چىتدە بولغان مسجد عمرگە
زيارت قىللار وحج عمللىرى تمام بولا. بوندىن صوڭ احرامدان بوشانلار
الوككى كىملىرىنى كىلەر ساچ قسقارتالار. قاي برلارى گنە احراملى حالندە
قالوب نفل حج وعبادتلىر بلەن مشغول بولالار.

فرض حج تمام بولغاچ هم شول اورتالاردە زيارت ونفل مستحب سنت
عمللر قىللار. جملەدن مولد النبى گە باروب زيارت قىللار؛ مولد سىد تنافاطمە،
مولد على گە زيارت، ابوقبىس دەكى مسجدكە ايڭى اۆل اذان ئەيتولگان مسجد
شونى زيارت قىللار. مزار سىد تنادىجە (رضى الله عنها) نى زيارت قىللار.
جبل ثورگە وجبل نورغە بارالار. وآندە قرآن اوقيلار ودعالار قىللار. هر يىردە
شيخلر بولا ودليللر كورگازوب يوريلر. حاجيلر همە سىنە ھدىيە تەقدىم ايتەلر.
حج اوچ كون دوام ايتوب قربان عىدى كوني باشلانا. قربان عىدى ايسە
ابراهيم عليه السلامغە الله طرفندىن اوزىنىڭ بردن براوغلىنى قربان كىسەرگە
امر بولغاچ ابراهيم عليه السلام نىڭ سمعا وطاعة اوغلىنى قربان قىلورغە

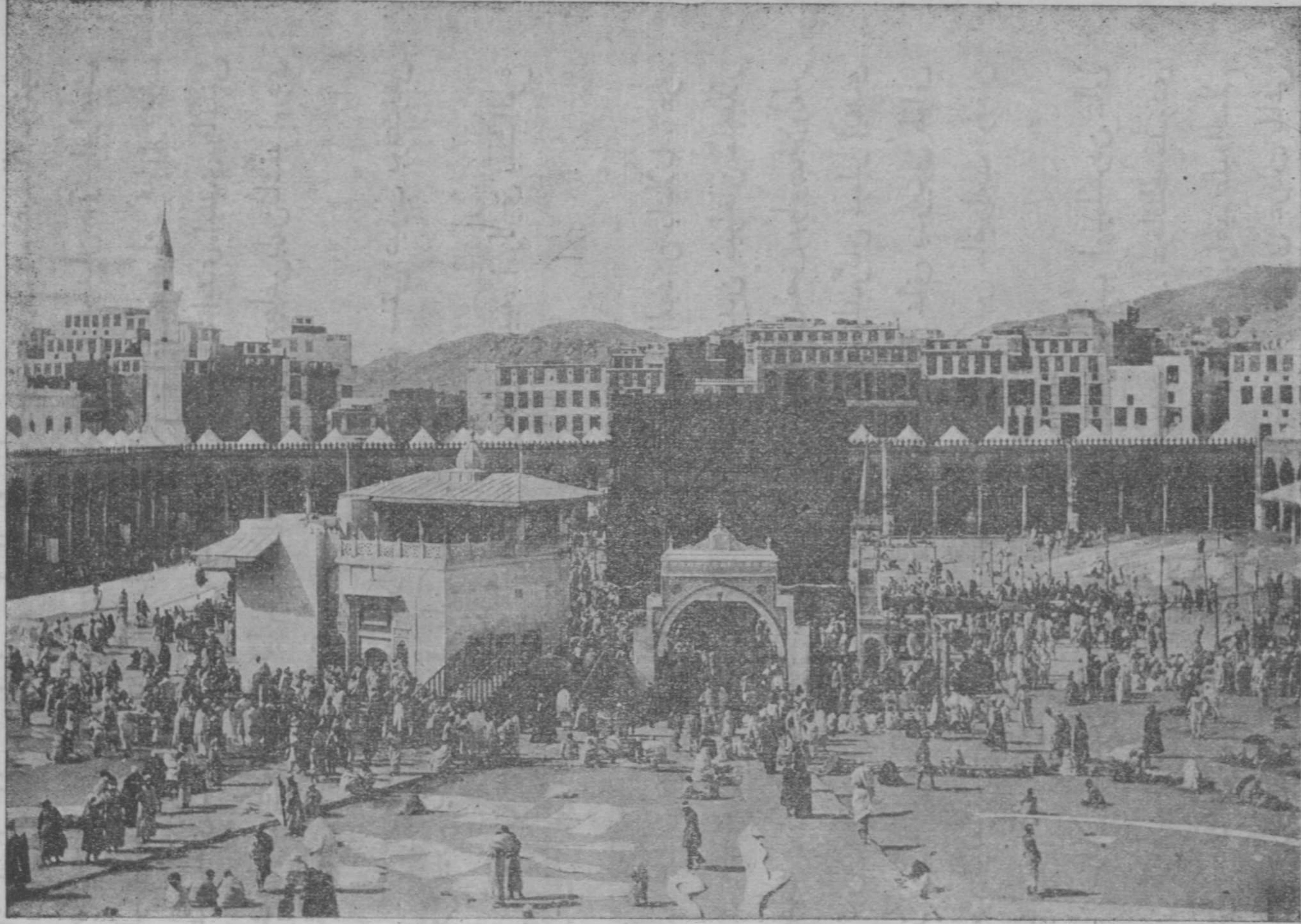
حاضرلەنگان كۈنىدە. ابراهيم عليه السلام پىچاغىنى حضرت اسماعيلنىڭ مۈيىنىگە
 سۈزدى پىچاق كېسىمەدى بىلكە ئۈتمەسلەنۇب قالدى. شۇنداقلا ئاھىم
 ھىيە السلام «اللهم ايندى نى بلەن امرگىنى يىرىنە يىتتىكرىم امر قىل» دىيۇب
 دىعا قىلدى - كۈكۈن « بولاش سىنى سىناماق اوچۇنگەنە ايدى، ايندى پىچاغىنى
 تاشقە اور» دىيۇب ندا كىلدى. ابراهيم عليه السلام پىچاغى بلەن تاشقە اوردى
 تاش ايكى گە يارىلۇب كىتتى .

حاضر ايسە مسلمانلار ابراهيم عليه السلامنىڭ سىنتى دىيۇب بولۇپ كۈننى
 اللوغ بىرام ياصىلار ھەم قىربان كىسەلەر.
 قىربان عىدى يىتتىكەندە حاجىلارنىڭ يۈرەكلىرى تىبە، اوزلىرى بىك اللوغ
 كۈننى قارشى آلورغە حاضرلەنەر.

VII.

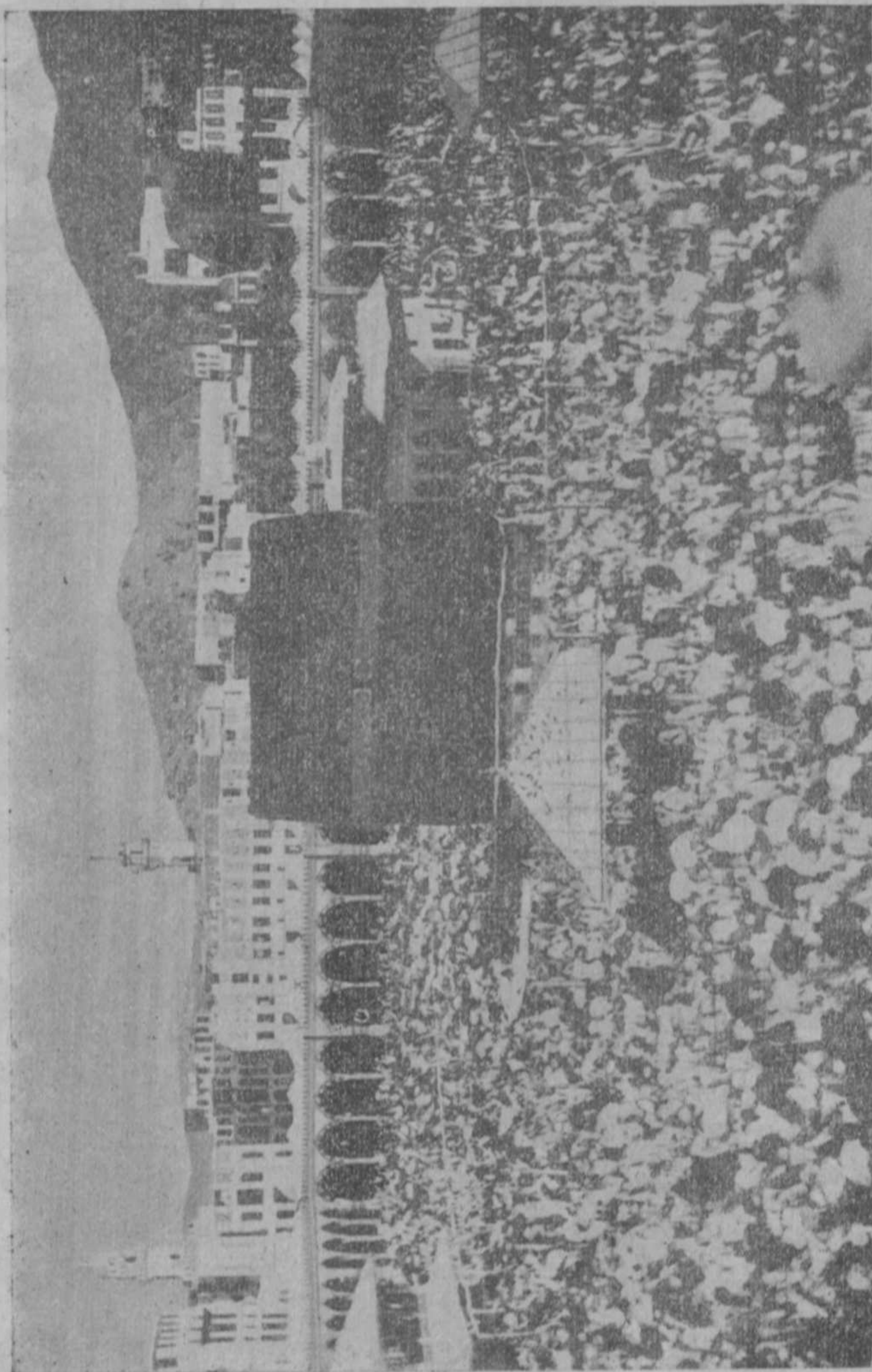
قىربان بىرامىنىڭ ايكى طنطنەلىسى طوقزىچى ذوالحجەدىن باشلانا . عرفە
 كۈنى سائەت اوچدە طوبلار آتتىلا . بتون كىرە ارضدىن جىولغان حاجىلار
 كعبە اللە يورطىنە (سىمباغانلارنى تىشە قالالار) جىولا صف بولۇپ تىزولەر
 ھەم تۈرلى ياق خىلقى عبادت وقتىدە يۈزلىرىنى قىبلەگە يۈنەلدەرگان قوملار ايندى
 يۈز يۈزگە قاراشالار. نماز اوقىلار نمازدىن سوڭ بتون خىلق بىر يۈلى طواف
 وسى قىلغاندىن سوڭ عرفاتكە كىتەر اوچۇن اللۈكۈن حاضرلەپ قويغان
 تۈيەلرىنە آشىغالار.

عرفات مەكەدىن يىكرىم چاقىرم چاماسى چىتتە بولۇپ اوسىلاردىن خالى
 داۋن مەربە چاقىرم مساحە سىطىھىلى بىر چولدىن عبارتتەر. عرفاتنىڭ حدودى
 تاش باغانلار بلەن تەيىن ايتولگاندر. عرفاتتە مسجد ابراهيم عليه السلام
 بولۇپ عرفات تاۋىنىڭ اوستىدەدر. شۇنىڭ اوچۇندە بو يىرنى عرفات تاغى
 دىيۇب تىسمىيە قىلۇنغاندر. حاجىلار عرفات تاۋىنىڭ كىچىك اوتكارلەر، ھەم حاجىلارنىڭ
 كۈبەرگى بولۇپ چىنى عبادت بلەن اوتكارلەر.

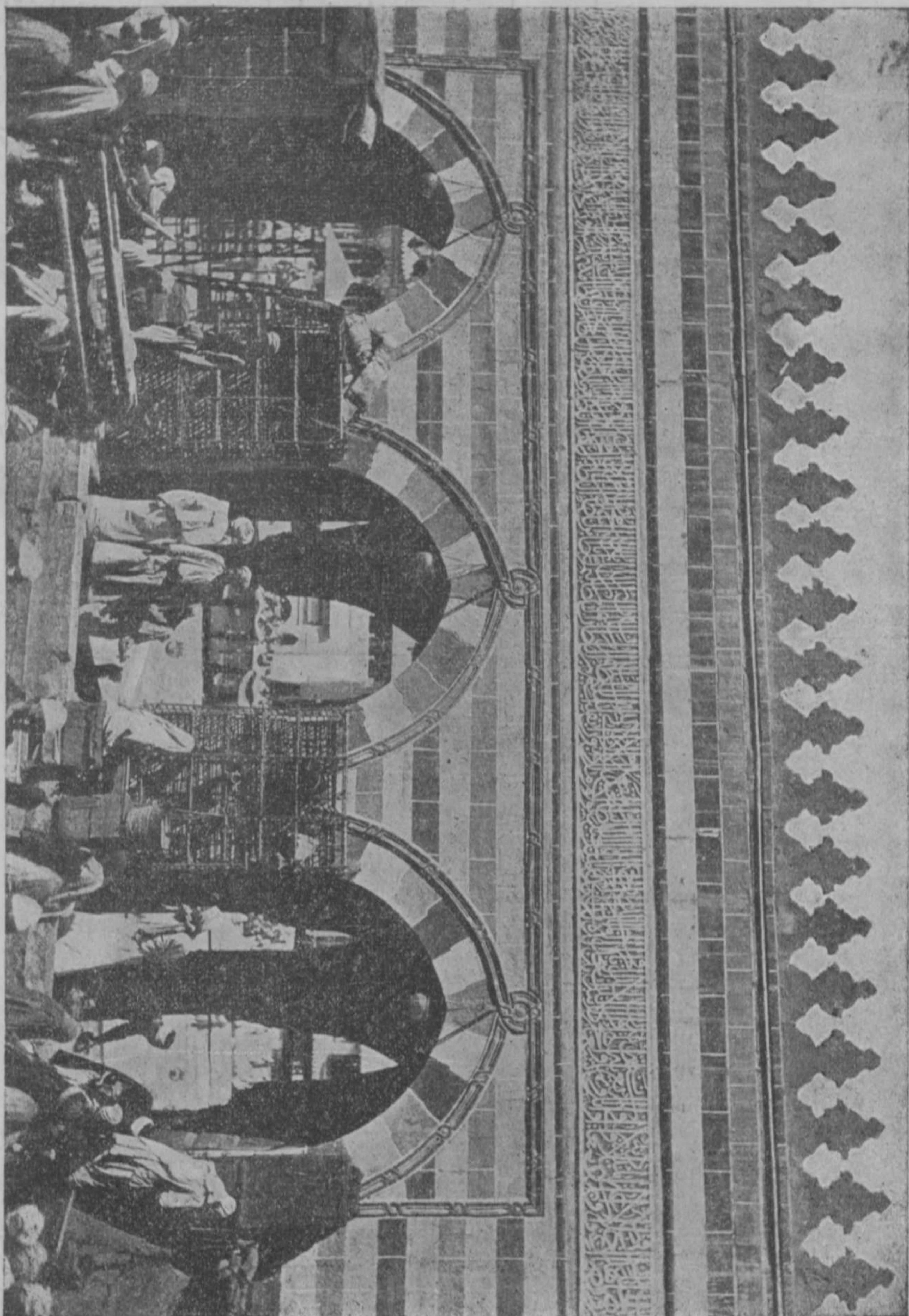
کعبه الله هم حجر اسود.

تاڭ بلونگاچ ايكى مرتبه طوب آتولا هم مؤذنلر اذان ئەيتەلر خلق نمازغە جيوالا. نمازلار اوقولا. اويلەدن صوڭ ھەمە حاجيلار غسل قىلالار. ساعت ۳لر چاماسىدە ياڭدادان طوپلار آتولا. ياڭدادن ھەمە حاجى بىريولى نمازلار اوقىلار. قاضى مەكە صىقللى ومكەل بىيزەلگان آق تويەدە ھالەدە خطبە اوقى. آنڭ آرتىدىن شريف مەكە اوزىنىڭ اعيانى بلەن مەھبەت روشدە يورىلر. قاضى غايتە مؤثر نطقلر ايراد ايتە، حاجيلار مونى اىشتوب يغلىلار تەلبىيە ئەيتەلر وباشقە تاثراتكە چومالار.

حاجىلار نڭ كەمبە اطرافىدە كۆرۈنىشى.

۱۸۹۴ نچى يىلكى ۵۰۰۰۰۰۰۰ حاجى بار ايدى (بويلىك حاجيلار بىك آذربولوب عادى يىللردا غيدان ايكي الوش كيم ايدى) دوكتور صبحى بك ده بو نطقدن اثرله نوب بوزدى نطقنى برنچى مرتبه ايشتم هم بىك ياخشى تاثير ايتدى. بو قدر كوب خلقنىڭ بىك وجود بولوب عبادت قىلارلىرى و جناب رب العالمين گه بر كوكل بولوب قىلغان دعالارى بيت بو! ديوب اوزىنىڭ اثرلەنگانن سويلەگان ايدى .

زىنن قىوسى.

قاضى اوزىنىڭ خطبە بليغەسىنى اوقۇپ بىترگەچ قۇياش اينىر آلدندىن
طوب آتولا خلق مناطاوينە كىتەلەر. ھەمەسى قىندىلەر ياندروب بارالار.

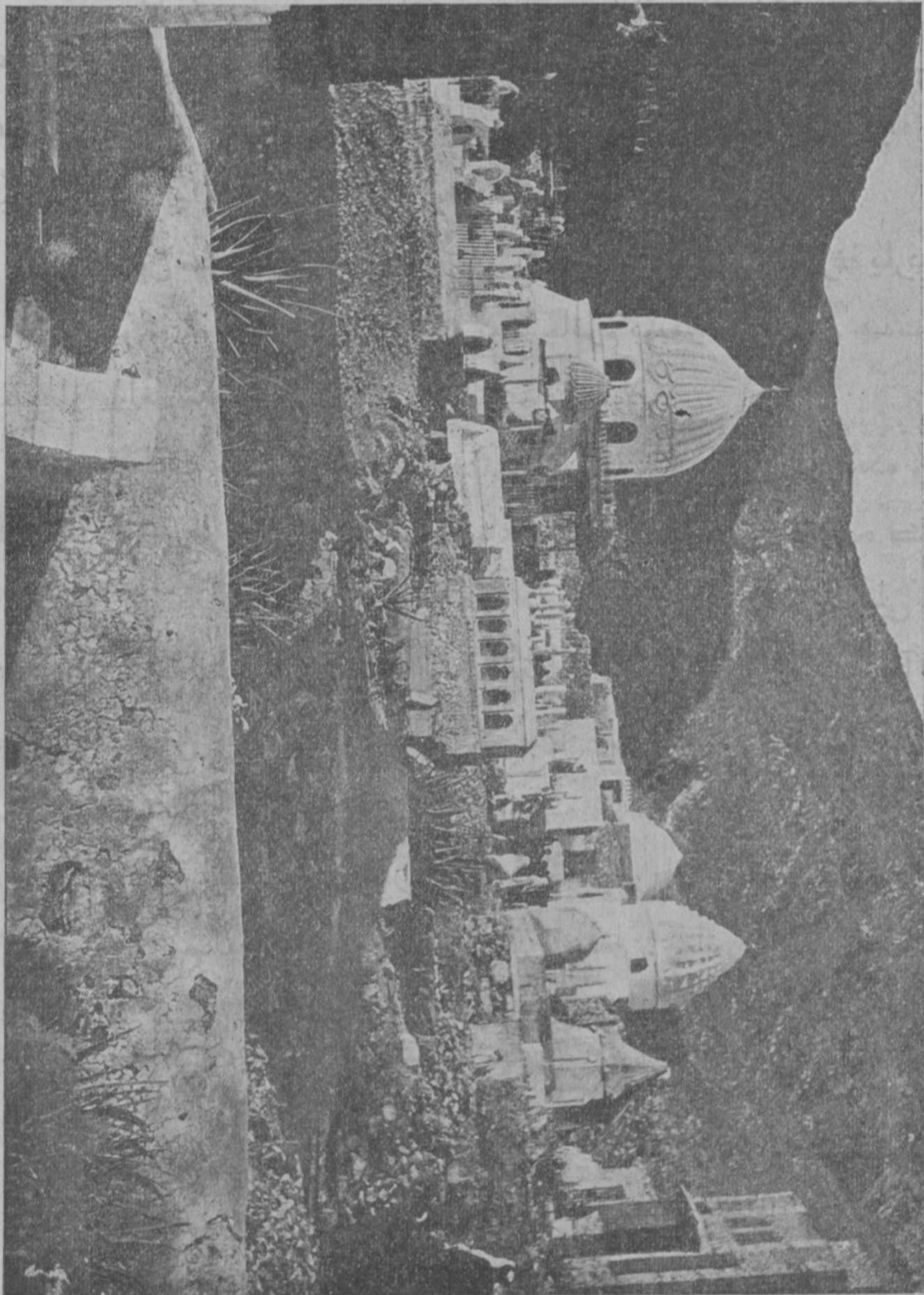
مكەدن عرفاتكە چىغاندە ايكى آلدە دمشق، شام، سوريە مصر ويىن
ھەملىرى ھەم شريف مكە واعيان مكە آلا آرئىدىن باشقە حاجىلار چىسەلاردە
عرفاتدىن قايتقاندا تەرتىپ ساقى بولا. آندە باي يارلى بىلىد پىست باردە بىر
تىگىز بولا. ھەم ايكى طاو آراسىدىن اوتەرگە طوغرى كىلە.

عرفاتدىن مناغە كوچكاندە ھەمەربىر وبىويلر بارسىدە حاجىلارغە ياردەم
بولنالار. بو كوچو وقتىدە حاجىلار ئىللە نىچە چاقىرم بويىنە سوزلۇپ ھەمەسەندە
قىندىلەر بولغانلىقدىن عىجب ماتور منظرە ھاسىل بولا.

اوج سەت چاماسى وقت اوتكەچ خلق مزدلفەگە جىولالار. مزدلفەدە وقفە
قىلالار. قاي بىرلىرى بوزىن طوغرى مناغە كىتەلەر وبعضىلرى شونىدە كىچ
اوتكارەلەر. ايرتە بلەن ايرتە نىمازى اوقۇغەچ قاضى مكە قىسقەغە نطق سويلى ھەم
ھەمە حاجى مناغە كىتەلەر. منادە ايكى كىچ اوتكارو فرض بولغانغە ايكى كىچ آندە
قالالار. ھەم قربان كىسەلەر ويدىشەر طاش بلەن جەرە قىلالار. مېنانىڭ اورتا
بىر يىرىنە تاشلار آنالار.

منادە اوق ھالى ھالغە قربان كىسەلەر. محمد (عليه السلام) حجة الوداع
اوزىنىڭ ياشى سانىچە يەنى ۶۳ تويە قربان قىلغان. ھازىدە ايسە اخلاصلى
كىشىلەر شول سىنكە اتبەعا ياشلىرى سانىچە قۇي قربان قىلالار. قربان بوغازلى
تورغان اورن منادىن آلتى چاقىرم چاماسى چىتىدە بولۇپ تەرتىپ ونظافتى
نظافت مأمورلىرى نظارتىدەدر. قربان كۈنلەردىن آتە اون كۈن الك قربان
قانى آغزور اوچون ۳۵ - ۴۰ مىقدارى بىك زور چوقۇرلار قازۇپ قوياالار.
بو چوقۇرلارنىڭ اطرافى قاراولغە ۵۰۰دىن آرتق عىسكەر قوياالار. ۱۲-۱۵
آرىا بلەن قربانلارنى جىوب يورىلەر. نى قىر نظافت مأمورلىرى طرىشەلاردە

قربانلارنىڭ كۈبلىگىدىن بىتونلەي اۈك بىك پاك بولۇپ بىتە دىۈب بولمى .
 ايكىنچى كۈننى اۈك كىسۈلگەن قربانلار ايسلەنە باشلاپ قربان كۈنلەرنىدە
 مەنانىڭ ھۈاسى بىك بوزۇلا .

حضرت خديجہ رضی اللہ عنہا نىڭ قبرى .

مناده اوشبو جمره بلەن قىرباندىن باشقە معين عىبادتلىرى بولماغانغە كۆرە
بوعمللىرىدىن سوڭ حاجىلاردىن ھەركىم اوزىنىڭ تەلەكلىرىنى بەشىلىرى بىلەن
بىلەن اوتكارە قاي بىرلىرى يوقلى وقاي بىرلىرى يورۇپ تەماشى قىلا . مەن خەلقى
ھەمە حاجىلارنىڭ چادىرلارىنى كىلۇپ تەبرىك قىلالار وىرلىگان ھەدىلەرنى جىلالار .
اورامدە ھەر تۈرلى مەداھىلار ۋاعىزلىرى ھەم اوينچىلار يورۇپ خەلقنىڭ كۆڭلىنى
آچالار وبەيتاق ۋاردات تەبالار .

مەن بۇ ۋاقىتدە بىك مەتۇر تۈسكە كۆرە نەچچە مەڭ خەلقنىڭ نەچچە مەڭ تۈرلى
كىيىملىرى ، نەچچە مەڭ تۈرلى قىيافتلىرى ، نەچچە مەڭ تۈرلى چادىرلار ، شۇلار آراسىدە
آلتۇن كەمۇش بىلەن يازلىغان بىزەللىگان چادىرلار ونەچچە مەڭ تۈيە ، آت ، ايشەك
ۋاآرالارنىڭ آلتۇن كەمۇشكە باطۇرلۇپ كىيىندىرلىگان تۈيەلەر اوزىنى بىر تۈرلى
مەتۇر مەنظرە بىرەلەر .

ھاجىلار منادە ايكى كۈن طۇرغاندىن سوڭ مەككەگە قايتۇپ كەبەگە زىيارەت
قىلالار . بىت اللەغە ياقىلاشقاق ھاجىلار دەعا قىلا باشلىلار و اللەدىن يارلىقۇ
تەلىلەر كۆزلىرىدىن ياشلار كىلە ۋاوشبو دەغانى اوقىلار :

الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله اللهم كما
هديتنا فتقبله منى ولا تجعل آخر العهد من بيئتكم الحرام وارزقنى العود اليه حتى
ترضنى عنى برحمتك يا ارحم الراحمين اللهم انى اعوذ بك بنور وجهك وسعة
رحمتك ان اصيب بعد هذا المقام خطيئة او ذنبا لا يغفر فهذا مقام العائذ
المستجير من عذابك اللهم انى عبدك حملتنى كما شئت وسيرتنى فى بلادك
حتى احملتنى حرمك وامنك فقد رجوت بحسن ظنى بك ان تكون قد غفرت لى
ذنوبى فاسئلك ان تزداد عنى رضا وتقربنى اليك زلفى اللهم احفظنى عن
يميني وعن شمالي وعن قدامى وعن خلفى وعن فوقى وعن تحتى حتى تبلغنى
الى اهلى فاذا اوصلتنى الى اهلى فلا تخلنى من رحمتك طرفة عين ونفس

واكفى امورى من كل هم وغم واستعملنى بطاعتك ما ابقيتنى برحمتك يا ارحم الراحمين. ربنا آتنا فى الدنيا حسنة وفى الآخرة حسنة وقنا عذاب النار.

منادى مکه گە قايتقان حاجيلار حجازنىڭ اسسىلگى بلەن آرغان طالغان بولوب قايتالار. ھىم طواف وداع قىلوب يورطلارینە قايتا باشلىلار. ھىجىن قايتقاندا - باروشلى مەدینە منۆرە گە كرورگە اولگورمەگان حاجيلار مەدینە گە كیتەلر، باشقەلارى ایسە جەگە ینبوعگە باروب پاراخودقە اوپروب ایللرینە کیتەلر. مەدینە گە باروب مرقە شریف (پیغمبر علیہ السلامنىڭ قېرلری) گە باروب زیارت قیلوج عمللرندىن بولماسەدە واجب درجە سنە توتولغان عمللردىن حسابلانادر. مکه دىن مەدینە گە دىگگىز يولدىن باشقە قوریدان دورت ییردن کاروان بلەن يول بار.

کاروان يوللارندىن ايڭ تىگىزى ھىم صووى كۆيى طريق سلطانيه بولسەدە کارواننى يىبەرۈ شریف مکه گە عائىد بولوب اول تەيىن قىلا. چۈنكە آڭار يولە اوچرى تورغان قەبىلەلرنىڭ نىندىلكرى كوبرەك معلوم بولغان بولا. صوڭغى يىللار دە تىمريول سالونغانلىقدان حاجيلار پاراخودقە اوپروب صوڭىدىن بىروت آرقلى مەدینە گە بارونى آرتغراق كورەلر. چۈنكە توبە بلەن ۱۲-۱۰ كۈن قزو ھوادە باروغە قاراغاندە مونىڭ يىگىللىگى كوبر.

مەدینە مکه شىكلى اوڭ ديوار بلەن احاطە قىلىنوب ۱۴ منارەسى ۋە قېوسى باردىر. مەدینە دەگى مسجد نىبى كعبە شىكلى اوڭ اشلەنگان فقط بيت الله دىن بىر آز كچرە كدىر. مرقە نىبى توشەمىنە قدر بىك مهابت زىننەلەنگان ويەشل ختفە چالاس بلەن اورتلىگاندىر. شۈنبە اوق چەار يار عظامدىن ابوبكر، عمر، عثمان (رضى الله عنهم) قېر (شريف) لرى باردىر. فاطمە (رضى الله عنها) نىڭ قېرى ایسە مەدینە نىڭ خارچىندەدر. شىعیلەر ایسە (حضرت) فاطمە نىڭ مرقەدىنى آرتغراق تعظیم قىلالار.

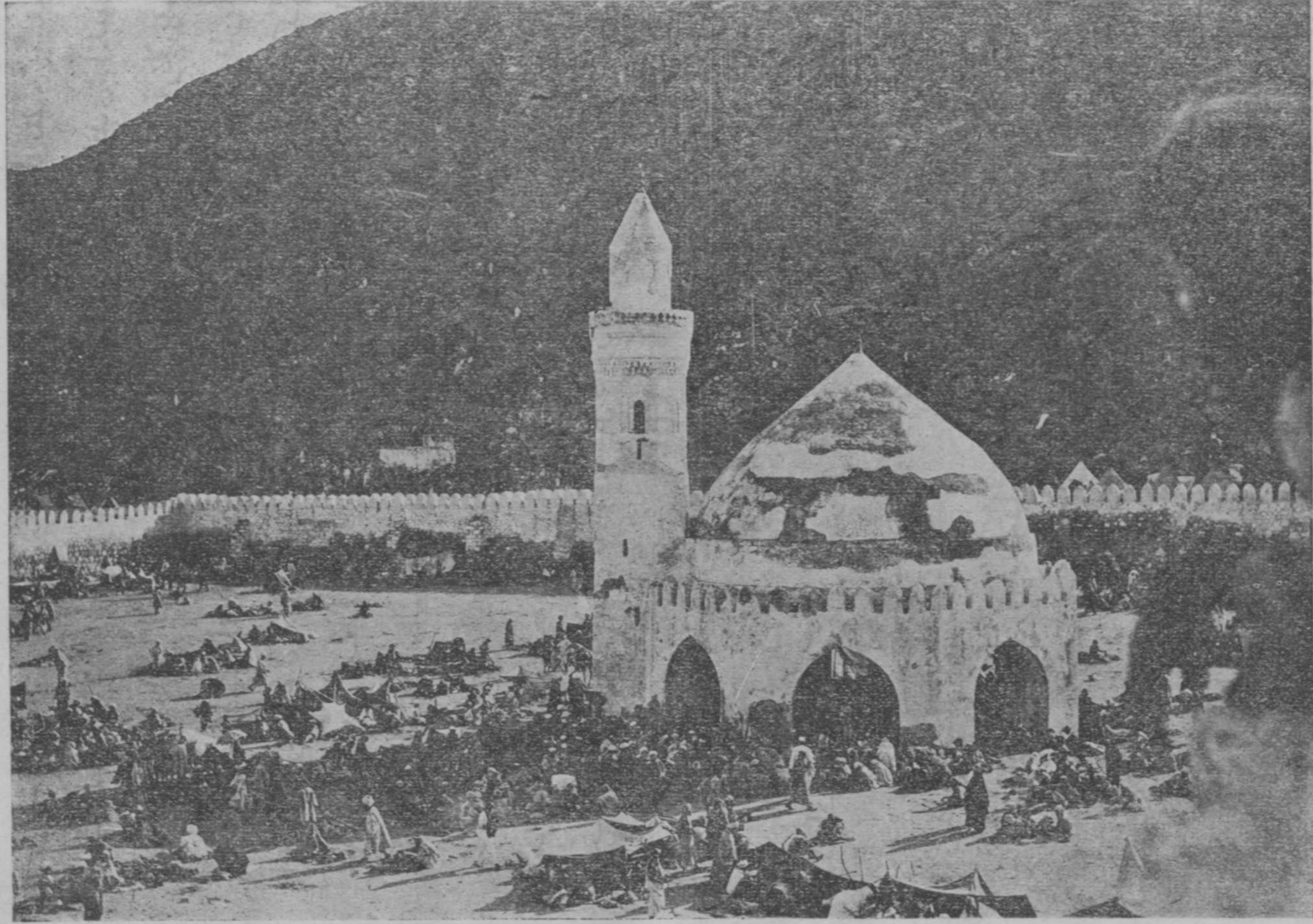
بو صوغى كونلرده شيعيلرنىڭ حج وقتىدىكى ھالىتى بايتاق ياخشىدى.
 ايران سفارتخانىسى جەگە كۈچكەچ آلارنىڭ ايسكى اوڭايسزلىقلارنى بىتىدى. موندان
 الك سلطان مراد رابع زمانىدا شيعيلەرگە ارض مقدس كە كرومىنوع ايدى. اونى بىش
 يىللر الك حجاز خلقى آلارغە بىك ناچار قارىلار ايدى. عرب مالايلىرى آرتلارندان
 مسقل ايتوب يوريلار ايدى. ييرلى خلق آلارغە پىرلەرگە قاراغان شىكلى قارىلار
 ايدى. صوغى كونلرده آلارغە قاراو آلماشدى. چونكى آلار ايدى ھاضر الككى
 شىكلى تىرىدىن تىككان اوزون اوچلى بوركلرىنى الككى كىك تعصب بلەن
 ھجگە كىلگاندە ھە سالمايچە يورمىلر. ايدى ھاضر ھجگە ھجاز كىومى كىگانگە
 ييرلى خلق ايسكىگە گىچە اوچلى بورككە دشمانلىقلارنى تاشلاغانلر. اما
 اچلرىنە كىلگاندە نىچە يوز يىلدىن بىرلى كىلگان ونىچە يوزلر قان توگوگە
 سبب بولغان دشمانلىقلارنى بىتروى مشكل بولور توسلى كورونە.

VIII.

ھاجىلر حج سفرىدىن نرسە آڭلىلر ھەم نىندى عبرتلى نرسەلر آلوب قايتالار؟
 مثال ايتوب تركستاندىن كىلگان نىم بدوى سارتلارنى آلساق طبعى
 آلارنىڭ كوز آللارندە كوب منظرەلر آلماشونا، ظاھرى معلوماتلارنى كۈبەيە،
 يولدى يورگاندى آوروپاليلاردىن اوڭايسزلىقلار كۈرە ھەمە حج سفرىندە
 اوزىنە فكرە شلر كوب تابا.

روسىيە شەھەرلىرىدە اوز دىندە شلرى آلداسە دە قايسى شەھردە آلدانغانلىقلىرى
 ايسىنە توشوب شول شەھەرگە عىبنى اسناد قىلا واول شەھر روس شەھرى بولغانغە
 كۈرە آنىڭ فكرىچە روسلر عىبلى بولوب كورنەلر.

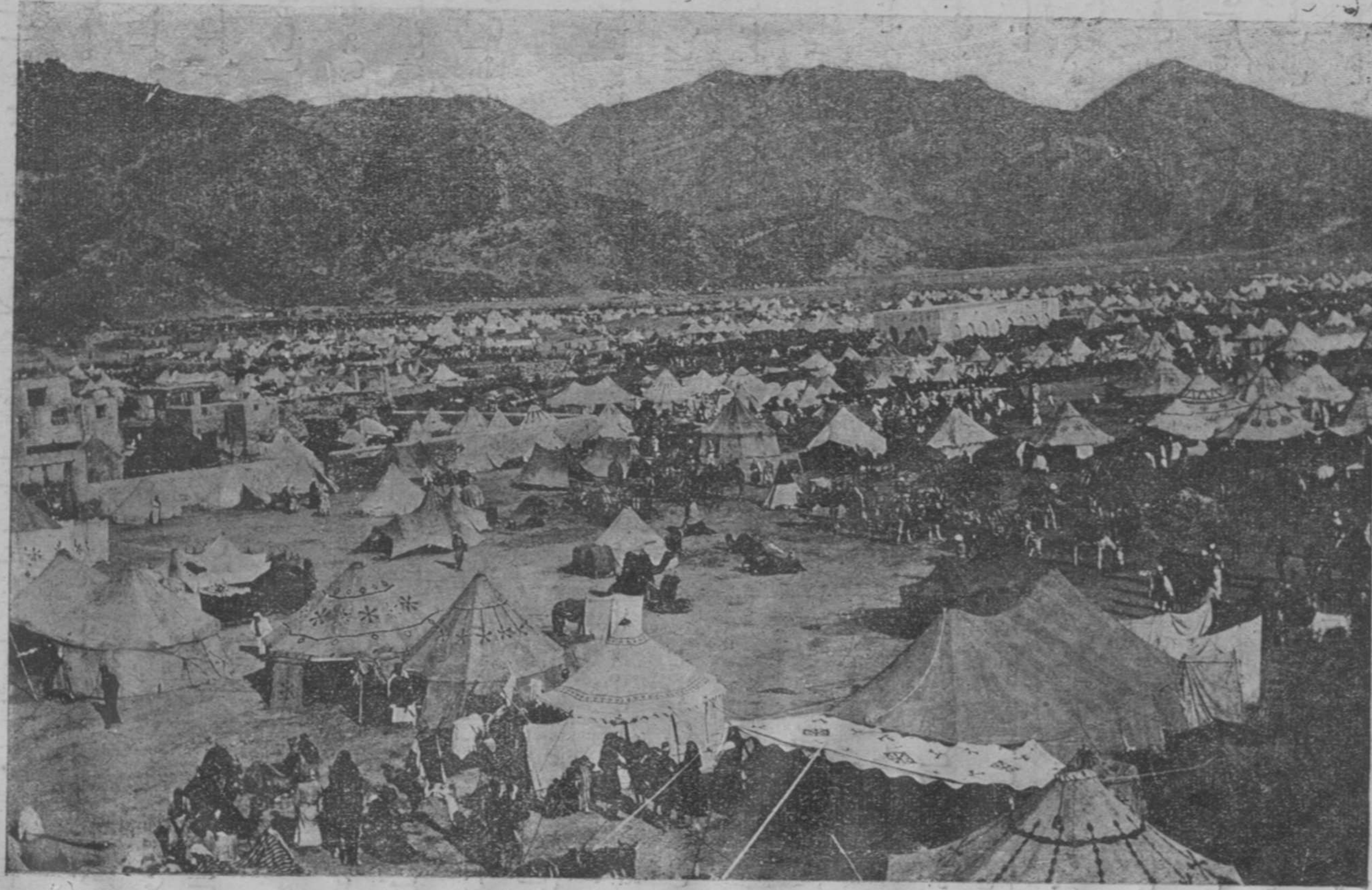
روس شەھەرلىرىدە اوزىنىڭ روسچە بىلمەوى سببلى دە بايتاق اوڭايسزلىقلارغە
 اوچرى. روسىيە شەھەرلىرىدە اوزىنىڭ ايكى عادى اشلىرىنى دە راحتەلەنوب اشلى
 آلمى ھەروقت آڭا قىسنىقلىقلارغە اوچرارغە طوغرى كىدەلە شول قىسنىقىلار آنىڭ
 آچورىنى قاباتالار.

حاجیر عرفات طاوندہ.

مثلا اول بيڪ عاديگنه اشني اشله مڪچي بولا . اورامغه چومه شوب او طرا ده
آشي باشلي . آنڱ يانيغه پاليتسي سڪي كيله ده آنڱ بو اشن تاشلارغه صوري ،
اول مونڱ سوزينه توشونمي . پاليتسي سڪي ايسه بيڪ اوزاقغه تارتيل باشلا سه
باشقه چه راق اش كوررگه مجبور بولا . تگي بو اشلرڱ باريسي ندي ده ايمانسرلار
مسلمانلارني قسالار همه ييرده ظلم قيلالارديوب دين نقطه نظرندن قاراب ديني
دشمانلغي آرتا . مونڱ ان باشقه روسيه مأمورارينڱ آرتق اعتبارليلقلاري ده بدوي
خلق اوچون اچ پوشورغچ نرسه بولوب كورينه لر . آلا رغه ڙا گونده بارغانده غي
كانتروللرڱ و باشقه تيمر يول خادملرينڱ معاملهلري ده بيڪ ياغملی اوق
بولوب بتمی .

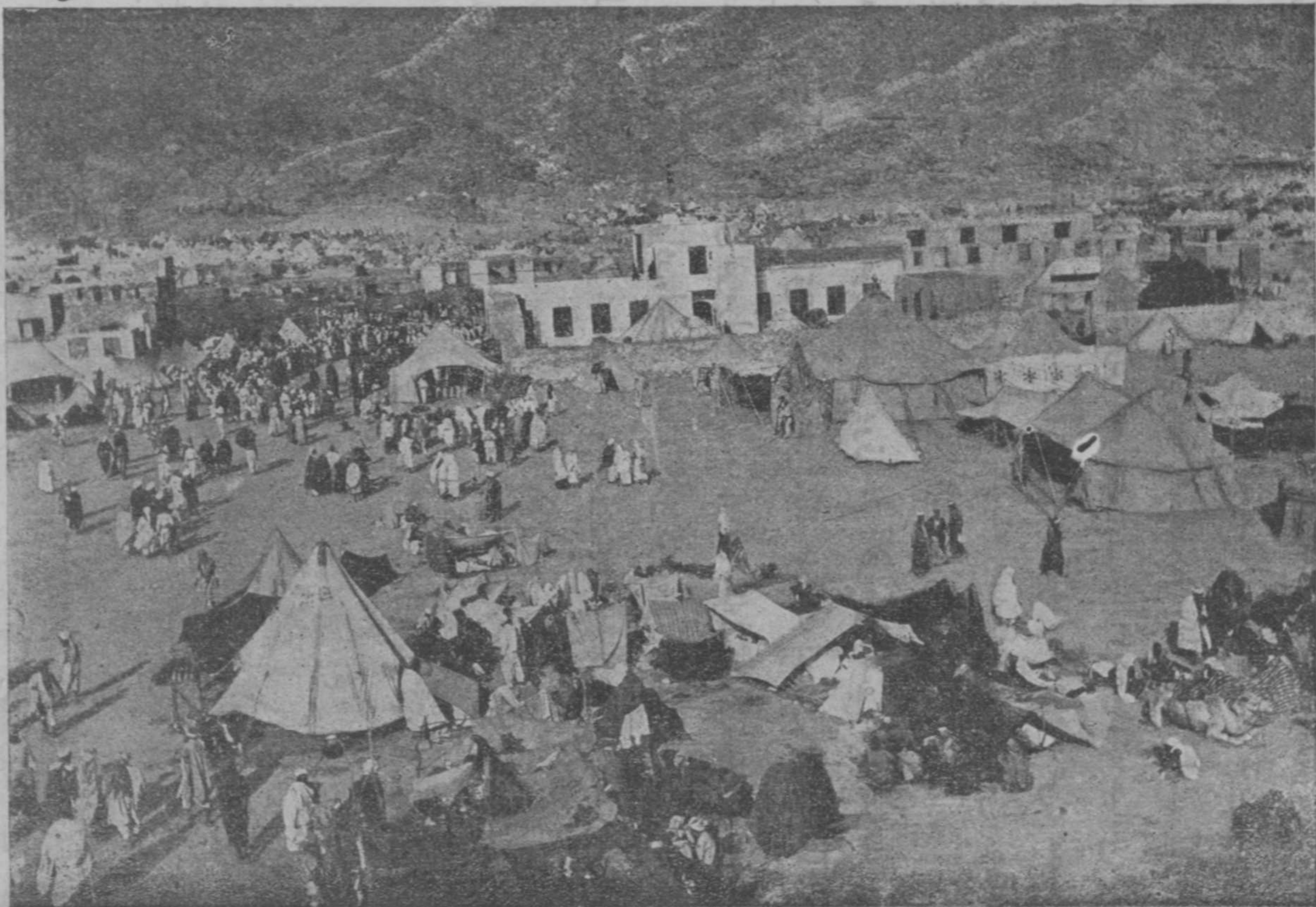
صوڱ وقتلارده حاجيلارغه مخصوص پويزدلار (واغونلار) بولسه ده آلا رده
باري بر صارق كتويني يابقان شيڪلي يابالارده قووب قنه آلوب بارالار .
روسيه شهرلري آنڱ كوزينه ده كورنمي قالا . آلا رني واقزالدان پريستانگه
پريستاندن واقزالغه قووب قنه يوروتگان شيڪلي يوروتهلر .
اما آلا ر استانبولغه بارسهلر آلا رغه عالم بتونله ي ياقترا بتونله ي باشقه
منظره كوز آلديلارينه كيله . واقعا بتون كره ارضه امثالسر استانبول شهرينڱ
ديگگز اوستندن كورنگان منظرهلر ، صوزلوب صوزلوب آسمانغه آشقان
منارهلري ، طوري ماتور اوسكان آغاچلاري و باشقه لارهمه سي آلا رڱ كوزينه
كورنهلر . اچينه كرسهلر آلا ر تمام راحتله نوب كيئه لر . همه يرنده راحت راحت
سويله شه آلالار . آلا رڱ تللريني آڱلاوچي كوب . حتى آلا ر تلله ني قدر اوز
آغاي انيلريني ده كوره لر . آلا ر عزيزلر مزارينه يوريلر . آلا ر اوراملارده راحت
راحت او طرا آلالار . تله گان ييرلرنده قهوه خانه كوره لر . كوز آلديلارينه بتون
عمر بويلارينه قايتقان حاجيلار طرفندن اسمي قولقلارينه طوقولغان ايا صوفيه
جامع شريفی كيله .

حاجران میناده.

آندە بارالار زيارت قىلالار . آنڭ مهابت كورنىشى آلارنڭ كوڭللىرىنى
ئىللە نىنىدى بىتمەسلىك ئىراقلىرىدا . آلارنى استانبولدە آلد اوچىلار بولسەدە آنڭ
كوڭلىنى روسىيەدەگى آلدانو شىكلى آغرىطىولمى . اول آنى يىڭلىگەنە اوتكارە .
آوروپالىلار استانبول اوراملارىنى كىرگەچ آنڭ بىلچىراقلىغىدىن واوراملارنىڭ
تارلىغىدىن وانتظامسىزلىغىدىن ناشى چىقىدىن كورۇپ حىران بولۇپ قالىدىغان
ئىشلىرى بىتونلەي جويلىسادە آسىيالىلار ھەمان كوز آلارنىدە تورغانغە اوزىيرلىرىنى
اوخشاغانغە اول ياقلىرىنى ايسەبلى آلەمىلار بالەكس آلار راحىلەنەلرگە .
ھەر مسجد ۋەھر اوليا مزارى خىصوصا ايا صوفىيەنڭ كورنىشلىرى آنڭ زىننىتى
آلارنڭ بار نظرلىرىنى جالب ايتەدە آلار باشقە نىرسەلەرنى كورەدە آلەمىلار .
مونڭ اوستىنە حاجىلار استانبولدە سلطاننڭ سىلاملىغىدىن كورەلەر . جەمە
كونلىرىدە سلطاننڭ جەمە نمازىنى بارغاندىن طىنپەنەلەرنى كورەلەر . آنڭ وزىر
وزراسى آنڭ ياننىدەغى عىسكىرلىرى آلار تىرەسەنەدە عىمۇما جىيولغان خلىق ؛ شول
آرادەغى آوروپالىلار ، سلطاننڭ ووزىرلىرىنىڭ كىيىملىرى وزىننىتلىرى ، آنڭ
خلىفە روى زمىن ايكىنلىكى وباردە آنڭ كوز آلدىنى كىلەلەر باردە آنڭ
حافظەسىنە طولالار بىگىرەكەدە عىمىرنەدە بىرئىچى مرتبە موندى طىنپەنەلەرنى كورولرى ،
روسىيەدە آندى نىرسەلەرگە بىردە اوچىراماغان بولولارى اىركىز آلارنڭ كوڭللىرىدە
بىراقلىرىدا . روسىيە اچىندە آلارنڭ موندى نىرسەلەرگە توگىل حتى شەھەرلىرىنىدە
كورە آلەمى قالولارى استانبولنى تاغىندە نغراق خاطرلىرىدە ساقلاوغە سىبب بولا .
استانبولدىن كىتەلەر حجازغە بارۇپ يىتەلەر . بىت اللەنى كورەلەر . آندە دىنى
روحلار بىلەن روحلانىلار تورلى منظرەلەر كورەلەر ، تورلى نطقلار سويلەنە .
مونە حاجى قايتا . مونە قايتىقچا حافظەسىدە ساقلىغان صورتلىرىنى آيرىم آيرىم
نىكشە باشلى . آنڭ كوز آلدىدە ياكى منظرەلەر آچىلا . واقعەدە كورگان

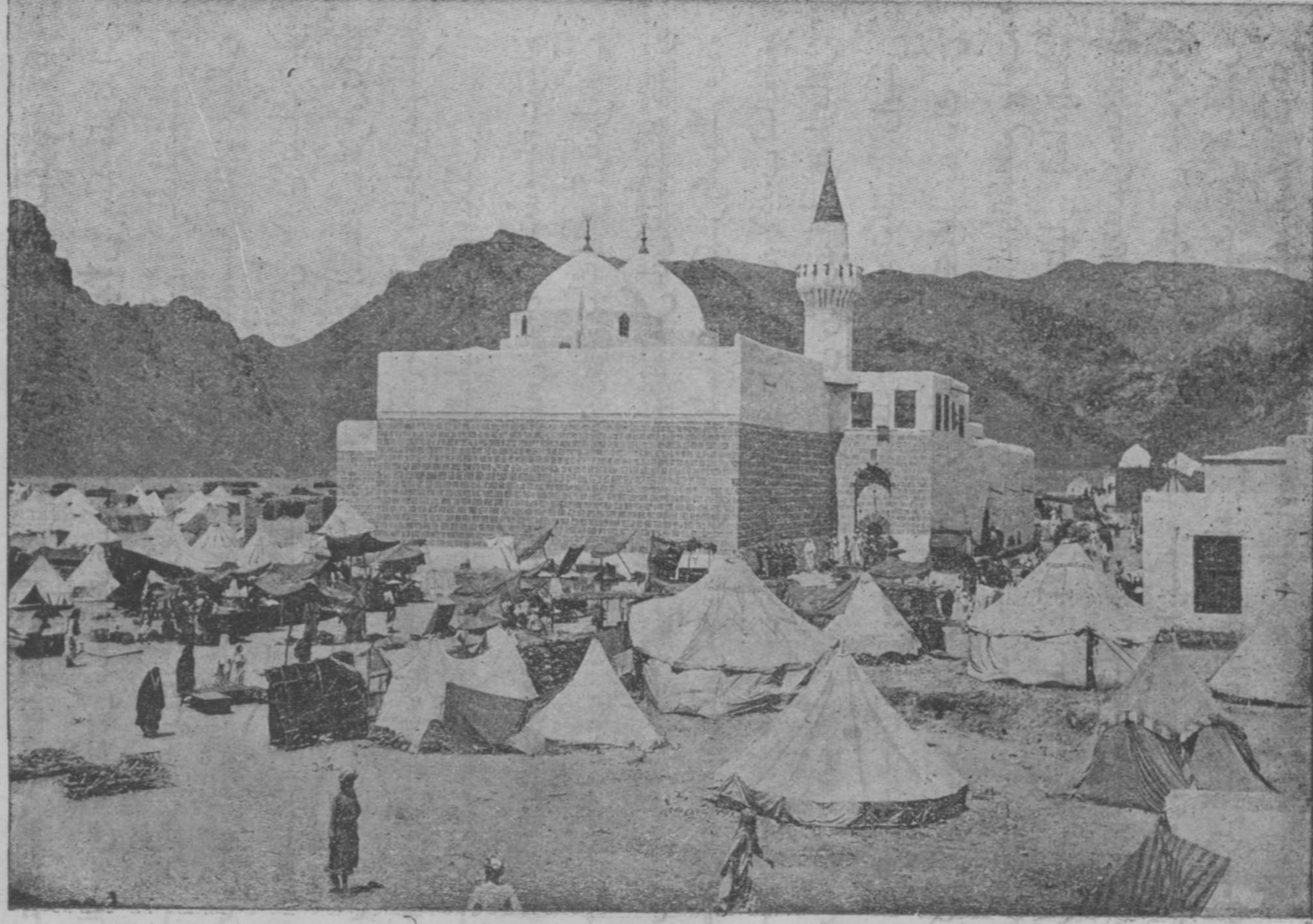
منظره لر يىنە تاغىن بىر آزارتىق بولوب كور يىنە. مونە شوندىن بىك زور واقىعەلەر
اوزون اوزون قىسەلەر جىيا وھىم شولارنى اوزىنىڭ دىيىدە شلرىنە سويلى.
تاغى بىر منظرە: استان بولنىڭ حاجىلار كوبرەك توشە تورغان غلپە طرفى بار.
آننىڭ اوراملارى ايكى ئەشەكى فەش خانەلەر ھىم مېخانەلەر واينىڭ ناچار بازار
بلەن توليدىر. حاجىلار كون بويى استان بولنىڭ ماتور منظرەلرىنى كوروب
اوليا مزارلار يىنە يوروب كوڭللىرى دىنىى ھىسلەر بلەن طولوب قايتالار غلپە
طرفە چىغالار. نى كوزلىرى بلەن كورسولار آتلاغان سايون آللار يىنە ايسىرك
ماتروسلار ئللە نىيىدى قىباحەت كيونىگان قىزار بلەن قوچاقلاشوب يور يىلر ايكى
قىباحەت اشلارنى كوز آلدىندە اوق قىلالار. شولار آراسىدە بىك ناچار قىيافەت كەنە
فسلىلەردە اوچرىلار. طىبىعى بولارنى كورگەچ دە ھەرنە موندى قىباحەتلىكلەرنى
كورمەگان حاجىلارنىڭ كوڭللىرى بوزولا. بوفەشلىرىنى مەقس يىرلەرگە كىتروچىلەر
آوروپالىلار دىوب قارى ھىم «كافر» لەرگە دشمانلىقى ئللە نىچە اولوش آرتا.
آلار موندى اشلارنىڭ چىن سىبىلرىنى تىكشروبىن طورمىلار، ھىم توشونە دە آللىلار.
ايكنچى ياقىدان روسىيەلىلەرنىڭ حج سەفرىدە نەرسەگە بىتونلەي باشقە ياقىدان
قاراپچىلار دە كوب. آلار تركىيەگە بارغاچ ھىموما حجازغە كروب يورگەچ تركىيە دە
ترتىبات وانتظاملىق يوقلىغىنى كورەلەر. ويتوشمەگان اورنلار يىنى سىزەلەر.
بوندىلار كوبرەكى ضىيالى قازانلىلار آراسىدە اوچرىلار. قازان اطرافى ھىموما
تركستانلىلار شىكىللى اوق حەفە كوب باروچان توگل. بولار حج وقتىدە عربلەرنىڭ
تالاولار يىنە، بىدويلەرنىڭ وجدانسىزلىغىنە و حج وقتىلەرنىڭ فرصىتىدىن استىفا: ھەقىلوچىلارنىڭ
آرتىق آرتىدروب يىبەرولرىنە ھىچ بىر مەنى بىرە آللىلار. طىشەن سويلەب
يورواسلام رەھىمەنە طوقنىبولغانلىقىدان آلار اچلىرىدىن كەنە بواشلارنىڭ بار يىسەنە دە
رنجىلەر. آلارنىڭ كوڭللىرىدە بارلىقى اوزلارنىڭ اداء ايتكان فرض ھىملىرى
وفقط دىنى بولغان ھىسلەرى كەنە اويغانوب قالا، لىكن بولار آنلىغى يىتشمەگان

دسج سفری

علما صنفى ايسه تله سه نيندى خطبه لىر تله سه لىر نيندى نطقلار ايراد ايتەرگه حقلرى بولسه ده هيچ كم آندان منع ايتمه سه ده آلا راوز فائده لرينى «فكر ساتو» دن آلدە توتوب عبادت كە ترغيب قىلو بلەن مشغول بولالار. چونكه فكر تاراتو مسئلەسى بر ياقدان آز فائده كيترگاندىن وايكنچى ياقدان آلارنىڭ طور مشلار يئە ضرر كيترواحتمالى بولغاندىن آلا ر «اتحاد اسلام» مسئلە سفده طئە چغارمىلار. درست آزالارندە آندى خطيبلردە چققالىلار لىكن آلارنى بيك تيز اورنلارندىن آرچىلار. چونكه آلارنىڭ كوبرەگى «مهدى» اسمندە چغالارده تركيه اوچون بايتاققنە ضررلى ياقلارى چققالى جملە دن برىسى آفرىقاداغى سنوسىلر مسئلەسى. آلا ر بتون خرستيان عليهنە همە ترك عليهنە دعوت قىلالار.

ايكنچى ياقدان حج عمللرى اوزلرى ده فرض، نفل، سنت، مستحب ومباح اسملرندە بيك كوب بولغانغە ومستحب لىر، سنتلرى ده بيك آرتق آرتد رلغانغە كورە حاجىلارنىڭ دە فقط دينى حسياتلارى بلەن چن اخلاص بلەن كىلگانگە كورە حاجىلار فقط عبادت بلەن مشغول بولوب آنىڭ فلسفە سيفىنى تىكشورگە وقتلارى دە قالدى. حاجىلار كوبرەگى عمل كوب بولغان صايون ثوابى دە كوب بولا ديوب اشانغانغە كورە ممكن قدر كوب طواف قىلورغە ممكن قدر كوب سعى وزىارت قىلورغە طرشلار. عموما عرب سان خلقى اوچون اتحاد اسلام فكرى فائىلى دە توگل. آلا ر ايسكى شوكتنى اونوتمىلار. آلا ر عرب دن خليفەلر بولوينى كوكللىرىنە بيك نق اورناشقرغانلار. آلا ر بتون كره ارض مسلمانلارى نىڭ عربلرگە مطيع بولوب تورولار ينى بر تورلى ياقدان آلارغە غنە آلتون ياووينى تلىلر. اتحاد اسلام فكرى وجودكە چقسە همە مسلمان بر حقوقدە بولا چاق ايكانيىنى اول تقديردە عدللىرى آز بولغان عربلر نىڭ سوزلرى اوستكە چقمايا چغىنى همە ايسكى شوكتلرى قايتو توگل حتى حاضرگى عظمتلرى دە بته چك وحاضرگى فائىللىرى كىمىە چك ديوب اوبلىلار. اعيان مكە اوچون همە سىدلر اوچون بولسە البتە آلارغە ايسكى شوكتنى قايتارو وايسكىدەگى عظمتدە بولوب بتون دنيا مسلمانلرىنە حكىم سوروفكرى صوڭغىغە قاراغاندە ئللە نيچە الوش آلدە طوراً.

مدینه منوره اطرافنده حضرت فاطمه رضی الله عنها قبری.

مكەدە شەر اچىندە يورى تورغاچ كعبە اللەنىڭ شىمال طرفىدە بىر تار
اورامىدە قىللار كىنەزەكلەر ساتاتورغان كىيىنلەرگە چىقولا بولار ۷ - ۸ كىيىندىن عبارت
بولوب آچىقنىن آچىققە قىللار كىنەزەكلەر ساتوب طورالار ھىچ كىم منع قىلمى.

حج گە بارغان مىسىر خاتۇنلارى .

قىللار آصراۋ ھىم آلارنى ساتوب آوروپايلارنى قىدر قارشى تورسەلاردە
الىگە قىدر ساقىلانوب كىلىگان ھىم ھازىردە رواجىدەدر . بوندىن ۱۰ - ۱۵ يىل
مىقدىم ھىتى جىدەنىڭ! وزىندە آچىقنىن آچىققە قىللار ساتولا ايدى . اينىدى ھازىر
آوروپا فونىسولخانىلارى آچىقچاچ آلار بواشكە بىك قاتى قارشى كىلىگىچ آفرىقاند
قىللار آلوب كىلو بىك چىتونلەشدى ھىم قىللارنىڭ بىھاسى دە بىك كوتەرلىدى .
آلاى دە ھازىرىدە جىدەنىڭ ھىمە بايلارنىڭ قىللار ساقىلانوب قالغان . قىللار مىزان
عەينىدە جىدە اوراملارنىدە جىولوب بىرام ياصىلار ؛ ئىللە نىچەشەر يوز قىللار
موزىقا اويناب كويلەب بىيىوب كوڭل آچوب يورىلەر لىكن قونىسولخانىلار
بولغان اوراملارغە كىلىمىلەر .

مكەدە ايسە قونىسولخانىلار يوق بولوب قىللار ساتوب بىگىرەكدە كىنەزەكلەر

ساتو بىك رواجە. مەكە بازارىنىڭ قىللارنىڭ بەھاسى اورتاچە، بولاي: سودانلىلار،
عموما قارالار ۹-۱۲ لىرا (لىرا ۸ صوم ۵۰ تىن) حبشلىلار ۱۵-۱۸ لىرا اما بىك
ماتور كىنيزەكلر ۳۰ - ۶۰ قە (آلتىش لىراغە) قدر يىتەلر.

يەن فتنەلەرنىڭ سوك مەكە بازارلارنىڭ سەن طرفىدىن كىنيزەكلر كىترەلگان
ايدى. لىكن آلارنىڭ بەھالىرى ۵-۶ لىرادىن آرتماسەلار دە آلوچىلار بىك آز
چقىدى. موڭا سەبب اوللا آلارنىڭ ماتور بولماولارى ايكىنچى طرفىدىن اوز جنسىنى
ساتو شرىعت نقتە نظرنە گناە حسابلانغانلىقىدىن ايدى.

عربلارنىڭ كىنيزەكلرگە نكاحلانىوى بىك كوب اوچرى، خصوصاقارا كىنيزەكلرنى
كوبرەك نكاحلاب آلالار. اما بىدويلر ايسە بوندىن بىك تارتونالار. وشونىڭ نتيجهسى
بىدويلردە اصل اوز توسلرى صاقلانغان بولوب حجازدە غى شەرلىلارنىڭ قىيافتلەرنە
بتونلەى عربلىك بتكان ئللە نىمىدى قوشمتى غە ايلەنوب بتكانلر هم عرب قانى
بتونلەى بتكان.

توركلر قولندە بولغان قىللارنىڭ حالى ياخشى. آلار اوى اچندە اوز كشى بولوب
يورىلر هم بر نىچە يىلدىن سوك آزاد قىلونالار. عربلر ايسە قىللارغە بىك ناچار معاملە
بلەن معاملە قىلالار. آلارنى هيچ وقتىدە آزاد قىلمىلار هم اوز آلارنىڭ كرتەمىچە
خدمەت كەنە قىلدرالار. بىدويلر قولندە غى قىللار ايسە موندانە ناچار حالە بولالار،
بىدويلر آلارنى طاقتلەرنىڭ خارج اشلر اشلەتلر اشلەتلەردە قارتايمىش كونلەرنە
تمام اشدىن عاجز بولغاچ قورالاردە يىبەرەلر.

هاجىلار مەكەنىڭ بوبازارنىڭ بىك اوك راضى بولوب بتمىلر. لىكن قل
ساتوچىلار بولارنىڭ حسن رضا وعدم رضالارىنە اعتبار قىلوب تورمىلار. چونكە
آلار ئەللە نىچە كونگە كىلگان حاجىلارنىڭ ساتوب آلويىنى دە كوتەمىلر هم
آلماسلىقلارنى دە بىك ياخشى بلەلر. قل آلورغە كىلوچىگە ساتوچىنى سلاملى دە
نىمىدى اشكە خدمەتكە من ياكە اوى اچىنەمى دىوب سورى ياكە بىك طور يىغە ايتوب
فرسەگە كىرەك ايكەنلىكىنى ئەيتوب قوياالار. قىللارنى قاراغاندىن حيواننى قاراغان شىكلى

یئوۋەدە حاجیلر ئىك بار اخود كو توب تورولارى .

همه بىرن تىكشروب قارىلار. اما كنيزهك آلغانده «فائىك» لانونر اوچون بولغانده كنيزهكنى «تجربه» قىلوب قارارغده رخصت بىرهلر. كوگلىنه اوخشاسه آلا. بولماسه شول كوي قالا.

IX.

حج عمللرى تمام بولغاچ حاجيلار قايتا باشلىلار هم طوب طورى جده گه يونهلهلر. ايك ئلك كوزلرينه كيك دىگىز اوستى كورونه هم آنداغى طوب طولى واپورلارنىڭ تورلى علملرى سلكنوب طوروب بتون ساحلنى بىزه گان توسلى كورونه. مونه حاضر آلا راطرالارده وطنلرينه قايتوب كىتهلر. آلا ربتون حجازده ياخشىلاب بىر بىردە طورماو هم قوياشنىڭ اسسىلگى وباشقه عمللر بلەن مشغول بولوب آرىغان حاجيلار دىگىزنى كورگاچ راحتلەنوب كىتهلر. دىگىزده آلارنى ۲۰-۴۰ پاراخود كوتوب طورا. ۲۰۰۰ توندىن زورراق پاراخودلار طشقاريدە قالالار. چونكه اچكه كرو مرجان آطاوولارندىن قورقنچلى بولالر. قاي ياقغه غنه قاراما هر ياقده پاراخود كوز آلدىكده طورا. قاي بىرلىرى شول طوقتاغان آرادە ماتورلارنوب دە آلفان بولالار. قاي بىر بىرلىرىنى بوياب دە اولگورلگان بولا. آرادە همان ايسكىچە قالغان پاراخودلارده بار. آلا ر انگليز پاراخودلارى بولوب كىره كسە بولای دە اوطرورلار دىوب بىزه نوب ياصانوب طورماغان بولالار.

اما حاجيلارغە پاراخودقە اوطروب كىتوب بىك اولك بىكل بولوب بتمى. چونكه آلارنى آلوب كىتوچى پاراخودلار بىك كوبدىن كوتوب تورسەلارده قاي براشلىر ظاهر بولوب كىته. درست جنوبكه كىتوچى پاراخودلار رقابت ايتوچى يوقغه كره آلا رغه طوب طورى اوطرالارده كىتهلر. اما شمالغه كىته تورغانلارينه بايتاق قنە صايلانوب يورورگە طورى كىله. خصوصاً ۴-۱۹۰۳ نچى يللاردىن ايك ئلك روس شركتى پاراخودلارى جده گە كىله باشلاغاندىن همده سىندىكاندىن باشقه مستىلا بىليت صاتا باشلاغاندىن بىرلى اشلىر باشقارا باشلادى. چونكه سىندىكات ئلكده فيودوسىمىغە حتلى هر حاجىدىن ۸ لىرا آلايدى همده شوندىن پاراخود شركىتىنە ۲/۳

لىرا بىرەيدى. بۈصۈك يىللار دە ۵-۶ لىرا بىرە باشلايدىلار. جەدە دە سىندىكات اش باشىدە پاراخود خواجهسى طورغانلىقدان مەكىن قىدر روس پاراخود شىركىتىنە يول قالدۇرماستە طرشا باشلايدى.

بۈصۈك وىقتلار دە حاجىلار اوچون مەخسۇس دابراۋولنى فلۇطىدە خىدمەت ايتە باشلاستەدە باشقاراق نى اوچونىدۇر اشى آلفە بارمادى. مشهور سىدىغنى آدىسىدىن يىبەرلىدى. بىلكە آنىڭ دە بىختى آلفە كىتەر دىوب اويلانا. سىدىغنى زمانە سىندە آلفە كىتمە وىنىڭ سىبى؛ آدىسىدىن جەدە گە قىدر ھەر كىشىگە ۱۰۰ صوم (عادى پاراخودلاردىن ۵۰ صوم) بولغانغە بولۇرغە كىرەك. طىبىغى باشقەلردىن ايكى ئلۇش آرتق بىرۈب ھىچ كىمنىڭ آنە باراسى كىلمەس. ايندى سىدىغنى آلونغاچ جەدە دابراۋولنى فلۇطىدە كىشىلەر تاپلۇر دىوب اويلانا.

پاراخود شىركەتلىرى بىلەن آگىنىتلىر آراسىدە مەخبرە بارغاندە اشنىڭ تىمام بولۇپنى حاجىلار كۈتە كۈتە جۈدەب بىتەر. وىتىنىدىن آيرۇلغان كىشىگە مۈندى وىقتە طوقتاب طورۇنىڭ ھەم كۈتۈب اۇطۇنىڭ نىندى اۇتايىسىزلىغى بىلە. تركىستاندىن كىلىگەن حاجىلار بارىدىن دە بىگەرەك اويلارىنە قايتۇرغە آشغالار. آلار اويلارىنە قايتۇب تىبرىك قىلىنۇلارنى وىزۇر اىتىرام بىلەن قارشى آلۇلارنى ايسلارىنە توشۇرۇب اوچۇب كىتەر دەى بولۇپ بىلىت بىرلە باشلاغاننى كۈتەر.

بەھاتەيىن قىلىنۇب بىتۈب حاجىلارغە اعلان قىلىنۇغاچ حاجىلار نى اشلىرگە بىلمى آبتىراب قالالار. چۈنكە بىك قىمەت دىوب آبتىرىلار. بىگەرەك سارائىلقلارى بىلەن مشهور اورتا آسيا خىلقلىرىنىڭ تۈسلرى آلماشنا بىلىت آلۇرغە بارمىلار. بەھاتۈشمە سەمە دىوب كۈتۈب طورالار. مۈنە جەدە طورا باشلىلار. مۈنە آرالارنىدە تورلى خىبرلەر تارالاباشلى. ھەر خىبرىەشنى شىكىللى اوچۇب آرالارنى تارالۇب بىتە. خىبرلەر تارالاباشلى ئالە نىندى قىسەلر باسالىوب بىتە آلای دە آخىر الامر سىندى يىكاتە بارىغە ھەم تەيىن قىلغان بەھانى تۈلەرگە مەجبۇر بولالار. آرالارنىدە بىلىتەكە آفجەسى

يېتتەگانلرى اوچ-رى. آلارى ھىيەگە دىوب استانبولدىن وھجازدىن آلمان
نرسەلرىنى ارزان بهاغ-ه ساتا باشلىلار. آخريسى بتونلەي ھىيەسز قايتو
بيك اويات دىوب جەدە مرجاندىن تسىيىلار ھەدە كچكە كچكە صاوتلارغە
زمزم صووى آلار.

پاراخودقە اوپرتودە توشووى شيكلى تىرىپسىز وانتظامسىز بولوب بىر بىرسىنى
تابتاومى كىرەك، قىقرشوتالاشو بىر بىرسىدىن الك كرور اوچون ياخشىراق اورن
آلور اوچون آشغومى كىرەك ھەسەسى بىر بىرسى اوستىنە جيولالار. ناظرلرنىڭ
طوققاتورغە حاللرنىدىن كىلىمى. طاياق بلەن قىنىلار آلای دە صارق كتوى شيكلى
خلق اوزلرنىڭ باراطورغان يىرلرىنە بارا بىرەلەر. قايسىلارى يالغىش اوپرالار
آلارنى طوققاتوب بولمى بارلىقى طاياق كوچى بلەن گنە مڭى مشقت بلەن يول
كورگەزو مەكن بولا. گرچە بو رەوشچە طاياق كوچى بلەن اش كورو قىبات
بولسەدە باشقەچە مەكن بولماغانغە آلارنى دە عىدلەپ بىر مەكن بولمى.

قاي وقاتلار دە بىر پاراخودقە اوپرورغە يالغىش رخصت بىرلە لىكن اول
پاراخودقە بىلىت ساتلوب بىتەگان بولا. بىر كرگان كشى پراخوددىن ياگىدىن چىتقە
چىقارلمى، ھەدە بىرەر آطنە چاماسى دىگىز اورتاسىدە طورورغە طوغرى كىلە.
مونه شونەدە حاجىلار بىك اوڭايسىزلىققە توشەلەر. بىر يافدىن آندە زىچىلار ايكەم
كرتوب ساتسەلار دە جەدەگىدىن ايكى الوش آرتق آلغانغە آشاو اچو بىك
قىمتكە توشە.

موندىن صوڭ دەالى تاغى بىر مەشكلاشكە اوچرىلار- طور دە كارانتىن ساقلاو
مەسئەسى چىغا. بو كارانتىن ساقلاو حاجىلارنىڭ ايكى تىكەلرىنە تىگان نرسەدر.
حاجىلارنىڭ آورولارىنى توگل حتى ضەيفلرىنى دە پاراخودقە اوپرتەمىلار
چونكە يولە كشى ئولسە البتە اول پاراخود كارانتىن ساقلاارغە مەجبور بولا. شوڭار
كورە حاجىلارنىڭ بايتاغى پاراخودقە اوپرا آلەمى قالالار. وشونىڭ آرقاسىدە
بايتاق خلق اجلسز ئولەرگە مەجبور بولالار.

فائىدەنى كۆپ آلۇچان پاراخود شىركىتىلىرى آورۇلارنى اوطرتماسقە حقلىرى بولسەدە ضعيفلىرىنى اوطرتماسقە ھېچ بىر حقلىرى كۆرۈمى شولاي بولساده آلار اوزلىرىنىڭ كىلەچىكلىرىنى اويلاغان بولۇپ شۇندى اعتبارسىزلىقلار قىلغالىلار. آورۇلاردىن باشقە جەدەدە آقچەسىز سلامت حاجىلاردا بىك كۆپ قالالار. ئىللە نېچە يوزياكە مۇكەب بولالار يانلارنىڭ آقچە يوقلىقدان پاراخودقە اوطرا آللىلار. بۇندى يارلىلىق سىببىلى حجازدە قالوچىلارنىڭ كۆپرەكى ھىندلىر بولالار. فقير حاجىلار جەدە اوراملارنىڭ يىغلاشالار صدقە تەلەنۇب يورىلار پاراخودقە آقچەسىز اوطرا آلماغان حاجىلار ياكىدان مەكەگە كىتەلەر. مەكەدە آلار اوچۇن جەدەدىن ايكى جەتتىن اوڭايراق اۋلا: آندە سو اوچۇن آقچە تولەمىلەر ايكىنچىلەب: آندە آلار آزماز اش دە تابالار. ھىم ھىر بىر مىلتىدىن اوز مىلتەشلىرى تابولا آلار باروب صيونغان كىشىنى ايكىنچى حج موسىمىنە قىر آسرىلار. ايكىنچى حج وقتىنىڭ ياقداشلارنىنى آلۇب كىلوردە آلاردىن فائىدەلەنۇرەن دىۋوب امىدلەنۇب آسرىلار اما ھىند حاجىلارى جەدەدە طورەوش چىتون آشاملىق قىمت بولسەدە جەدەدىن كىتمەيلەر. چۈنكە بۇمىلارغە انگلىز پاراخودلارى بىك ىش كىتە ھىم انگلىز قونسولى واسطەسى بلەن شول پاراخودلارغە اوطروب كىتە آلالار. ھىندە شەر ادارەسى دە آندى مىتاجلارنى طويدروب ياتۇدىن بىزوب آقچە تولەب وىنلرىنە اوزاتوب بىبەرەلەر، بوفقىرلەرگە شەر ادارەسى طرفىدىن ھىر كۈن ئىللە نېچە شەرىوز نان دە تاراتولا بايلاردا صدقە بىرەرلەر. تىك شۇنسى عىجب، كە بوفقىرلەر شۇندى قىمتچىلىك بولغان جەدە شەرنىڭ اول صدقەلەر بلەن گە نېچك كۈن ايتە آلالار. روسىيە تەبەسىدىن دە بىك كۆپ فقيرلەر قالالار. شىندىكات آلار فائىدەسىنە ۵۰% بىلىت تەيىن ايتۇلە. بوفائىز گرچە سوزدە گە بولسەدە، بىلىت آلۇچىلارنى اوز ياقلىرىنە طارتو اوچۇن گە بولسەدە بو واسطەنىڭ بايتاق فائىدەسىدە تىە. لىكن بو فائىز بىرۇ روس شىركىتى طرفىدىن تەيىن قىلۇنماغانلىقىدىن بو اش فائىدەلى.

توگل ایکانن ئه یتیمی کیتوب بولمی. قای بر وقتده روسیه تبعه سندن فقیرلار کوب جییولالار هم قونسلخانهداره سی نی حتلی طرشه ده بوش بیلیتلر آلوب بیرسه ده بار سینده بیتکروب بترودن عاجز قالالا. بونل قالغان روس تبعه سی مسلمانلار روس قونسللغینک حجازده توتقان مسلگنه اوکایسز ره وشده قالالار. چونکه یا آلاز مکه گه قایتالارده شونده غی روح بلهن روحلانبوب ایکنچی یلک قایتوب کیتهلر یاخود بومبای آرقلی کیتهلرده روسیه غه وبا ایهرتوب کیله لر. چونکه آلاز اول تقدیرده حدوددن قاپوب اوتهرگه مجبور بولالار. بومبای آرقلی روسیه گه قایتو استانبول آرقیلی قایتوغه قاراغانده کوب آرزان. چونکه حج وقتندن اوچ هفته لردن صوگ جده دن بومبای غه کشی باشنه ایکی روپیاهه (روپیا ۱ صوم ۲۸ تین) آلوب بارالار. بونلک سببی ایسه جده دن آلوب کیتهلرگه نرسه یوقلق بولوب کشی باشینه ایکی روپیا آلوب ۳۰۰-۴۰۰ کشی آلوب کیتونی بوش قایتوغه قاراغانده پاراخود شرکتلری آرتغراق حسابلیلار همده پاراخود خواجهلری کوبره ک مسلمان بولغانغه حاجیلارنی آلوب قایتوغه ثوابلی اش دیوب قاریلار.

بومبایدن ایسه شهر اداره سی پشاورگه قدر فقیر حاجیلارنی بوش بیلیت بیروب اوزاتسا. پشاوردن ایسه اوایلرینه قوری یول بلهن جهیه و کیتهلر. جده دن فیودوسییه غه قدر آراغه هیچ وقتده هیچ بر پاراخود ۲۰-۲۵ صومدن کیم ایتمی. طبیعی بو حاله فقیر حاجیلار هندستان آرقلی قایتوغه کوبره ک قزیغالار. عموما روسیه دن بارغان مسلمانلارنک حج سفرنده طوتقان مصارفلری همده حجاز سفرنده کورگان مشقتلری همه سی کوز اوکینه کیترلسه واقعه ده حاجیلار تعظیم قیدلوه مستحق هم تعظیم قیلونوغه والوغلانوغه لایق درجه کسب ایتوب قایتالار.

2005

اورینبورغ مفتی الاسلامی الحاج محمد یار سلطانف
حضرتلرینک مفتیلک لوازمندہ

۲۵ سنہ خدمتی شرفینہ نشر ایدلمش

یوبیلی یادکاری

اسمندہ گی آلبوم .

بو آلبومدہ بتون روسیہدہ گی شهر و قریہلرنک مشهور
مسجدلرینک رسملری درج ایدلمشدر .

بیک اعلا روشدہ کلیونکہ بلہن طشلانوب طشینہ آلتون بلہن
اسمی ہم بیزه کلر توشورلگان .

.....

بھاسی :	اعلا کاغذلیسی	۱ صوم ۵۰ تین
”	عادی کاغذلی پوطاللی	۱ صوم ۲۰ تین
”	عادی کاغذلی پوطالسر	۱ صوم .

Казань.
Уфа.
Оренбургь.

Бр. Каримовымъ, : آدرس